

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY

LXIII. ÉVFOLYAM • 2022 • 2. SZÁM

TARTALOM

TANULMÁNY

BODA ZOLTÁN

Egy új kárfelelősségi jogintézmény – a polgári peres eljárás elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtétel 3

DARAI PÉTER

Az adóhatóság által kiszabható eljárási bírság elméleti és gyakorlati kérdései 30

HAJDU GÁBOR

Helyi közösségek és civil szervezetek érdekellentéte a külföldi beruházásvédelemmel 53

PRUGBERGER TAMÁS – SZEKERES BERNADETT

Az új típusú foglalkoztatási formák és azok kihatása a tevékenységgel összefüggő szerződések dogmatikájára 68

RECENZÍÓ

FEKETE BALÁZS

Russell Kirk: Amerika brit kultúrája 84

MATYASOVSKY-NÉMETH MÁRTON

Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): Száz plusz tíz – Jubileumi kötet 91

TECHET PÉTER

Carl Schmitt: Gesammelte Schriften 1933–1936. Mit Ergänzenden Beiträgen aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs 95

TIMÁR BALÁZS

Balázs Fekete: Paradigms in Modern European Comparative Law 102

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csák Csilla, Erdő Péter, Fábrián Adrián, Földi András, Görög Márta,
Hamza Gábor, Kiss György, Komáromi László, Korinek László, Lamm Vanda,
Miskolczi Bodnár Péter, Smuk Péter, Sólyom László, Sonnevend Pál,
Szikora Veronika, Vékás Lajos

SZERKESZTŐSÉG

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Főszerkesztő: Gárdos-Orosz Fruzsina

Felelős szerkesztő: Balogh Lídia

Recenziószerkesztő: Fekete Balázs

Szerkesztőségi tagok: Gajduschek György, Ganczer Mónika, Hollán Miklós,
Horváthy Balázs, Pap András László, Sulyok Gábor, Varju Márton

Honlap: <http://jog.tk.hu/ajt>

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

1453 Budapest Pf. 25.

Telefon: +36 (1) 224-6700 /5100

E-mail: ajttan@tk.hu

A kiadvány az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat támogatásával készült.

A folyóiratot a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) indexeli,
és az MTA Könyvtárának Repozitóriuma (REAL) archiválja.

Előfizethető és példányonként megvásárolható:

Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Állam- és Jogtudomány Szerkesztősége

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

E-mail: ajttan@tk.hu

Kiadja a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Olasószerkesztő: Gajdó Ágnes

Tördelés és borítóterv: Pintér József

Nyomdai munkálatok: Séd Nyomda, Szekszárd

www.sednyomda.hu

HU ISSN 0002-564X

EGY ÚJ KÁRFELELŐSSÉGI JOGINTÉZMÉNY – A POLGÁRI PERES ELJÁRÁS ELHÚZÓDÁSÁVAL KAPCSOLATOS VAGYONI ELÉGTÉTEL

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.01>

Az Országgyűlés 2021. június 15. napján fogadta el a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvényt (továbbiakban: Pevtv.), amely 2022. január 1. napján lépett hatályba. A jogszabállyal együtt született új jogintézmény, a vagyoni elégtétel pedig nemcsak a polgári eljárásjog szempontjából kiemelt jelentőségű, hanem annak emberi jogi és alkotmányjogi vonatkozásai miatt, valamint a vonatkozó Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) ítélete miatt még nemzetközi szempontból is releváns. A bíróságok régi/új kihívások előtt állnak a törvény hatálybalépésével. A tanulmány az új jogintézmény elméleti kérdései mellett a Pevtv. leíró jellegű bemutatására is törekszik, az egyes olyan szakaszok kapcsán felmerülő kérdések és az azokra adható válaszok – terjedelmi okokból azonban nyilvánvalóan nem mindenre kiterjedő – ismertetésével, amelyek gyakorlati értelmezése esetleg vitás vagy kevésbé egyértelmű lehet. Mindezt teszi azzal a céllal, hogy a gyakorlati jogalkalmazáshoz is adalékokkal szolgáljon. Az elméleti háttér, az értelmezési keret, a ténybeli (és szabályozási) előzmények rövid ismertetését követően a tanulmány fő gondolati íve tehát az értékelő módszertant követi, a feltett kérdésekre szakmailag korrekt válaszok és lehetséges bírálatok felvetésének céljával.

1. BEVEZETÉS, ELŐZMÉNYEK RÖVIDEN

Az észszerű időn belüli eljáráshoz való joggal összefüggésben az EJEB egy 2015. október 16-án jogerőre emelkedett, pilot judgment eljárás keretében hozott ítéletében, a Gászó kontra Magyarország ügyben felhívta¹ hazánkat arra, hogy ezzel kapcsolatban hatékony jogorvoslati rendszert dolgozzon ki.

Az EJEB az ítéletben – azon túl, hogy a konkrét ügyben megállapította az észszerű időn belüli elbírálásra vonatkozó követelmény megsértését, és kártérítést ítélt meg a kérelmezőnek² – általánosságban is deklarálta, hogy eljárások elhúzódása vonatkozásában a Magyarországgal szemben megállapított jogsértések alapján visszatérő

* Bírósági titkár, Debreceni Törvényszék, 4025 Debrecen, Széchenyi u. 9.; PhD-hallgató, DE Marton Géza Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, 4028 Debrecen, Kassai út 26. E-mail: BodaZoltan@debrecen.birosag.hu.

¹ Gászó v. Hungary (48322/12.).

² További marasztalásokra lásd pl.: Magyar László v. Hungary (73593/10) 60–66. pont; Süveges v. Hungary (50255/12) 117–128. pont.

További ügyekről lásd bővebben: CZINE Ágnes – SZABÓ Sándor – VILLÁNYI József: *Strasbourg-i ítéletek a magyar büntetőeljárásban* (Budapest: HVG-ORAC 2008) 423–427.

probléma van,³ az az EJEE-vel ellentétes gyakorlat alapján áll fenn.⁴ Így az EJEB előírta Magyarországnak, hogy haladéktalanul, de legkésőbb az ítélet véglegessé válásától számított egy éven belül – azaz 2016 októberéig – olyan jogorvoslatot vagy jogorvoslat-együttest vezessen be a nemzeti jogrendszerébe, amely megfelel az EJEE követelményeinek, és az EJEB esetjogában lefektetett elvekkel összhangban valóban hatékonyan képes kezelni a túlzottan hosszú eljárások kérdését, az eljárás elhúzódása miatti egyezményesértéseket.

Ilyen előzményeket követően az elhúzódó eljárások okozta alapjogsértésekkel szembeni hatékony jogorvoslat megteremtése érdekében a magyar Kormány 2018. október 19. napján nyújtotta be a T/2923. számú törvényjavaslatot, „Az egyes bírósági eljárások elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről” címmel. A Javaslat a bírósági eljárás észszerű határidőn belül történő befejezéséhez fűződő alapvető jogot speciális jogvédelem alá kívánta volna helyezni, azzal, hogy szabályozza az alapjogsérelem vagyoni (pénzbeli) elégtétellel történő kompenzálását, illetve az ennek érvényesítését lehetővé tevő eljárást. A Javaslat szerint az újfajta jogvédelem önálló, *sui generis* jogintézményként, alapvető jogának sérelmére tekintettel illette volna meg a bírósági eljárásban félként vagy terheltként részt vett személyt. Az alapjog megsértésének tényállását úgy határozta meg, hogy egyrészt megállapította azt az időtartamot, ami feltétlenül elégségesnek kell bizonyuljon a bírósági eljárás befejezéséhez, másrészt kimondta, hogy a bírósági eljárásban ennek meghaladása az, amely a vagyoni elégtétel megállapítását indokolttá teszi. A Javaslat a polgári peres eljárások befejezéséhez ötéves, a közigazgatási perek, illetve – két kivétellel – a büntetőeljárások befejezéséhez hároméves időtartamot nyilvánított feltétlenül elégségesnek.⁵

Azonban ennek a törvényjavaslatnak az elfogadására sem került sor, tehát továbbra is adós volt a magyar állam az EJEB-nek a hatékony jogorvoslati lehetőség kidolgozásával.

2021. május 11. napján azonban a fenti javaslatot szinte egy az egyben alapul vevő, új, ugyanakkor csak a polgári eljárásokra leszűkítő törvényjavaslatot nyújtottak be: a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről címmel. Ennek elfogadására már sor került, és kihírdették a 2021. évi XCIV. törvényt (Pevtv.).

Az előzményeket illetően rögzíthető még, hogy az alapjogsérelem kapcsán egészen 1997. szeptember 30-ig szabályozatlanság állt fenn. 1997. október 1. napjától 1999. december 31-ig a régi Bszi. (1997. évi LXVI. törvény) 9. §-a mondta ki, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy bírói útra tartozó ügyét független és pártatlan bíróság tisztességes eljárás során és észszerű határidőn belül bírálja el. Az 1999. évi CX törvény 2. §-ával iktatták be a régi Pp. 2. §-át, amelynek (1) bekezdése szerint

³ Az Egyezmény intézményei már megállapították, hogy Magyarországon nem áll rendelkezésre hatékony jogorvoslat a polgári eljárások elhúzódásával szemben (lásd: Bartha v. Hungary [33486/07] 21. bek.).

⁴ Szemléletes, hogy 2015. május 1-jéig több mint kétszáz olyan ítélet született, amely a polgári eljárások túlzott hosszára figyelemmel az Egyezmény Magyarország általi megsértését állapította meg.

⁵ T/2923. számú törvényjavaslat, Általános indoklás 14–15. o.

a bíróságnak az a feladata, hogy – összhangban az 1. §-ban foglaltakkal – a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse. 2003. július 1-jétől vezették be a (3) bekezdésben a méltányos elégtételt biztosító kártérítést (2014. március 15-től sérelemdíj). Az új Pp. hatálybalépésével azonban ismét az elmaradt egyéb jogalkotás folytán a szabályozatlansággal kellett szembesülni.

2. ELMÉLETI ELŐKÉRDÉSEK: KÁRFELELŐSSÉG, AZ ALAPJOG ÉS A SZEMÉLYISÉGI JOGOK SÉRELMEVEL KAPCSOLATOS IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS PROBLÉMÁJA

2.1. KIINDULÓPONT

Az észszerű időn belüli eljáráshoz való jog megsértése miatti felelősség kérdésköre mind ez idáig eltérő véleményeket szült nemcsak a jogalkotási folyamatok szintjén, hanem a hazai jogalkalmazásban is. Mindez talán annak is köszönhető, hogy a közhatalom gyakorlása miatt viselt magánjogi felelősség kérdése elkerülhetetlenné teszi, hogy a közjog és a magánjog dogmatikai megközelítései együttesen jelenjenek meg.⁶

Az alapvetően magánjogi vonatkozású kárfelelősség témája a közhatalmat illetően nem dolgozható fel közjogi (azon belül pedig elsősorban alkotmányjogi) elemek szerepeltetése nélkül, hiszen a közhatalmi berendezkedés, a hatalom alkotmányos korlátai szükségszerűen alkotmányossági területekre vezetnek el.⁷ Ennek oka, hogy a közhatalom cselekményei – bár érvényes rájuk a jogellenes károkozás tilalmának követelménye – nem magánjogi jogszabályok megengedett határai között zajlanak, hanem közjogi jogszabályok által meghatározott feladat- és hatáskörökön nyugszanak.⁸

Mindenesetre az állam alapjogvédelmi kötelezettsége elkerülhetetlenné teszi a közhatalom magánjogi felelősségre vonhatóságának biztosítását, ezáltal az ilyen mechanizmus szükségszerűen a közhatalom kontrollját látja el.⁹ A bírói döntéshez való jog tulajdonképpen két eltérő igazságszolgáltatási csatornát takar: az egyik a

⁶ VARGA Zs. András: *Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon* (Budapest: Pázmány Press 2012) 217.

⁷ BORBÁS Beatrix: „Néhány gondolat a közhatalmi kárfelelősségről” in BORBÁS Beatrix (szerk.): *Immunitási tünetek a közhatalmi kárfelelősség körében* (Budapest: Dialóg Campus 2018) 58.

⁸ F. ROZSNYAI Krisztina – ISTENES Attila: „Gondolatok a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény érvényesítésének új lehetőségeiről” *Jogtudományi Közöny* 2017/12. 562. BORBÁS Beatrix is a közhatalom gyakorlásáért viselt kárfelelősséget a közjog és a magánjog keresztmetszetében vizsgálja, amikor a károkozás jogellenességének kérdését és összefüggését a felróhatósággal részletesen elemzi. (Lásd bővebben: BORBÁS Beatrix: „A közhatalom kárfelelősségéről a felelőségi premisszák szemszögéből – különös tekintettel a felróhatósági kritériumra” *Jogtudományi Közöny* 2011/4. 232–242.)

⁹ VARGA Zs. András: „Az ügyészégi jogkörben okozott kárért viselendő felelősség. Módszertani és dogmatikai sajátosságok” in BORBÁS Beatrix (szerk.): *Immunitási tünetek a közhatalmi kárfelelősség körében* (Budapest: Dialóg Campus 2018) 165.

formális¹⁰ vagy eljárási jogorvoslathoz való jog, másfelől az a lehetőség, hogy az érintett egy új, rendszerint magánjogi eljárást kezdeményezzen egy szabálytalan közjogi döntés következményeinek érdemi orvoslása miatt. Utóbbi – az anyagi jogvédelem – nem érinti tehát a szóban forgó hibás döntés érvényességét, ugyanakkor alkalmas arra, hogy a bekövetkezett károkat vagy erkölcsi hátrányokat kiküszöbölje. A bírói döntéshez való jognak ez a kettős természete azzal jár, hogy a jelentősége is kettős: önmagában is alapvető jogként jelenik meg, egyszerismind más alapvető jogok fontos biztosítója is.¹¹

A közhatalom-gyakorlók elszámoltathatóságának sok összetevője és módja vitatható elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt, de ezek a viták előbb-utóbb mindig a kártérítésre vonatkozó szabályokhoz vezetnek el bennünket.¹²

Az észszerű időn belüli eljáráshoz való jog determinálása az alkotmányos jogrend alapköve,¹³ egyrészt a vonatkozó rendelkezések normatív szabályozásával, a formális garanciák kategorikus kodifikálásával, másrészt az azok hatékony érvényesülését elősegítő intézkedések érvényesítésével.¹⁴ A bírósági eljárások vonatkozásában egy több összetevős, komplex, dinamikus rendszer jelenik meg,¹⁵ ahol az alapvető összetevők nagy vonalakban a jogszabályi keretek, a szervezeti formák és jellegzetességek, az infrastrukturális háttér, valamint az eljáró bírák személyi attribútumai.¹⁶

A tisztességes eljáráson belül az észszerű időn belüliség követelménye az igazságszolgáltatás valamennyi ágában, így a polgári (és a büntető) ítélkezéssel összefüggésben is ténylegesen érvényesítendő alapjogot kell hogy jelentsen akként, hogy egyértelmű, a jogi szabályozásban is megjelenő érvényesíthető igény is, valamint a gyakorlatban is „kikényszeríthető” vagy „ellentételezhető” kötelezettség legyen.¹⁷

¹⁰ Erről lásd bővebben: Hilarie BARNETT: *Constitutional & Administrative Law* (London – New York: Routledge–Cavendish 2009) 65–67.; Paul CRAIG: *Administrative Law*. (London: Sweet & Maxwell 2008); Roger ERRERA: „Dicey and French Administrative Law. A Missed Encounter?” *Public Law* No. 695. 1985. 695–707.; Martina KÜNNECKE: *Tradition and Change in Administrative Law* (Berlin – Heidelberg – New York: Springer 2007) 1–137.; Mahendra P. SINGH: *German Administrative Law in Common Law Perspective* (Berlin – Heidelberg – New York: Springer 2001) 119–242.

¹¹ VARGA Zs. (9. lj.) 165.

¹² VARGA Zs. (9. lj.) 181.; Tom CORNFORD: *Towards a Public Law of Tort* (Hampshire: Ashgate 2008) 236., <https://doi.org/10.4324/9781315550657>; Carol HARLOW: „European Governance and Accountability” in Nicholas BAMFORTH – Peter LEYLAND (szerk.): *Public Law in a Multi-Layered Constitution* (Oxford–Portland: Hart 2003) 94., <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199245970.003.0008>; Paul CRAIG – Adam TOMKINS: *The Executive and Public Law. Power and Accountability in Comparative Perspective* (Oxford: Oxford University Press 2006) 7.

¹³ KISS Daisy: „A fair eljárás” in PAPP Zsuzsanna (szerk.): *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció* (Budapest: Eötvös 2003) 136.

¹⁴ RAINER Lilla: Az észszerű időn belüli befejezés követelménye a polgári perben. PhD-értekezés (műhelyvitára készített változat). KRE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2021. 8.

¹⁵ Silke BAUMANN: *Der Beschleunigungsgrundsatz im Strafverfahren. Die Verfahrensüberlange und ihre Rechtsfolgen* (Baden-Baden 2011) 39., <https://doi.org/10.5771/9783345234021>.

¹⁶ RAINER (14. lj.) 9.

¹⁷ Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésével többek között a következőket emelte ki: magában foglalja a bírósághoz fordulás jogát, másrészt eljárási garanciákat követel meg. A bírósághoz fordulás joga azt a kötelezettséget rója az államra, hogy a polgári jogi, munkajogi jogok és kötelezettségek (jogviták) elbírálására bírói utat biztosítson. Rámutatott arra, hogy önmagában a bírói út igénybevételének formális biztosítása sem elegendő az eljárási garanciák tel-

Az észszerű időn belüli eljáráshoz való jog azonban alapvető joggá, alapjoggá, vagyis valódi jogi kategóriává akkor válik, ha az állam elismeri és érvényesülését biztosítja többek között azzal, hogy bíróság előtt kikényszeríthetővé teszi:¹⁸ az állam feladata az alapjogok megfelelő törvényi szabályozása, jogi és intézményi garanciák kiépítése is.¹⁹

Téglási András szerint „[a]z alapjogok elsődleges célja, rendeltetése ugyanis az, hogy korlátok közé szorítsák a közhatalmat, vagyis röviden: az államhatalom korlátozása.”²⁰ Az alapjogvédelem intézményrendszerének kötelező minimumát pedig a bírói jogérvényesítés jelenti, ami tehát nem mellőzhető a fórumrendszerből. A bírói alapjogvédelem azt jelenti, hogy „alkotmányosan garantált független jogállású szervek, formalizált, garanciákkal övezett eljárásban, jogilag kötelező, kikényszeríthető döntési jogkör birtokában” biztosítják az alapjogok érvényesülését.²¹ Fontos tehát kiemelni, hogy a nem bírói típusú védelmét biztosító intézmények annak ellenére nem válthatják ki, és nem is helyettesíthetik a bírói jogvédelmet, hogy az Alaptörvény – szemben a korábbi Alkotmány 70/K. §-ával – már nem tartalmaz kifejezett rendelkezést az alapjogok bírói úton történő kikényszerítéséről: a bírói út igénybevételének lehetősége úgy jelenik meg az Alaptörvény XXVIII. cikkében mint a szükségességi-arányossági alapjogi teszt által korlátozható jogosultság,²² rögzítve az alkotmánykonform értelmezést a bírói alapjogvédelemben.²³

Az alapjog érvényesülésével kapcsolatban azonban más-más vélemények vannak annak kapcsán, hogy a polgári jog által kínált lehetőségek az igényérvényesítést hogyan teszik lehetővé.

Jakab András és Vincze Attila álláspontja szerint az alapjog érvényesülése hatékonyabbá tehető úgy is, ha a rendes bíróságok a polgári jog által kínált lehetősé-

jesezéséhez, hiszen az alkotmányos szabályban előírt garanciák éppen azt a célt szolgálják, hogy azok megtartásával a bíróság a véglegesség igényével hozhasson érdemi döntést. (3254/2019. (X. 30.) AB határozat, Indokolás [16]–[17], [19]–[21]; 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24]; 36/2014. (XII. 18.) AB határozat, Indokolás [69]).

¹⁸ SOMODY Bernadette – SZABÓ Máté Dániel – SZIGETI Tamás – VISSY Beatrix: „Alapjogi igények, alapjogi szabályok: az alapjogi ítélkezés egy koncepciója” in SOMODY Bernadette (szerk.): *Alapjogi bírászkodás – alapjogok az ítélkezésben* (Budapest: L'Harmattan 2013) 30.

¹⁹ BAJ Eszter: „Az alapjogok közvetlen alkalmazhatósága bírósági eljárásokban” *KRE-DIT – a KRE-DOK online tudományos folyóirata*, 2020/2, <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/baj-eszter-az-alapjogok-kozvetlen-alkalmazhatosaga-birosagi-eljarasokban/>.

Az Alaptörvény I. cikk (1) bek. szerint az ember veleszületett, sérthetetlen jogait tiszteletben kell tartani. Ebből az általános tiszteletben tartási kötelezettségből következik az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége. (Bedő Renáta: „A rendes bíróságok alapjogi bírászkodása magánjogi viszonyokban” *Jogi Tanulmányok* 2018/1. 75.)

²⁰ TÉGLÁSI András: „A magánjog alapjogiasítása – kritikák és veszélyek” *Jogelméleti Szemle* 2020/2. 164.

²¹ SOMODY Bernadette: „Az Alapjogok védelme: bírászkodás, és ami azon túl van” in TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Dikaiosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére* (Szeged: Pólay Egon Alapítvány 2012) 116.

²² BEDŐ Renáta: „Az alapjogok érvényesülése magánviszonyokban Magyarországon – fókuszban a fórumrendszer” *Fundamentum* 2018/1. 58.

²³ JAKAB András: „A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében” *Jogesetek Magyarázata* 2011/4. 86.

gekkel élnek, és az értelmezést engedő általános fogalmakat az alkotmány szellemében értelmezik.²⁴

Somody és szerzőtársai szerint nem valamennyi alapjog jelenik meg jogosultságként a szakjogi bírászkodásban, szükséges az alapjogok objektív és szubjektív funkcióinak elkülönítése, ugyanis az alapjogok differenciálatlan megközelítése a jogalkalmazásban rendszerszinten vezetne helytelen szakjogi ítélezéshez. Véleményük szerint azokban az esetekben, amikor az alapjogi szabályok csak szakjogi értelmező elvekként jelenhetnének meg, az alapjogi szabályok közvetlen alkalmazása torzítaná a magánjogi bírászkodást.²⁵ Hasonló véleményt fogalmazott meg Sólyom László is, szerinte sem lehetséges valamennyi alapjog azonos módon való érvényesülése, viszont az alapjogokat érintő jogvitákban feltétlenül biztosítani kell, hogy az alapjogok mint jogosultságok érvényre jussanak.²⁶

A bírói alapjogvédelem kapcsán a bíróság feladata, hogy a magánjogi szabályok értelmezése során érvényre juttassa az alapjogokat, ami pedig elsősorban a generálklauzulákon keresztül mehet végbe.²⁷

Baj Eszter szerint az alapjogvédelem teljességének igénye azonban nem jelentheti azt, hogy e cél érdekében az alkotmányjog maga alá gyűrhet minden más jogágot, mivel azok funkcióját átvenni eleve képtelen. Ezzel a jogrendszerben sokkal nagyobb kárt okozna, mint amekkora haszon származik az alapjogvédelem oldalán.²⁸ Ugyanis az alapjogi szempontok túlzott ráerőltetése a szakjogágakra a közöttük lévő határvonalak elmosódását, és az évszázadokon keresztül kiérlelt dogmatikák szétöregedését okozhatják. Erre a problémára Cservák szerint egy, a szakjogi bíróságoktól elkülönülő alapjogi bírósági szervezet adhatna választ.²⁹ Ugyanis valóban nemzetközi összehasonlításban egyedülálló azon magyar megoldás, hogy a hazai bíróságok egyben az önmaguk által okozott jogsértések megállapítására feljogosított és kötelezett szervek is. Egyet lehet érteni azzal, hogy ha jogi értelemben nem is, morális, illetve etikai aspektusban felvetheti az összeférhetetlenség, de legalábbis az elfogultság gondolatát.³⁰

Sulyok Tamás, az Alkotmánybíróság elnöke egy, a bírák előtt tartott köszöntőbeszédében az alkotmányjog és a többi jogág kapcsolatát így írta le: „[M]ondok egy biológia területéről vett hasonlatot a mindannyiunk által ismert kakukkmadárról. A kakukk egy olyan madár, amelyik egy másik madár fészkébe rakja le a tojásait,

²⁴ Lásd bővebben: JAKAB András – VINCE Attila: „Alapjogok érvényesíthetősége a bíróságokon” in JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.* (Budapest: Századvég 2009) 2666–2684.

²⁵ SOMODY–SZABÓ–SZIGETI (18. lj.) 63.

²⁶ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon* (Budapest: Osiris 2001) 229.

²⁷ SONNEVEND Pál: „Az alapjogi bírászkodás és korlátai” *Fundamentum* 1998/4. 81–82.

²⁸ BAJ (19. lj.).

²⁹ CSERVÁK Csaba: „Az alapjogok (és az Alaptörvény) érvényesüléséről, alkalmazhatóságáról” *Jogelméleti Szemle* 2017/3. 15.; lásd még: PÁKOZDI Zita: „A bírói jogkörben okozott károk megtérítése és a tisztességes eljárás” *Miskolci Jogi Szemle* 2011/2. 100.

³⁰ VARGA István: „Breach of the reasonable time requirement in Hungarian law and in the practice of the European Court of Human Rights” in Michel LABORI (szerk.): *Annales Universitatis Apulensis, Serie Jurisprudentia* 2009. 28.

ezért nem is szeretik az emberek ezt a madarat. Nos, az alkotmányjog egy nagyon hasonló módon működő jogág. A szakjogágak fészkébe elhelyei a mércéit, majd amikor ezek mozgásba jönnek és kikelnek, akkor ráüt a különböző szakjogági mércékre egy picit; csak nem akkorát, mint a kakukk, mert nem hal bele a másik madár fiókájá. Ez a történet nem annyira szomorú, mert életben marad a jogág is azzal, hogy bizonyos mércéket próbál az idegen jogági környezetben érvényesíteni. Ez [...] mindhárom jogágot érinti, s korábban egyáltalán nem létezett hasonló.”³¹

Igen érzékeny kérdés az, hogy hol húzódnak az alkotmánykonform bírói jogértelmezés határai. Összességében az alapjogvédelem teljességének igénye csak úgy ismerhető el, ha az tiszteletben tartja az egyéb jogágak dogmatikáját is: a jogalkotónak úgy kell megteremtenie az igényérvényesítés lehetőségét, hogy ne keletkezzen feszültség a szakjogágak között, azok funkciója megmaradjon.

2.2. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG VISSZAHÚZÓDÓ GYAKORLATA

Az Alaptörvény hatályba lépése után több indítványozó hivatkozott alkotmányjogi panaszában az annak alapjául szolgáló peres eljárás elhúzódására és emiatt az észszerű határidőn belül történő elbíráláshoz fűződő jogának megsértésére. Az Alkotmánybíróság ezen alapjogi panaszokat többnyire visszautasította, például a kifogás mint jogorvoslat kimerítésének hiánya miatt,³² de kivételesen érdemben is foglalkozott a testület ezen részjogosítvány megsértésével, és a konkrét ügyben rögzítette, hogy az alapeljárás elhúzódását jelentős mértékben az eljáró szervektől független, objektív okok váltották ki.³³

A 3024/2016. (II. 23.) AB határozatában azonban a testület megállapította, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb szerveként a tisztességes eljáráshoz való jog részelemét képező észszerű időn belül való elbírálás alaptörvényi rendelkezéséhez kapcsolódó alapjogvédelmi feladatát nem tudja hatékonyan ellátni. Nem áll ugyanis az Alkotmánybíróság rendelkezésére olyan törvényi jogkövetkezmény, amelynek alkalmazása révén a bekövetkezett sérelmet orvosolni tudná.³⁴ Ennek ellenére *határozataiban általában felhívta a figyelmet arra, hogy a panaszos külön kártérítési igénnyel léphet fel a bírósággal szemben*, hogy a perének tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.³⁵

Az Alkotmánybíróság gyakorlatát azért nevezem „visszahúzódnak”, mert a fentiek kifejezésén túl a testület több indokot is felhozott arra, hogy miért nem bocsátokzik érdemben a kérelmek vizsgálatába, vagy legalábbis attól miért tartózkodik:

³¹ Részletesebben lásd: Sulyok Tamás: „Alapjogvédelem – Az alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közös ügye” *Alkotmánybírósági Szemle* 2020/3. 55–59.

³² Pl. 3309/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [5].

³³ Pl. 3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [30].

³⁴ 3024/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [18].

³⁵ Pl. 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [20]–[21].

- „[A] panaszos által sérelmezett pertartam, mint az adott pert jellemző körülmény olyan törvényességi szakkérdés, amelynek megítélése nyilvánvalóan nem tartozik az Alkotmánybíróság vizsgálódási körébe.”³⁶
- „[...] [a]z észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jog vonatkozásában sem merült fel a bírói döntés érdemére kiható alaptörvény-ellenesség kételye vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés.”³⁷
- „[...] [A]z indítványozó alkotmányjogi panaszában nem indokolta, hogy a sérelmezett eljárási időtartam mennyiben tette a bíróság döntését érdemben alapjogsértővé.”³⁸
- „[...] [a]nak sincs alkotmányjogi mércéje, hogy mennyi időn belül tudják áttanulmányozni az eljáró bírák valamely ügy iratait, és ezek alapján mennyi időn belül tudják meghozni döntésüket. Abszolút jelleggel nem határozható meg valamely iratmennyiség áttanulmányozásához szükséges idő hossza.”³⁹

Az észszerű időn belüli döntéshozatalhoz való jogot az Alkotmánybíróság a tisztességes eljárás részének tekinti, és elismerte, hogy alkotmányjogi panasz tárgyát képezheti,⁴⁰ azonban figyelembe vette azt a korlátot, hogy a bírói döntésnek kell alaptörvény-ellenesnek lennie (lásd: az Abtv. 27. § (1) bekezdés a) pontja alapján a döntést semmisítheti meg). Ha a döntést megelőző eljárás elhúzódása okozza az alapjogsérelmet, akkor az Abtv. 43. § (1) bekezdése alapján a bírói döntést nem semmisíti meg, hanem az észszerű idő követelményének sérelmét csupán jelzi.⁴¹ Ugyanis az Alkotmánybíróság által hozható megsemmisítő döntés – szükségszerű utóidejűsége következtében – már nem lehet kihatással a múltban meghozott bírósági döntés időszerűségére. Az Alkotmánybíróság utólag a bírói döntés esetleges alaptörvény-ellenességének megállapításával, illetve megsemmisítésével már nem tudja orvosolni az eljárás résztvevőinek az eljárás elhúzódásából eredő sérelmét. Amennyiben az Alkotmánybíróság a bírói döntést megsemmisítené, a bírósági eljárás újra kezdetét venné, így a per csak tovább húzódná.⁴²

Érdekes ellentmondást fedezhetünk fel abban tehát, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikke a bírósághoz fordulás jogának megsértését semmilyen szankcióval nem sújtja,⁴³ a felek ez irányú sérelmük orvoslása tekintetében az Alkotmánybíróságban bízhatnak, mivel az Abtv. 27. §-a alapján folytatott eljárásában – az alkotmányjogi panasz alapján – megállapíthatja a bírói döntés alaptörvény-ellenességét abból az okból, hogy az nem felel meg az észszerű határidőn belüli elbírálás követelményé-

³⁶ 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [20]; 3247/2018. (VII. 11.) AB végzés, Indokolás [17]; 3258/2020. (VII. 3.) AB végzés, Indokolás [17]; 3365/2020. (X. 22.) AB végzés, Indokolás [13].

³⁷ 3092/2021. (III. 12.) AB végzés, Indokolás [17].

Lásd még ugyanígy: 3066/2019. (III. 29.) AB végzés, Indokolás [17]; 3261/2019. (X. 30.) AB végzés, Indokolás [32]; 3148/2020. (V. 15.) AB végzés Indokolás [17].

³⁸ 3448/2020. (XII. 9.) AB végzés, Indokolás [20].

³⁹ 3027/2018. (II. 6.) AB határozat, Indokolás [55].

⁴⁰ 3174/2013. (IX.17.) AB végzés, Indokolás [15].

⁴¹ 3167/2019. (VII.10.) AB határozat, Indokolás [16].

⁴² vö. 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [20]; 3024/2016. (II.23.) AB határozat, Indokolás [18], [20]; 3167/2019. (VII. 10.) AB határozat, Indokolás [17].

⁴³ *Ezzel ellentétben azonban a szankciót tartalmazó XXIV. cikk a hatósági ügyintézésről rendelkezik, és az ebből fakadó jogellenes kár megtérítését szabályozza.*

nek, és ez esetben az Abtv. 43. § (1) bekezdése szerint a bírósági határozatot meg kell semmisítenie, ezt azonban a testület nem teszi meg, mert azzal nem orvosolná érdemben a sérelmet.

Azt is elvi élel szögezte le a testület, hogy az időszerűség sérelme egyébként akkor nyitja meg az alkotmányjogi panasz lehetőségét, ha az akként hat ki az ügy érdemében hozott döntésre vagy a bíróság eljárását befejező egyéb döntésre, hogy az az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát a döntés érdemében is sérti.⁴⁴

Az Alkotmánybíróság előtti igényérvényesítés fentiek szerinti korlátozottsága okán olybá tűnt, hogy a rendes polgári bíróságokra maradt a kérdéskör érdemi kibontása.

2.3. A RENDES BÍRÓSÁGOK ÉRTELMEZÉSE: BÍRÓSÁGOK FELELŐSSÉGE AZ ELJÁRÁSI ALAPJOG MEGSÉRTÉSE TEKINTETÉBEN

Az 1952-es polgári perrendtartás (Pp.) 2. § (3) bekezdése szerinti jogvédelmi eljárások során kialakult bírói gyakorlat alapján kijelenthető, hogy a hazai rendes (polgári bírósági) gyakorlat⁴⁵ az észszerű időn belüli eljáráshoz való joggal összefüggésben a dogmatika és jogelmélet azon szegmensét ragadta meg inkább az érvelések alátámasztásához, amelynek „segítségével” inkább nem támogatta a közvetlen igényérvényesítést. Tehát szintén egyfajta elzárkózó magatartást tanúsított, amikor kimondta, hogy a polgári jog által kínált lehetőségek nem teszik lehetővé az igényérvényesítést és a megengedőbb értelemezést lehetővé tevő általános generálklauzulákat nem vette igénybe annak érdekében, hogy érvényre juttathassa az alapjogi igényeket.⁴⁶ Tehát az észszerű időn belüli eljáráshoz való alkotmányos alapjog jogosultságként nem jelent meg átható erővel a szakjogági bírászkodásban, az alapjogi szabályt nem alkalmazták közvetlenül. Bár a szakjogági judikatúra védelmében fel kell hozni, hogy nem veheti át az alapjogi bírászkodás szerepét, mert arra az Alkotmánybíróság hivatott. Ha ezt megtenné, azzal teljesen elmosná a polgári jogi és az alkotmányjogi ítélkezés határait, és tovább rontaná az igényérvényesítés lehetőségeit. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésével (BH1998. 222. szám alatt megjelent) utalásszerűen ugyan elismerete az Alkotmányba foglalt alapjogok közvetlen bíróság előtti érvényesíthetőségét, azonban a bírósági gyakorlat mellett a közvetlen alkalmazhatóság koncepcióját a jogirodalom sem fogadta el. Ennek oka az a veszély is lehetett, hogy az alapjogok közvetlen alkalmazása más kiemelkedő fontosságú alkotmányos elvárás sérelméhez vezethet. Egyfelől, az alapjogok „privatizálásával” a polgári jog értékrendje, jogvédelmi szankciórendszere az alkotmányos elvek árnyékába kerülhet, ami komolyan megingathatja a joggyakorlatot, és sérti a jogbiztonságot. Másfelől az alapjogi szempontok magánjogi döntésbe vonása a hatalommegosztás elvébe is ütkö-

⁴⁴ 3333/2021. (VII.23.) AB végzés, Indokolás [21].

⁴⁵ *A Pevtv. szabályozása új, azonban a belső jogban a bíróságok felelőssége az eljárási alapjog (tiszteletes eljáráshoz való alapvető emberi jog) megsértése tekintetében majdnem húszéves gyakorlatra tekint vissza.*

⁴⁶ A hazai gyakorlatról lásd bővebben: BODA Zoltán: „Előzetes gondolatok a polgári peres eljárás elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtételről” *Magyar Jog* 2022/2. 111–125.

zik, hiszen „a norma megalkotójának a feladata, hogy általánosságban mérlegelje az élethelyzeteket és az egymással szemben álló alapjogi értékeket”, az alapjogi mérlegelés átengedésével azonban a rendes bíróságok a jogalkotó szerepébe kerülnének.⁴⁷

A jogorvoslati lehetőség szó szerinti értelemben vett „hatékonyságának” növeléséhez álláspontom szerint az Alkotmánybíróság hatáskörének szélesítése is vezethet, annak érdekében is, hogy letisztulhasson az, hogy az alapjogok sérelmével kapcsolatos igények érvényesítésének fóruma az alapjogi ítélezésre hivatott testület lehessen.⁴⁸ Hozzáteszem, hogy ez a megoldási javaslat a jelenlegi jogszabályi környezetben⁴⁹ és joggyakorlatban lehet kívánatos. Ha ugyanis vagy a Ptk., vagy a jogalkalmazási gyakorlat személyiségi jogként értelmeznék az észszerű időn belüli eljáráshoz való jogot, akkor ez már nem kell hogy felmerüljön. Napjainkban tehát bár az Alkotmánybíróság lenne hivatott az alkotmányos jogok legfőbb őrének szerepét betölteni, de érdemi hatáskör hiányában (ahogy ezt maga a testület is elismerte) ez mégis a rendes bíróságokra hárul, amelyeknek azonban a védelem érdekében igénybevehető eszközrendszer hiányában nincs lehetőségük⁵⁰ ezt a feladatot teljesíteni. Az alapjogi jogvédelem elsődleges felelősei tehát a rendes bíróságok, az alkotmányjogi panasszal kezdeményezett alkotmánybírói eljárások e funkciót csak kiegészítő jelleggel látják el. Mindez azzal jár, hogy ki kell lépniük a szakági normákra rakódott szokásos értelmezési gyakorlat komfortzónájából, ami újszerű jogértelmezési és érvelési szokások kialakítását követeli meg. Azonban az alapjoggyakorlást érintő kérdések eldöntésekor az alapjogok funkciójával ellentétes szakági jogszabályokat, elveket, fogalmakat nem lehet alkalmazni.⁵¹

Ez azért visszaszól, hiszen az Alaptörvény nyilván azért is intézményesítette a bírósági határozatok felülvizsgálatára irányuló „valódi” alkotmányjogi panasz jogintézményét is, mivel explicitté tette, hogy a bírósági döntések jogszerűségének feltétele az alkotmány alkalmazása,⁵² a testület azonban láthatóan nem tud érvényt szerezni alapjogoknak egyedi ügyekben, ráadásul azt is kifejtette, hogy a jogági

⁴⁷ VÉKÁS Lajos – VINCZE Attila: „A Legfelsőbb Bíróság döntése az alapvető jogok polgári jogviszonyokban való alkalmazásáról” *Jogesetek Magyarázata* 2011/4. 13–14.

Lásd még bővebben: VINCZE Attila: „Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban?” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2004/3. 3–13.

⁴⁸ Lásd például Törökország példáját.

⁴⁹ Tahin Szabolcs arra hívja fel a figyelmet, hogy a rendes bíróság ítélező tevékenysége az alapjogkonform jogértelmezés során azonban nemcsak az Alkotmánybíróság, hanem a jogalkotó alkotmányos szerepével is konkurálhat. Egy-egy konkrét ügy eldöntése során a bíróságnak is hasonló alapjogi értékmérlegelést kell végezni, mint a jogalkotónak. (TAHIN Szabolcs: *Az alapvető jogok dogmatikai értelmezési gyakorlata a bírósági döntésekben*. Mailáth György Tudományos Pályázat, Díjazott dolgozatok, 2020, 7–43., 18.), https://birosag.hu/sites/default/files/2021-10/mailath_2020_nyeretes_dolgozatok.pdf.

⁵⁰ Például a Szegedi Ítéletábla egyik határozatában írtak szerint „[A]z alkotmányos alapjogok és a polgári jogok kapcsolatát tekintve kétségtelen, hogy bizonyos alapjogok a személyhez fűződő jogok részeivé is váltak (például élethez, testi épséghez, egészséghez fűződő jogok), de az érvényesítésüket szolgáló jogi eszközök eltérőek. A felperes által hivatkozott Emberi Jogok Európai Egyezménye, illetve az Alaptörvényben foglaltak mint alkotmányos cél, nem a személyiségvédelem eszközei (Szegedi Ítéletábla Pf.I.20.669/2018/4.).

⁵¹ TAHIN (49. l.) 8.

⁵² SOMODY–SZABÓ–SZIGETI (18. l.) 31.

dogmatikák körébe tartozó álláspontok helytállóságának-érvényességének megítélése és az egyesek ügyekhez kapcsolódó szakjogi kérdésekben nem is foglal állást.⁵³

3. A VAGYONI ELÉGTÉTEL MINT ÚJ JOGINTÉZMÉNY

A jogszabály vagyoni elégtétel néven új jogkövetkezmenyt határoz meg az alapjogi sérelem kompenzálására, ezzel elhatárolja ezt a vagyoni kompenzációt a kártalanítás, kártérítés, sérelemdíj jogintézményeitől. A jogalkotó kezét valóban nem köthették meg az eddigi jogintézmények, tehát nem volt muszáj feltétlenül ezek közül választania. Ezt támasztotta alá az Alkotmánybíróság is, amikor megállapította, hogy „[E]nnek az alapjognak intézményi oldala az is, hogy a jogalkotónak garanciális szabályokat kell hoznia az eljárások elhúzódása ellen, továbbá az is, hogy ha az eljárás mégis elhúzódik, miképp kompenzálja az érintett. Ennek formáját a törvényhozó szabadon állapíthatja meg. Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből nem következik, hogy az eljárás elhúzódását sérelemdíjként, nem vagyoni kártérítésként vagy más formában kell-e ellentételezni.”⁵⁴

Az új jogkövetkezmeny meghatározását az a cél is vezérelte, hogy a bírósági eljárás észszerű határidőn belül történő befejezéséhez fűződő alapvető jog sérelme olyan feltétlen helytállási kötelezettséget teremtsen, amely alól nem lehet mentesülni a Ptk. kártérítésre irányadó szabályai szerint. Ez egybevág az EJEB gyakorlatával, amely nem a kompenzáció elvét, hanem a sérelem-büntetés arányosságának elvét vallja.⁵⁵

Mivel a Ptk.-ban a sérelemdíj és a kártalanítás utaló normái több ponton visszautalnak – előbbi a felelősség megállapításával és a sérelemdíj összegszerűségével, utóbbi a kártalanítás módjával és mértékével kapcsolatban – az alkalmazott kártérítési jogra, ezért a jogalkotó szerint dogmatikailag helytállóbb e jogintézményektől eltérő terminológiát használni az alapjog megsértéséhez fűződő jogkövetkezmeny elnevezésére. Az új *sui generis* jogintézmény bevezetésével kívánják különválasztani ezt az alapjogvédelmet a személyiségi jogi védelemtől is, elismerve ezzel a jogirodalomban és a bírósági joggyakorlatban uralkodó felfogást.⁵⁶ Leszögezte ugyanakkor a jogalkotó, hogy nem valamely kár okozása vagy személyiségi jog megsértése – hanem meghatározott alapjog megsértése – a vagyoni elégtétel megítélésének az alapja, ezért a vagyoni elégtétel igénylése nem érinti a félnek azt a jogát, hogy a

⁵³ 13/2014. (IV.18.) AB határozat, Indokolás [38]–[42], [51].

Több AB határozat is kimondta, hogy az Alkotmánybíróság a bíróságok önálló értelmezési tartományába nem kíván beavatkozni, nem tekinti feladatának, hogy a rendes bíróságok „szuperbírósgává” váljék: akkor sem, ha a jogértelmezés *contra legem* jogértelmezés, csak akkor, ha az egyúttal *contra constitutionem*, azaz alaptörvényellenes jogértelmezéssé válik. (3280/2017 (XI.2.) AB határozat, Indokolás [38]; IV/557/2018. AB határozat [28]).

⁵⁴ 3157/2019. (VII. 3.) AB végzés, Indokolás [20].

⁵⁵ Egy korábbi határozatában még a Kúria is ezen álláspontot tette magáévá, hiszen úgy érvelt, hogy ha az alapjogi sérelem megtörtént, akkor a kompenzálendő hátrány is bekövetkezik (Kúria Pív.20.678/2011/3.).

⁵⁶ Pedig ezzel kapcsolatban megjegyzést érdemel, hogy a személyiségvédelem szubjektív eszköze, a nem vagyoni kártérítés (sérelemdíj) erkölcsi károkat hivatott orvosolni és az alapjogi sérelem is erkölcsi károkat okoz.

Ptk.-nak a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősségre vonatkozó szabálya [Ptk. 6:549. § (1) bek.], illetve a Ptk. 2:52. §-a szerinti sérelemdíj érvényesítésére vonatkozó szabálya szerint pert indítson a bírósági eljárás elhúzódásával összefüggésben öt ért kár, illetve nem vagyoni sérelem orvoslása érdekében.⁵⁷

4. AZ ÉRTELMEZÉSI KÉRDÉSEK

4.1. IDŐTARTAM ÉS MÉRLEGELES SZEMPONTJAI

A 2–6. §-ban rögzítették a figyelembe veendő bírósági eljárás időtartamának és az észszerűnek minősülő időtartamnak a számítására vonatkozó részletszabályait. Általánosságban, főszabályként rögzíti a bírósági eljárás időtartamát, amelyhez az eljárás elhúzódásának kompenzálását szolgáló vagyoni elégtétel összességére igazodik.

A Pevtv. ugyanakkor annak ellenére határoz meg objektív időtartamot, hogy az észszerű időn belüli eljárás időtartamára vonatkozóan az eljárásoktól teljesen független meghatározás nem létezik, ez mindig a konkrét eljárás komplexitásához mérten relatív időtényezőt jelent,⁵⁸ melynek meghatározására irányuló folyamatban csak „iránytűt” adhat az EJEB vonatkozó joggyakorlata. Ki kell emelni azt is, hogy az EJEB szerint az eljárás egésze a kiindulási pont, ezért álláspontom szerint azon hazai szabályozás, amely ráadásul eljárási szakaszokra bontja le a vizsgálandó időtartamot, jelentősen túlmutat az EJEB elvárásain és gyakorlatán.

Meg kell jegyezni tehát, hogy ezen hazai megoldás összességében is és részleteiben is ellentétes a strasbourgi gyakorlattal, amely szerint az ilyen ügyek elbírálásának alapja soha nem az eljárás objektív időtartama.⁵⁹ Ezt támasztja alá az Alkotmánybíróság vonatkozó döntése is, amely szerint „[...] [s]zükséges eseteket leszámítva annak sincs alkotmányjogi mércéje, hogy mennyi időn belül tudják áttanulmányozni az eljáró bírák valamely ügy iratait, és ezek alapján mennyi időn belül tudják meghozni döntésüket. Abszolút jelleggel nem határozható meg valamely iratmennyiség áttanulmányozásához szükséges idő hossza. A konkrét körülmények mérlegelése alapján is csak akkor állapítható meg az, hogy a bíróság azért nem vizsgálhatta meg érdemben az ügyet, mert a rendelkezésre álló időtartam elégtelen volt a szükséges iratok átolvasásához, ha az olyan rövid volt, ami alatt kétséget kizáróan lehetetlen volt az értő áttanulmányozás.”⁶⁰ Tehát önmagában az eljárás hosszú időtartama még nem jelenti azt, hogy az eljárás elhúzódott, és a bíróságok egyezményesértést követtek el, ugyanis Az EJEE 6. cikk. 1. bekezdése valóban megköve-

⁵⁷ 2021. évi XCIV. törvény, Általános indokolás 10–11. o.

⁵⁸ Annak eldöntése, hogy az észszerű határidőt túllépték-e, nem egyszerűen a szóban forgó időszak számításba vételétől függ. (SZABÓ Győző – NAGY Gábor [szerk.]: *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseire kapcsolódó strasbourgi esetjogról* [Budapest: HVG-ORAC 1999] 112.)

⁵⁹ GRÁD András: *A Strasbourgi Emberi Jogi Bíraskodás Kézikönyve* (Budapest: HVG-ORAC 2005) 785.

⁶⁰ 3027/2018. (II. 6.) AB határozat, Indokolás [55].

teli, hogy az eljárás jó ütemben haladjon előre, de az EJEB szerint ez nem mehet a megfelelő szintű igazságszolgáltatási tevékenység biztosításának a rovására,⁶¹ és a tagállamok feladata az említett két alapvető szempont közötti megfelelő egyensúly megtalálása.⁶²

A Pevtv. pedig egzaktt időtartamokat határoz meg ezzel szemben, amelyek túllépését a jogalkotó a bírósági eljárás tekintetében olyanak tekint, amely „önmagában” alkalmas az alapvető jog megsértésére.⁶³

A 15. § szerinti – a 6. §-ban részletezett szabályok kiegészítéseként –, a bíróság érdemi döntésének meghozatalával kapcsolatos különös szabályok *további szempontok mérlegelését* engedik meg, *melyek hatást gyakorolhatnak az alapul fekvő bírósági eljárás figyelembe vehető időtartamára*, ez által a vagyoni elégtétel mértékére. Az általánosan vizsgálendő szempont az, hogy az alapul szolgáló bírósági eljárásban félnek minősülő kérelmező, valamint a bírósági eljárást lefolytató bíróság eljárási cselekménye, illetve mulasztása mennyiben járult hozzá az eljárás elhúzó-dásához. Azt vizsgálja a bíróság – a kérelem és az ellenirat korlátai között –, hogy volt-e olyan időszak, amely akár a kérelmező, akár a vizsgált bírósági eljárásban eljáró bíróság érdekkörében felmerülő, elhárítható ok miatt szükségtelenül telt el:

- a kérelmező érdekkörébe tartozó ilyen tétlenségi időszakot le kell vonnia a bírósági eljárás időtartamából,⁶⁴
- a bíróság érdekkörében felmerült szükségtelen időszakot pedig akkor kell levonni, ha a kérelmező jogszabály által biztosított lehetősége ellenére nem nyújtott be kifogást az eljárás elhúzó-dása miatt [15. § (4) bek.].

Utalni szükséges e körben arra, hogy a „*kérelem korlátai között*” a kérelemhez kötöttség elvének rögzítését jelenti, vagyis: a bíróság a fél által megjelölt, általa számított időtartamnál hosszabb időtartamra nem állapíthat meg vagyoni elégtételt. Másképp fogalmazva ez azt jelenti, hogy a Pevtv. 12. § f) és g) pontja szerint a kérelmezőnek a számított időtartamot és ebből kiszámítva az elégtétel összegét is meg kell jelölnie. Ebből az következik, hogy a figyelembe vehető időtartam⁶⁵ (a számított időtartam 15. § (3)–(5)⁶⁶ bekezdése szerinti levonásokkal csökkentett tartam-

⁶¹ EJEB Grujovic kontra Szerbia (25381/12), 2015. július 21. ítélet, 65–66. pontok.

⁶² EJEB Gankin és mások kontra Oroszország (2430/06, 1454/08, 11670/10, 12938/12), 2016. május 31. ítélet, 26. pont.

„[A]z állampolgár nemcsak szabadságot és jogbiztonságot követel, hanem mindenképp előtérbe kell hoznia az igazságot, és ehhez hozzátartozik, hogy nem csupán a törvényi védelem bizonyosságát kell tudnia, hanem azt is, hogy e védelemben gyorsan részesül.” (Roland Riz: „Die Redform des italienischen Strafverfahrens” *Auslandsteil der Zeitschrift für die gesamte Starfrechtswissenschaft*, 1975/1. 182.)

⁶³ Ezen időtartam ugyanakkor árnyalódik a részletszabályok szintjén (lásd később pl. 6. § (5)–(6) bek. és a 15. § (3), (4), (5) bek.).

⁶⁴ Például, ha az ellenérdekű felek a vizsgált eljárás szünetelését közösen kérték, azaz saját akaratukból nem haladt előre a folyamatban lévő eljárás. Továbbá ilyen lehet az is, amikor a keresetlél többszöri visszautasítására (annak érdemi vizsgálatát megelőzően) azért került sor, mert a fél a bíróság hiánypótlási felhívása ellenére nem pótolta kérelme hiányosságait (a 15. §-hoz fűzött részletes indokolás).

⁶⁵ A bíróságnak akkor is a helyes adatból kell kiindulnia, ha a kérelmező fél a számított időtartamot tévesen jelöli meg.

⁶⁶ A (3) és a (4) bekezdés szerint az ott meghatározott okból van helye levonásnak, ezen felül az (5) bekezdés alapján a bíróság további levonási lehetőséggel élhet a (3) és (4) bekezdésben nem emli-

ma) nem haladhatja meg a kérelemben írt, vagyoni elégtétel számítás alapjaként figyelembe vett, számított időtartamot.

Ugyanide köthetően szükséges kitérni arra is, hogy mit jelent az, hogy az „*ellenirat korlátai között*” kitétel. Álláspontom szerint két megállapítást tehetünk:

- a bíróság a kérelmezett által elismert összegű vagyoni elégtételnél alacsonyabb (kevesebb napra, időtartamra számított) összegben nem állapíthatja meg a vagyoni elégtétel összegét, és
- csak azoknak az időszakoknak a levonhatóságát kell vizsgálnia, melyekre az elleniratban a kérelmezett hivatkozik, a bíróság a számított időtartamból levonható időszakok (napok száma) tekintetében is kötve van az ellenirathoz.⁶⁷

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ezzel az a fontos szempont is érvényre juthat, amit a Kúria követelt meg, vagyis hogy a per észszerű időn belül történő befejezéshez való alapjog sérelmére kapcsán a fél a bíróság köteleességszegéséből eredő elhúzóds miatti akkor érvényesíthet igényt, ha a fél és a bíróság magatartása miatt bekövetkezett elhúzóds tartama egymástól elkülöníthető. Ha ez az elkülönítés nem lehetséges ugyanis (vagyis a fél és a bíróság magatartása miatti elhúzóds tartama nem választható szét egymástól), akkor a per elhúzódsát okozó fél nem kérheti számon a bíróságon az eljárás késedelmes voltát.⁶⁸

Az időtartam-számítás és mérlegelés szempontjaival összefüggésben azonban egyéb kérdésben is szükségessé állást foglalni.

A vagyoni elégtétel mértékéről és a kifizetendő összeg számításának szabályairól a 372/2021. (VI.30.) Korm.rendelet rendelkezik, amelynek 1. § (1) bekezdése szerint a Pevtv. 7. §-a alapján járó vagyoni elégtétel összegét a bírósági eljárás Pevtv. szerint figyelembe vehető időtartamára eső naptári napoknak és a (2) bekezdésben meghatározott napi összegnek – 400 Ft⁶⁹ – a szorzataként, egy összegben kell megállapítani.

Kérdésként merülhet fel, hogy pontosan mit takar a kormányrendelet szerinti „figyelembe vehető” időtartam. Másképp fogalmazva: *milyen módon történik a bírósági eljárás időtartamának számítása, illetve az észszerű időtartam meghatározása? Az alapeljárás egészét figyelembe kell-e venni, vagy csak a Pevtv.-ben meghatározott időtartamon felüli időszakot kell vizsgálni?*

tett okból, ha erre a kérelmezett hivatkozik. Tehát a kérelmezett hivatkozhat a (3) és (4) bekezdésben írtakon kívüli olyan körülményekre is – mint például a fél vagy a bíróság érdekkörében, vagy mindkettő érdekkörén kívül felmerült, de elháríthatatlan ok miatt bekövetkezett elhúzóds – amelyek miatt egyes időszakokat figyelmen kívül kell hagyni.

⁶⁷ A kérelmezettnek a figyelembe vehető időtartamot kell megjelölnie, és meg kell jelölnie a fél eljárásai cselekményeit vagy mulasztásait, amelyek miatt a levonásnak helye van. Ezzel összefüggésben kell a kérelmezettnek az érdekkörében felmerült ok elháríthatatlan voltára hivatkoznia és azt bizonyítani.

⁶⁸ BH2021. 42.

⁶⁹ Ezzel összefüggésben érdemes lehet megvizsgálni a korábbi bírósági gyakorlatot is az összecszerülés kapcsán. Például a Fővárosi Ítéletábla 6.Pf.21.317/2018/4-II. számú ítéletével, az alperes bíróság mulasztása következményeként értékelt három év időtartamra megállapított 1,5 millió Ft sérelemdíjat, ha napi összegre bontjuk le, az kb. 1370 Ft, vagyis több mint háromszor annyi, mint a Pevtv.-hez kapcsolódó kormányrendelet szerinti 400 Ft-os napi összeg.

Ugyebár a Pevtv. 15. § (3)–(5) bekezdése szerinti döntés során a bíróságnak az eljárás teljes időtartamát vizsgálnia kell, és a teljes időszakból levonva a (3)–(4) bekezdés szerint levonható időszakokat, kell meghatározni az eljárás „figyelembe vehető” időtartamát. Ezt követően pedig véleményem szerint a rendelkezési elvből, a kérelemben és az elleniratban előadottakból kell kiindulni annak a kérdésnek a megválaszolásakor, hogy hogyan kell a figyelembe vehető időtartamot meghatározni, és ezen belül a Pevtv. 15. § (3) és (4) bekezdése alapján be nem számítható időtartamokat levonni. Az ezt követő lépésnél alakulhat ki vita, amikor arra kell választ adni, hogy milyen módon történik a számítás, azaz a vagyoni elégtétel alapjául szolgáló napok számát hogyan kell kiszámítani.

A problémát a törvény 17. §-ának nyelvtani értelmezése eredményezheti, ugyanis ez alapján arra lehet jutni, hogy a 15. § szerint megállapított, „figyelembe vehető” időszak minden napjára jár a napi tételnek megfelelő összeg, azaz ha a figyelembe vehető időszak 5 év és 1 nap, akkor 5 év és 1 napra alapján kell kiszámítani az elégtétel összegét. Továbbá figyelemmel a Pevtv. 7. § (1) és (2) bekezdésére, valamint a törvényjavaslat idevonatkozó indokolására, a törvény címére és preambulumára is, mindkét értelmezés — mind csak az észszerű időtartamot meghaladó időszakra, mind az eljárás egészére járó elégtétel — levezethető a törvényből.

Az a megoldás, amely szerint a 15. § szerint megállapított, „figyelembe vehető” időszak minden napjára jár a napi tételnek megfelelő összeg, azonban emellett, hogy észszerűtlen – és megítélésem szerint a jogalkotónak sem állhatott szándékában abból kifolyólag, hogy nagyon nagy anyagi terhet jelentene a költségvetésnek, ha a teljes időszak alapján kellene kiszámítani a vagyoni elégtétel összegét –, méltánytalan is, mivel a Pevtv. szerint az 5 év alatti eljárás nem minősül elhúzódónak, és fenti értelmezés mellett teljesen elmosódna a különbség például az 5 év és 1 nap és például 7 év között, ami éppen nem a „méltányos elégtétel” felé mutat.

Véleményem szerint a törvény azon észszerű időtartam megállapításáról – 6. § és 15. § – rendelkezik, amit feltétlenül elégségesnek kell tekinteni a bírósági eljárás vagy eljárási szakasz befejezéséhez, másrészt kimondja, hogy ennek az időtartamnak a meghaladása az, amely a vagyoni elégtétel érvényesítését megalapozza. Ebből pedig számomra az tűnik logikusnak, hogy az észszerűnek minősülő időtartamot meghaladó részt kell alapul venni a megítélhető összeg kiszámítása során, hiszen az észszerű időtartam túllépése az, amely alkalmas lehet az alapvető jog megsértésére: tehát a számítás alapja az törvényben meghatározott, a figyelembe vehető és az észszerűnek minősülő időszak különbözete kell hogy legyen.

A Debreceni Ítélőtábla Polgári Kollégiumának 2021. november 26. napján megtartott ülésén ugyanakkor például ellenkező álláspontra jutottak,⁷⁰ ahol a kollégium tagjainak többsége úgy foglalt állást, hogy a polgári eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel összegének számítása során a vizsgált eljárás teljes időtartamát kell figyelembe venni.

Ezt az értelmezést kétségtelenül alátámasztja az EJEB gyakorlata, amely a teljes időtartamot veszi alapul. Másfelől pedig a 7. § (2) bekezdése is azt rögzíti, hogy ha

⁷⁰ Debreceni Ítélőtábla Polgári Kollégiumának Kollégiumvezetője által készített 2021.El.II.F.11/19. számú jegyzőkönyv 17–18. o.

a bírósági eljárás vagy eljárási szakasz 15. § szerint figyelembe vehető időtartama meghaladja az észszerűnek minősülő időtartamot, a fél a bírósági eljárás vagy eljárási szakasz *figyelembe vehető időtartamához igazodó, kormányrendeletben meghatározott mértékű pénzbeli igényt érvényesíthet* vagyoni elégtételként.

Továbbra is úgy vélem ugyanakkor, hogy az a megközelítése a törvényalkotónak, hogy a vagyoni elégtétel alapja önmagában az a tény, hogy ez az eljárás akár egy nappal is túllépte az észszerű időtartamot. Ennek gyakorlatilag csak a számítási módját tartalmazza a törvény 7. § (2) bekezdése, azonban az az értelmezés, amely szerint az észszerű időtartam túllépése esetén nemcsak a különbözetre, hanem a vizsgált eljárás teljes időtartamára vonatkozik a vagyoni elégtétel fizetési kötelezettség alapja, nem méltányos, és aránytalan is, ha például csak egy nappal történik az észszerű időtartam túllépése.

4.2. AZ ELJÁRÁS ELHÚZÓDÁSA MIATTI KIFOGÁS „FELÉRTÉKELŐDÉSE”

Az EJEB szerint a kérelmezőnek nem róható fel az, ha igénybe veszi valamennyi rendelkezésre álló hazai jogorvoslatot. Ezzel ellentétben például egy korábbi hazai ítéletábrái határozat szerint, a fél, aki halasztást kér, és eljárási kifogást, illetve elfogultsági kifogást terjeszt elő, valamint a határozatokkal szemben jogorvoslattal él – bár perbeli jogait gyakorolja – maga is hozzájárul a per elhúzódásához, így a bírósággal szemben az eljárás elhúzódására hivatkozással kártérítési igényt nem érvényesíthet.⁷¹

Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a hazai jogalkotó annak ellenére „írja elő” az eljárás elhúzódása miatti kifogás előterjesztését [15. § (4) bekezdés], hogy nem is biztos, hogy az alkalmas arra, hogy a folyamatban levő eljárás elhúzódását megakadályozza, annak ellenére, hogy az éppen a sérelem megelőzését célozza.⁷²

A jogintézmény lényege, hogy a sérelmező fél (eljárásban részt vevő személy, beavatkozó, ügyész) az eljárás elhúzódása miatti kifogással az eljárás folytatását, adott cselekmény elvégzését, határozat meghozatalát rövid időn belül elérhesse. Az EJEB ugyanakkor több határozatában is kifejtette, hogy az eljárás elhúzódása miatti kifogás nem tekinthető valóban hatékony jogorvoslatnak, mert nem garantálható az, hogy az eljárás egésze észszerű időn belüli marad, mivel a kifogás csak egyes konkrét, határidőben vagy észszerű időtartamon belül el nem végzett eljárási cselekmények megtételét célozhatja. Abban az esetben eredményezhetné az egész eljárás észszerű időn belüli lefolytatását, ha a fél minden határidőben el nem végzett eljárási cselekmény esetében külön-külön kifogást terjeszt elő azok elhúzódása miatt, az azt elbíráló bíróság pedig rövid időn belül határoz arról.⁷³

⁷¹ Fővárosi Ítéletábra 5.Pf. 20.775/2009/7.

⁷² Az összes hazai jogorvoslat kimerítése alapvető előfeltétele az EJEB-hez fordulásnak, mégis tág mozgásteret van a Bíróságnak annak megítélése során, hogy mi minősül hatékony jogorvoslatnak. A Vig kontra Magyarország ügy rávilágított arra, hogy vannak olyan esetek, amikor ennek elmaradása mégsem képezi az EJEB eljárásának akadályát.

⁷³ Bartha v. Hungary (33486/07) 18. §, Barna v. Hungary (no.2.) (35364/09) 15. §.

A hatékonyságot illetően ugyanerre az álláspontra helyezkedtek a magyar bíróságok is.⁷⁴ A bírói gyakorlat szerint a kifogás ugyanis csak akkor lehet alapos, ha az ügyben eljáró bíróság mulasztása vagy késedelme a kifogás elbírálásakor még fennáll.⁷⁵ Az eljárás elhúzódása miatti kifogást mint alaptalant pedig el kell utasítani, ha a kifogás előterjesztésekor a mulasztás, illetve a késedelem már nem áll fenn. A kifogás előterjesztése és annak elbírálása között jelentős idő is eltelhet, amely alatt a mulasztás orvosolható, és így a kifogás célja, az eljárás folytatása elérhető, de a törvényi határidőben való eljárás már a kifogás előterjesztésekor sem tudott érvényesülni. Ennek következtében a kifogás intézményének biztosítása nem alkalmas az elérni kívánt cél megvalósítására, miután az eljárási törvényi határidőknek megfelelő folyamatosságra vonatkozó követelmény már annak benyújtásakor is sérül.⁷⁶

Tehát kifogás – amit nem csak a fél terjeszthet elő(!) – előterjesztése éppen az eljárás meghosszabbodását eredményezheti, mivel az eljárás hossza – sok esetben szükségtelenül – megnő az elbírálás időtartamával.

Mindennek ellenére a Pevtv. 15. § (4) bekezdéséből kifolyólag az várható, hogy „elárasztják” majd a bíróságokat a hatékonynak nem minősíthető eljárás elhúzódása miatti kifogások, mert azt célszerű kimeríteni egy esetleges későbbi vagyoni elégtétel érvényesítése miatt. Ugyanakkor ez éppen leterheli a másodfokú bíróságokat, ha alaptalan kifogásokat kell elbírálniuk, amivel éppen feleslegesen húzódnak el az eljárások (pedig pont ennek elkerülése lenne a cél), ezzel egy kissé önellentmondásos helyzetet teremtve.

A 15. § (3) és (4) bekezdése tehát abban az esetben lehet érdekes, ha a fél alaptalanul terjeszt elő az eljárás elhúzódása miatti kifogást. Mivel a kérelmezőnek az az érdeke, hogy a bírósági eljárás előrehaladását nem szolgáló⁷⁷ és a bíróság érdekkörében felmerült, elháríthatatlan ok miatt szükségtelenül eltelt időtartamot is beszámítsák, ezért a (4) bekezdés alapján elő kell terjesztenie a kifogást. Azonban, ha ezt az alapügyben az elbíráló (másodfokú) bíróság⁷⁸ mint alaptalant elutasítja, akkor ez a helyzet akár már úgy is értékelhető mint olyan, az eljárás előrehaladását nem szolgáló időtartam, amely a kérelmező érdekkörében merült fel, valamint elhárítható ok miatt és szükségtelenül telt emiatt.

A 15. § (5) bekezdésében írt szabály pedig kérdésessé teszi, hogy a vagyoni elégtétel iránti nemperes eljárásban döntést hozó bíróság vajon felülmérlegelhet-e egy az alapügyben született olyan másodfokú határozatot, amely az eljárás elhúzódása miatti kifogást elutasította, mert alaptalan. Tehát értékelheti-e úgy, hogy az eljárás elhúzódása miatti kifogást nem kellett volna elutasítani, és ebből kifolyólag az eljárás

⁷⁴ Pl. Kúria Pfv.III.20.444/2013/16.

⁷⁵ Ez indokolja, hogy a kifogást elbíró bíróság a szükséges intézkedések megtételére hívja fel a mulasztó bíróságot.

⁷⁶ VOGYICSKA Petra: „A bírósági jogkörben okozott kár gyakorlata a polgári eljárásban” *Magyar Jog* 2015/3. 169.

⁷⁷ Azt, hogy mi minősülhet a bírósági eljárás előrehaladását nem szolgáló időtartamnak, éppen az eljárás elhúzódása miatti kifogást szabályozó Pp. 157. § (1) bekezdése segíthet eldönteni. Vagyis az az időtartam nem szolgálja a bírósági eljárás előrehaladását, amely megegyezik a Pp. 157. § (1) bekezdés a)-c) pontjaiban szabályozott esetekkel.

⁷⁸ Lásd bővebben: Pp. 158. § (2)–(4) bek.

rásnak vagy eljárási szakasznak volt olyan része, amely a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt, szükségtelenül telt el? Amennyiben azonban erre lehetőség nyílna, úgy az alapügyben hozott elutasító határozathoz fűződő jogerőhatás válik kétségesse.

Összességében tehát az eljárás elhúzódása miatti kifogás jelenleg csekély mértékben alkalmazott speciális jogorvoslat, azonban a Pevtv. miatt „népszerűvé” válhat. A Pp. 157. § (1) bekezdés a) és b) pontja szerinti kifogás tekintetében nem merül fel komolyabb jogalkalmazási nehézség, azonban a c) pontos kifogás kapcsán, annak előterjesztésének szempontjait a nemperes eljárás kialakuló jogalkalmazásának meg kell határoznia az EJEB gyakorlatára figyelemmel.

Azt, hogy a Pevtv. hatálybalépésével „népszerűvé” válhat a jogintézmény, fémjelzi az is, hogy a törvényszöveg egyértelmű, vagyis a kifogás előterjesztésének kötelezettsége független mindentől, attól is, hogy a Pevtv. hatályba lépése előtti időszakra érvényesíti-e valaki a vagyoni elégtétel iránti igényét (még ha a kérelmező a Pevtv. hatályba lépése előtti időszakra is érvényesíti a vagyoni elégtétel iránti igényét, az eljárás elhúzódása miatti kifogás előterjesztésének elmulasztását a terhére kell figyelembe venni).

Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a kérelmező szempontjából annak nincs jelentősége, ha a bíróság mulasztása miatt a kérelmező nem, de a perbeli ellenfele terjeszt elő kifogást az eljárás elhúzódása miatt (és azt esetleg a perbíróság alaposnak találja).⁷⁹

A Pevtv. 15. § (4) bekezdésében írt megfogalmazás egyes feleket (későbbi potenciális kérelmezőket) arra sarkallhat, hogy – későbbi vagyoni elégtétel iránti kérelme kedvezőbb elbírálása okán – az eljárás elhúzódása miatti kifogást ugyan terjesszen elő, de azt annak érdemi elbírálása előtt vonja vissza. Álláspontom szerint a jogalkalmazás során érvényre kell juttatni azt, hogy a Pevtv. vélhetően nem a „formális” előterjesztést, hanem a sérelem orvoslására alkalmas kérelem előterjesztését támogatja. Abban az esetben tehát, ha a kérelmező kifogást nyújtott be az eljárás elhúzódása miatt, és utóbb azt visszavonta, akkor a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt, szükségtelenül eltelt időtartamot a figyelembe vehető időtartamból le kell vonni (kivéve, ha a visszavonás oka az volt, hogy a sérelmezett elmulasztott cselekményt a bíróság elvégezte). A formális előterjesztés másik példája lehet az is, ha a fél ugyan terjeszt elő eljárás elhúzódása miatti kifogást, de kvázi érdemi elbírálásra alkalmatlan, mert annyira hiányos. Ebben az esetben a Pp. 115. § (6) bekezdés a) pontját lehet alkalmazni és az eredménytelen felhívást követően is hiányos tartalmú kifogást visszautasítani, és azt a Pevtv. alkalmazása szempontjából úgy tekinteni, mintha a kérelmező nem is terjesztett volna elő eljárás elhúzódása miatti kifogást.

A kifogás előterjesztésének teljes vagy formális hiánya mellett előfordulhat olyan egyéb értékelésre szoruló körülmény is ennek kapcsán. Például, hogy miként kell

⁷⁹ A Pevtv. 15. § (4) bekezdése ugyanis egyértelműen úgy rendelkezik, hogy a beszámítást az zárja ki, ha a kérelmező nem nyújtott be kifogást az eljárás elhúzódása miatt. Ha a perbeli ellenfele előterjesztette a sérelmezett mulasztás miatt a kifogást, a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt, szükségtelenül eltelt időtartamot le kell vonni a vagyoni elégtétel szempontjából figyelembe vehető időtartamból.

figyelembe venni azt, ha a kérelmező ugyan terjesztett elő eljárás elhúzódása miatti kifogást, de azt csak a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt eltelt időtartamot követő jelentős késedelemmel teszi? A kérdés nyilván arra az esetre vonatkozik, ha a mulasztás még fennáll, mert annak megszűnését követően benyújtott kifogásnak már nincs relevanciája. A Pp. 157. § (1) és (2) bekezdésében irt határidő, illetve a (3) bekezdés szerinti észszerű határidő leteltét követő általánosságban elvárható időn belüliséget kell mérlegelni annak eldöntésekor a kifogás előterjesztésére jelentős késedelem nélkül került-e sor. Nemleges válasz esetén úgy vélem, hogy a mulasztásnak a kifogás benyújtásáig eltelt ideje levonható, feltéve, hogy a fél a kifogás előterjesztéséhez szükséges információk birtokában volt, vagy ez elvárható lett volna tőle.

A kifogás előterjesztésével összefüggésben még szükséges a Pevtv. 15. § (4) bekezdése szerinti „habár arra jogszabályban biztosított lehetősége volt” kitéltet is értelmezni. Ebből kifolyólag ugyanis nem automatikus „kötelezettségről” beszélünk, hiszen léteznek olyan késedelmek (esetek) – például ítélet írásba foglalási vagy másodfokú elbírálásra történő felterjesztési késedelem –, amikor nincs jogszabályi lehetőség kifogás előterjesztésére, ugyanakkor a bíróság érdekkörében felmerült, elhárítható ok miatt szükségtelenül telik el az eljárás előrehaladását nem szolgáló időtartam.

4.3. AZ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS ALAPJÁT KÉPEZŐ ELJÁRÁSOK KÖRE

Ki kell emelni, hogy *a folyamatban lévő⁸⁰ és befejezett ügygel* kapcsolatban is érvényesíthető a vagyoni elégtétel iránti igény, *akár a teljes bírósági eljárás időtartama, akár annak valamely eljárási szakasza* meghaladja a meghatározott észszerű időtartamot.

A záró rendelkezések között a Pevtv. 21. § (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy e törvényt a hatálybalépésekor folyamatban lévő, valamint az azt követően indult bírósági eljárásokkal kapcsolatos vagyoni elégtétel iránti igényekre kell alkalmazni.

Ezen rendelkezés összefüggésben azonban felmerül a kérdés, hogy ennek alkalmazásában *mely eljárás minősül „folyamatban lévő” bírósági eljárásnak.*

⁸⁰ Folyamatban lévő ügy esetén azonban az igényérvényesítés feltétele, hogy az észszerűnek minősített időtartamot a pertartam vagy az adott eljárási szakasz tartama meghaladja. Érvényesül azonban egyfajta korlátozás azzal, hogy egy meghatározott időszakra vonatkozó kompenzáció megítélésétől számított legalább egy év elteltével lehet csak ugyanazon folyamatban lévő ügygel összefüggésben újabb időszakra vonatkozó kérelmet előterjeszteni [11. § (2)–(4) bek.].

Érdekes ugyanakkor az, hogy vajon a Pevtv. 11. § (6) bekezdése szerinti (a jogerősen befejezett bírósági eljárással kapcsolatban a fél az igényérvényesítésre irányuló nemperes eljárást a bírósági eljárást befejező jogerős határozat kézhezvételétől számított négyhónapos jogvesztő határidőn belül indíthatja meg) határidőt hogyan befolyásolja az, hogy a jogvesztő határidőn belül még nem járt le a perújítási kérelem előterjesztésének hathónapos határideje, illetve nem ismert a felülvizsgálati kérelem előterjesztése esetén a felülvizsgálati eljárás eredménye. Mivel 2022. december 31-ig folyamatban lévő ügyben nem lehet igényt érvényesíteni, a kérelmet vissza kell utasítani, illetve az eljárást meg kell szüntetni a Pp. 176. § (1) bekezdés f) pontja és a Pp. 241. § (1) bekezdése a) pontja alapján. 2023. január 1. napjától azonban az egyes eljárási szakaszok tekintetében külön is érvényesíthető igény, ha azok meghaladták az észszerű időtartamot, ezért az igényt el kell bírálni, a többletigények a későbbiek során – a Pevtv. 8. § (3) bekezdése alapján – külön érvényesíthetők.

A Pevtv. két fogalmat használ: a bírósági eljárás időtartama, valamint az egyes eljárási szakaszok időtartama fogalmat,⁸¹ ezek észszerű határidőn belüli befejezésének hiányát tekinti vagyoni elégtételre alapot adó ténynek. A Pevtv. fogalomrendszerében tehát a bírósági eljárás szakaszokból áll, elsőfokú eljárási szakasz, másodfokú eljárási szakasz és felülvizsgálati szakasz. Ezek együttes időtartamát nevezi a törvény bírósági eljárás időtartamának. Ezzel van összhangban a Pevtv. 2. § (1) bekezdésének értelmező rendelkezése is. Ugyanakkor a Pevtv. 2. § (4) bekezdésének rendelkezése e törvény alkalmazásában csak a bírósági eljárás időtartamának számítására vonatkozik. Azonban részletszabályait a (2) és (3) bekezdés tartalmazza, ezért az (1) bekezdés a (2) bekezdéssel – és a törvény egészével – együtt értelmezendő, és alkalmazandó annak a ténynek a megállapításánál is, hogy a bírósági eljárás e törvény szerint folyamatban van-e.

Ennek megfelelően véleményem szerint folyamatban lévő bírósági eljáráson azokat az eljárásokat kell érteni, amelyek a törvény 2. § (4) bekezdése szerint nem fejeződtek be: tehát abban az esetben, ha az elsőfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, és az a törvény hatályba lépését megelőzően jogerőre emelkedett, akkor ezzel az eljárással kapcsolatban igényt álláspontom szerint nem lehet érvényesíteni. Ha az elsőfokú határozatot meghozták a törvény hatályba lépését megelőzően, a fellebbezési határidő azonban a törvény hatályba lépéséig nem telt le, és a fellebbezést a törvény hatályba lépését követően benyújtották, azaz a másodfokú eljárásra sor kerül, ebben az esetben ezt a bírósági eljárást folyamatban lévő eljárásnak kell tekinteni. Hasonló a helyzet akkor is, ha a másodfokú (jogerős) határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, de a felülvizsgálati határidő a törvény hatályba lépéséig nem telt le, feltéve, hogy a hatályba lépést követően, határidőn belül felülvizsgálati kérelmet nyújtanak be.

A Pevtv. 21. § (1) bekezdése alapján az a bírósági eljárás minősülhet folyamatban lévőnek,⁸² amelyben

– az elsőfokú eljárás a törvény hatályba lépésének napján folyamatban van, azaz amelyben a hatályba lépést megelőző napig eljárást befejező határozatot nem hoztak (a félbeszakadt, szünetelő, illetőleg felfüggesztett – nem befejezett, csak befejezettként kezelendő – perket folyamatban lévő pernek kell tekinteni⁸³),

⁸¹ Mondhatnánk azt is egyebekben, hogy a törvény háromféle időtartam-fogalmat is használ: az eljárás számított időtartama mellett ugyanis definiálja a törvény a Pevtv. alapján figyelembe vehető időtartamot, valamint az eljárás észszerű időtartamát is.

⁸² Külön kérdés lehet az is, hogy folyamatban lévő bírósági eljárásnak minősül-e az az eljárás, amely fizetési meghagyásos eljárással indul, és a fizetési meghagyásos eljárás perré alakulása következtében 2022. december 31-én az eljárás folyamatban van. Ezzel összefüggően kérdéses lehet az is, hogy vajon függ-e a törvény hatályba lépését követően az ügy befejezési módjától az, hogy a törvény hatályba lépésének napján az ügy folyamatban lévőnek minősül-e vagy sem.

Megítélésem szerint a törvény hatályba lépésének napján folyamatban lévő ügynek minősül az az ügy is, amely fizetési meghagyással indult, és ellentmondás folytán perré alakult át, és a peres eljárás a törvény hatályba lépésének napján folyamatban van. A törvény 21. § (1) bekezdése szempontjából pedig nincs jelentősége annak a körülménynek, hogy a későbbiek során az ügy milyen határozattal, milyen módon fejeződik be.

⁸³ Bár felmerül a kérdés, hogy folyamatban lévőnek minősül-e a bírósági eljárás, ha bármelyik szinten az eljárás szünetel, félbeszakadt, vagy az eljárást felfüggesztették, azonban ezek az ügyek folya-

- amelyben az elsőfokú, eljárást befejező határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, a törvény hatályba lépését megelőzően a fellebbezést is benyújtották, és azt a bíróság nem utasította el/vissza (közömbös, hogy az iratok felterjesztése a hatályba lépést megelőzően megtörtént-e),
  - az elsőfokú, eljárást befejező határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, de a fellebbezési határidő a törvény hatályba lépését megelőzően napig nem telt le, feltéve, hogy a fellebbezési határidő lejártát megelőzően a fellebbezést benyújtották, és azt a bíróság nem utasította el/vissza [ez következik a Pevtv. 3. § (2) bekezdéséből, mert csak ez esetben tekinthető a másodfokú eljárás megindult eljárásnak],
  - a másodfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, a törvény hatályba lépését megelőzően a felülvizsgálati kérelmet is benyújtották, és azt a Kúria nem utasította el/vissza,
  - a másodfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, de a felülvizsgálati eljárásra nyitva álló határidő a törvény hatályba lépéséig nem telt le, és a felülvizsgálati kérelmet ezt követően, határidőn belül benyújtották, feltéve, hogy azt a Kúria nem utasította el/vissza [ez következik a Pevtv. 5. § (2) bekezdéséből, mert csak ez esetben tekinthető a másodfokú eljárás megindult eljárásnak].
- A bírósági eljárás „folyamatban léte” szempontjából az eljárást befejező határozat jogerőre emelkedése időpontjának érdemi jelentősége nincsen,⁸⁴ pusztán annyi, hogy amennyiben az elsőfokú határozat elleni fellebbezési határidő még nem járt le, és a fellebbezést a törvény hatályba lépése után benyújtják – azaz az elsőfokú határozat nem emelkedik jogerőre –, úgy az eljárást folyamatban lévő bírósági eljárásnak kell minősíteni.

A fentiek értelmezését követően arra a megállapításra lehet jutni, hogy *nem érvényesíthető vagyoni elégtétel iránti igény akkor, ha*

- az elsőfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, és a másodfokú bíróság a fellebbezést 2021. december 31-ét követően visszautasítja, és ezáltal az elsőfokú határozat lesz az eljárást jogerősen – a törvény hatályba lépését megelőzően – befejező határozat, valamint, ha:
- a másodfokú határozatot a törvény hatályba lépését megelőzően meghozták, és a Kúria a felülvizsgálati kérelmet 2021. december 31-ét követően visszautasítja, és ezáltal a másodfokú határozat lesz az eljárást jogerősen befejező határozat.

Amennyiben a nemperes ügyben eljáró bíróság azt állapítja meg, hogy a fél olyan eljárással kapcsolatban érvényesít vagyoni elégtétel iránti igényt, amely nem tartozik a 21. § (1) bekezdésének hatálya alá, vagy amely nem felel meg a Pevtv. 21. § (2) bekezdése feltételének, ebben az esetben álláspontom szerint a kérelmet a Pp. 176. § (1) bekezdés f) pontja alapján vissza kell utasítani.⁸⁵

matban lévő, csak befejezettként kezelt ügynek minősülnek a Bűsz. 39. § (2) bekezdése szerint (BDT2021.4396).

⁸⁴ A másodfokú határozatnál a jogerő kérdése fel sem merül.

⁸⁵ Érdemesnek tartom azonban felvetni, hogy akár az elutasítás és visszautasítás fogalmának pontosítása is szükséges lehet, hiszen előfordulhat olyan eset, amikor a régi Pp. fogalomrendszerében is gondolkodni kell a jogalkalmazás során.

Abban az esetben tehát, ha a vagyoni elégtétel iránti igényt olyan eljárással kapcsolatban terjesztik elő, amely a törvény hatálybalépésekor nincsen folyamatban, illetőleg, amely jogerősen nincs befejezve, célszerű olyan okként kezelni, mint amilyenek a Pp. szerinti érdemi vizsgálat nélküli, hivatalból történő visszautasítást megalapozó okok. Ebben az esetben a kérelmet nem kellene kiadni az alperesnek, és az eljárás illetékmentes maradna, míg ha ezekben az esetekben a bíróság érdemben döntene, akkor a felperesnek nem lenne illetékkedvezménye.

Véleményem szerint ugyanakkor a Pp. 176. §-ának tökéletesen megfelelő megoldásra ebben az esetben nem igazán lehet eljutni, bár kétségtelen, hogy a Pp. 176. § (1) bekezdésének f) pontja látszik leginkább alkalmazhatónak: az ugyanis, hogy az igény bírósági úton nem érvényesíthető, hasonlóan bizonyítást nem igénylő, objektív tényeken alapul, és hivatalból vizsgálandó, ugyanúgy, mint az, hogy a Pevtv. szerinti igényt olyan eljárással kapcsolatban terjesztik-e elő, amely a törvény hatálybalépésekor folyamatban van vagy nincs.

A Pp. 176. § (1) bekezdés f) pontjának alkalmazása mellett szólhat – és jómagam is ezt a megközelítést támogatnám – a PK 171. számú állásfoglalás is, amely rögzíti, hogy a (rég) Pp. 130. §-a (1) bekezdésének f) pontja alapján kell a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítani – a követelés időelőttiségén túlmenően, de az elévülés esetét ide nem értve – minden olyan esetben, amikor az állapítható meg, hogy a követelés érvényesítése bírósági hatáskörbe tartoznék ugyan, az adott követelés azonban jogszabály értelmében bírósági úton nem érvényesíthető.⁸⁶ Érdekes ugyanakkor, hogy éppen a PK 171. sz. állásfoglalásra utaló Pp. kommentár szerint e visszautasítási ok akkor érvényesül, ha a követelés érvényesítése bírósági hatáskörbe tartozna ugyan, ám annak a bíróság előtt történő érvényesítését jogszabály kizárja. A Pevtv. 21. §-ának (1) és (2) bekezdése azonban nem szól arról, hogy ezekben az esetekben a bíróság előtt történő igényérvényesítés „kizárt” volna és az illetet jelenthet az az eset is, amikor a törvény által az igényérvényesítés feltételül szabott körülmény nem áll fenn. Ebből az utóbbi megközelítésből pedig az vezethető le inkább, hogy a Pevtv. 21. § (1) és (2) bekezdésében foglaltakról hozandó döntésre csak érdemi elutasítás keretében van lehetőség.

Szintén a hatállyal kapcsolatos problémakör egyik pontja, hogyan kell értelmezni a Pevtv. 21. § (2) bekezdését, amely kimondja, hogy e törvény rendelkezéseit – a (3) bekezdés szerinti kivétellel – 2022. december 31. napjáig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy vagyoni elégtétel iránti igény csak jogerősen befejezett bírósági eljárással kapcsolatban érvényesíthető.⁸⁷

Ennek kapcsán a törvény hatályba lépésének napján folyamatban lévő eljárással kapcsolatban akkor érvényesíthető igény, ha:

⁸⁶ A Pevtv. 13. §-ához fűzött indokolás szerint a kérelem visszautasításának Pp. 176. § szerinti esetei a Pevtv. rendelkezése értelmében mögöttesen irányadók a nemperes eljárásban is, ugyanakkor meghatároz egy további visszautasítási okot.

⁸⁷ Tehát a 2022. december 31-ig érvényesíthető igények körének lényeges szűkítését szabályozták, amiből kifolyólag ebben az időszakban (különösen az év első felében) lényegesen kevesebb ügy várható, mint a következő években.

- az elsőfokú határozat fellebbezés hiányában 2022. december 31-ét megelőzően jogerőre emelkedik, vagy
- fellebbezés esetén a másodfokú határozatot (azaz a Pevtv. 2. § (4) bekezdése szerinti, eljárást befejező jogerős határozatot) 2022. december 31-ét megelőzően meghozzák, és ezzel az eljárást a Pevtv. 2. § (4) bekezdése szerint jogerősen befejezik, vagy
- az eljárás felülvizsgálati határozattal fejeződik be, és a felülvizsgálati határozatot (azaz a Pevtv. 2. § (4) bekezdése szerinti, eljárást befejező jogerős határozatot) 2022. december 31-ét megelőzően meghozzák.

Előfordulhat olyan eset is, amikor véleményem szerint *nem állapítható meg, hogy az eljárás a Pevtv. hatálya alá tartozik-e*. Ez szerintem akkor merülhet fel, ha egy ügyben a fellebbezési határidő még nem járt le (és a fellebbezés benyújtására még nem került sor), vagy a másodfokú határozattal szemben előterjeszhető felülvizsgálati kérelem határideje nem telt le (és a felülvizsgálati kérelmet a felek még nem nyújtották be), azonban a fél a vagyoni elégtétel iránti nemperes eljárást megindító beadványát ilyen bírósági eljárással kapcsolatban benyújtja. Ilyen esetben szerintem a döntéssel – hogy a bírósági eljárás folyamatban lévő eljárásnak minősül-e – mindenképp meg kell várni a fellebbezési, felülvizsgálati kérelem előterjesztése határidejének lejártát:

- ha a fellebbezés, felülvizsgálati kérelem benyújtására nem került sor, a kérelmet azért kell visszautasítani, mert az ügy nem minősül „a törvény hatálybalépésekor folyamatban lévő” bírósági eljárásnak;
- ha pedig a fellebbezést vagy felülvizsgálati kérelmet benyújtják,⁸⁸ azért kell visszautasítani, mert az eljárás jogerősen nem fejeződött be.

Tehát mindaddig nem dönt a bíróság, amíg a következő eljárási szakaszt megindító beadványát a fél be nem nyújtja, és akár benyújtja azt, akár nem, a visszautasítás indoka mindkét esetben a Pp. 176. § (1) bekezdésének b) pontja lesz a különbséggel, hogy a jogorvoslat benyújtása esetén az eljárás Pevtv. szerinti jogerős befejezésére nem került sor [Pevtv. 21. § (2) bek.], a jogorvoslat be nem nyújtása esetén viszont az eljárás nincs folyamatban [Pevtv. 21. § (1) bek.].

Összességében a Pevtv. 21. §-ában foglaltak álláspontom szerint akár eltérő véleményeket is szülhetnek, amikor arra a kérdésre keressük a választ, hogy érvényesíthető-e igény 2022-ben olyan eljárásokkal összefüggésben, amelyek a törvény hatálybalépésnek napján folyamatban lévőnek minősülnek. A Pevtv. 21. § (3) bekezdése (lásd lentebb is) ugyanis – legalábbis számomra – nem egyértelmű abban a tekintetben, hogy az nem szűkíti azt, hogy ha az eljárás 2021. december 31-én folyamatban lévőnek minősül, és 2022-ben jogerősen befejeződött, lehessen helye bár-

⁸⁸ A felülvizsgálati határidő esetén – a Pevtv. rövid határidőire figyelemmel – ugyanakkor akár sor kerülhet az eljárás felfüggesztésére a Pp. 123. § (2) bekezdése alapján, hiszen teljesül a Pp. egyik felfüggesztési követelménye, az eljárás „folyamatban léte”, a Pevtv. szerint pedig a felülvizsgálati eljárás folyamatban lévő eljárás, valamint a jogszabály (Pevtv.) sem tiltja az eljárás felfüggesztését. Véleményem szerint azonban a Pp. 123. § (2) bekezdése megfelelő alkalmazási lehetőségének hiánya áll fenn azon okból kifolyólag, hogy nem valósul meg a Pp. szerinti követelmény, mely szerint az „ügy eldöntése” függ a másik eljárástól, ugyanis a Pevtv. szerinti esetben nem az ügy eldöntése függ ettől.

milyen igényérvényesítésnek vagy éppen ellenkezőleg: ha az egyes részzakaszok (elsőfok, másodfok) már befejeződtek, a 21. § (3) bekezdés kizárja az igényérvényesítést, és 2022-ben önmagában egyes eljárási szakaszok elhúzódása miatt nem lehet kérelmet előterjeszteni. Álláspontom szerint a vagyoni elégtétel iránti igénynek a 2022. évben kizárólag jogerősen befejezett bírósági eljárással kapcsolatban érvényesíthetősége alól a (3) bekezdés kivételt alapoz meg: ha 2022. január 1-jéig az elhúzódás miatti kérelmet az EJEB nyilvántartásba vette, úgy négyhónapos jogvesztő határidőn belül a vagyoni elégtétel iránti igény akkor is érvényesíthető, ha az eljárás folyamatban van.

4.4. AZ EJEB ELŐTTI ELJÁRÁSOKKAL VALÓ KAPCSOLAT

Szintén a Záró rendelkezések között szerepel a Pevtv. 21. § (3) bekezdése, amely szerint e törvény hatálybalépését követő négy hónapos jogvesztő határidőn belül a bírósági polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel iránti igény e törvény szerinti érvényesítésére az a fél is jogosult, akinek a bírósági eljárás elhúzódása miatt az EJEB-hez benyújtott kérelmét az EJEB e törvény hatálybalépésének napjáig nyilvántartásba vette, de még nem bírálta el, kivéve, ha a kérelem EJEB-hez történő benyújtásakor az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 35. cikkének 1. bekezdésében meghatározott, az adott ügyre vonatkozó határidő már eltelt.

Felmerül a kérdés, hogy a 21. § (3) bekezdésében írt, *négyhónapos jogvesztő határidőt mikortól kell számítani, van-e jelentősége a határidő szempontjából az EJEB-hez benyújtott kérelem nyilvántartásba vételének vagy befogadásának.* A jogvesztő határidő⁸⁹ a törvény hatályba lépésétől számít, feltétele pedig a törvény egyértelmű rendelkezése értelmében az EJEB-hez benyújtott kérelem nyilvántartásba vétele. Meglátásom szerint nem okozhat különösebb gyakorlati nehézséget az a tény, hogy ettől elkülönül a befogadhatóság vizsgálata, mivel amennyiben az EJEB 35. cikkének 1. bekezdésében meghatározott, az adott ügyre vonatkozó, a végleges határozat meghozatalától számított határidő már eltelt, akkor a Pevtv. 21. § (3) bekezdése második fordulata miatt a kérelmet el kell utasítani, egyéb esetben pedig az eljárásra a Pevtv. 17. § (2) bekezdése irányadó.

Ha a kérelmező a négyhónapos jogvesztő határidőn túl nyújtja be a kérelmet, akkor pedig azt a szabályt kell alkalmazni, amely alapján a Pevtv. 21. § (3) bekezdésében a keresetindításra meghatározott jogvesztő határidő túllépése az eljárás megindítására jogszabályban megállapított határidő elmulasztása, a 9. § (4) bekezdés utaló szabálya szerint ilyenkor a Pp. 176. § (1) bekezdés i) pontja alapján a kérelmet vissza kell utasítani.

⁸⁹ Ez a jogvesztő határidő anyagi jogi igényérvényesítési határidő (emiatt alkalmazandó a 4/2003 Polgári jogegységi határozat), a határidő utolsó napja pedig a Ptk. 8. § (3) bekezdése értelmében 2022. május 2. napja.

A Pevtv. 21.§ (2) bekezdésével összevetve külön felmerül, hogy az ott írt esetében is alkalmazandó-e a 21. § (3) bekezdése, azaz, hogy EJEB-eljárás esetén is csak jogerősen befejezett eljárással kapcsolatban érvényesíthető igény. A (3) bekezdés kivételt alapoz meg a vagyoni elégtétel iránti igénynek a 2022. évben kizárólag a jogerősen befejezett bírósági eljárással kapcsolatban érvényesíthetősége alól. Ebből következően pedig amennyiben 2022. január 1-jéig a bírósági eljárás elhúzódsága miatti kérelmet az EJEB nyilvántartásba vette, úgy négyhónapos jogvesztő határidőn belül a bírósági polgári peres eljárás elhúzódsásával kapcsolatos vagyoni elégtétel iránti igény akkor is érvényesíthető, ha az eljárás folyamatban van.

Az EJEB előtti eljárásban olyan nemzeti eljárás miatt is kérhető kompenzáció, amely még jogerősen nem fejeződött ugyan be, de már olyan régóta folyamatban van, hogy a jogsérelem megállapítható. Ebben az esetben az eljárás igényérvényesítésig terjedő, jogerősen le nem zárt szakaszának értékelése is kérelmezhető az EJEB előtt.

A Pevtv. 17. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha a bíróság a nemperes eljárás folyamán megállapítja, hogy az EJEB előtt a bírósági eljárás vizsgált szakaszának elhúzódsásával kapcsolatban a kérelmező által kezdeményezett eljárás van folyamatban, az EJEB eljárásának befejezéséig – a (2) bekezdésben foglalt kivételekkel – a nemperes eljárást felfüggeszti. Ennek kapcsán újabb kérdés adódik: *folyamatban lévőknek kell-e tekinteni az EJEB-eljárást a 17. § (1) bekezdés alkalmazásában, ha az EJEB a kérelmet csupán nyilvántartásba vette?* Erre a kérdésre azonban véleményem szerint egyértelmű válasz adható, ugyanis a (2) bekezdés rendelkezéseiből, valamint a 21. § (2) bekezdéséből is az következik, hogy folyamatban lévőknek tekintendő az EJEB-eljárás, ha a kérelmező kérelmét az EJEB nyilvántartásba vette.⁹⁰ Úgy vélem, hogy azért nem okozhat különösebb gyakorlati nehézséget az, hogy a nyilvántartásba vétel tényétől elkülönül a befogadhatóság vizsgálata, mivel amennyiben az EJEE 35. cikkének 1. bekezdésében meghatározott, az adott ügyre vonatkozó, a végleges határozat meghozatalától számított határidő már eltelt, akkor a Pevtv. 21. § (3) bekezdése második fordulata miatt a kérelmet el kell utasítani, egyéb esetben pedig az eljárásra a Pevtv. 17. § (2) bekezdése lehet irányadó.

A 17. § (1) bekezdésével összefüggésben szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy elméletileg akár az a nagyon érdekes eset is előfordulhat, hogy a nemperes eljárásban eljáró bíróság az eljárást a Pevtv. 17. § (1) bekezdése alapján felfüggeszti, majd az EJEB is felfüggeszti a saját eljárását. Ez esetben azonban a nemperes eljárás felfüggesztésének lehetősége megszűnik a Pevtv. 17. § (2) bekezdés b) pontja értelmében, és az eljárást folytatni kell.

Szintén az EJEB eljárásához köthetően, azonban inkább a Pevtv. 8. §-ában írtakkal összefüggésben az a kérdés is felmerül, hogy ha az EJEB a teljes bírósági eljárást

⁹⁰ Az EJEB először a kérelmet nyilvántartásba veszi (iktatja), ami annak hivatalos igazolása, hogy a kérelem megérkezett az EJEB-hez. Ezt követi a befogadhatóság vizsgálata, amely a kérelem érdemi vizsgálatra alkalmasságáról („admissibility”) szóló állásfoglalás: a befogadható (vagy elfogadható) kérelemnek eleget kell tennie – többek között – az EJEE 35. cikk 1. bekezdésében foglalt feltételek. Az EJEB a határidő elmulasztása esetén a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül elutasítja. (Lásd bővebben: Rules of Court, 62. o.)

vizsgálta, de csak egy része tekintetében ítelt meg elégtételt (tehát elbírált a teljes bírósági eljárást), a további elbírált, de vagyoni elégtétellel nem kompenzált rész tekintetében ítelt dolog keletkezik-e. Arra figyelemmel, hogy az EJEB az eljárásban a nemzeti eljárás egészéről, nem a Pevtv. szerinti eljárási szakaszokról mond ítéletet, ezért a kérdés megítélése meglehetősen összetett, hiszen az ítelt dolog fogalmának analóg használatával kapcsolatos aggályok miatt (az EJEB előtti eljárásnak az állam az alperese, a Pevtv. szerinti eljárásnak a bíróság) ez nem egyértelmű, ezzel kapcsolatban érdemes várni, hogy miként válaszol a gyakorlat.

Minden esetre annyit rögzíthetünk megítélésem szerint, hogy a vizsgálat tárgyát csak a bírósághoz fordulásig vagy ítélethozatalig terjedő idő képezi, mivel az EJEB akkor ítél meg az eljárás egy része tekintetében kártérítést, ha a bírósági eljárás még nem fejeződött be. Ebből kifolyólag álláspontom szerint csak a bírósághoz fordulásig/ítélethozatalig terjedő időszakra megítelt kártérítés lehet az, ami beszámít a Pevtv. alapján megállapított vagyoni elégtétel összegébe. Akkor áll be az a körülmény, hogy nincs helye további igényérvényesítésnek a Pevtv. alapján., ha az EJEB eljárás időpontjában már a magyar bírósági eljárás jogerősen befejeződött, és az EJEB a teljes bírósági eljárást vizsgálva ítél meg elégtételt.

5. KONKLÚZIÓ

A jogalkotási folyamatot szemlélve rögtön szemet szúr, hogy az észszerű időn belül befejeződő eljáráshoz való jog érvényesítésére hivatott hatékony jogorvoslati lehetőség megteremtését a törvényhozó vajon miért szűkítette le a polgári peres eljárásokra. Maga az Általános indokolás is kiemeli ugyanis, hogy a magyar eljárásjogi szabályozás strukturális megújítása mellett szükséges az egyes ágazati eljárási szabályrendszerek sajátosságaihoz igazodó, az eljárás esetleges elhúzódsásával okozott jogsérelmet kompenzáló jogorvoslati eljárás megteremtése is. Ezt a célt szolgálta a korábbi 2018-ban benyújtott T/2923. számú törvényjavaslat, amely a közigazgatási és büntetőeljárásokkal összefüggésben esetleg felmerülő alapjogsértések vagyoni (pénzbeli) elégtétellel történő kompenzálását, valamint az ezt lehetővé tevő eljárást is szabályozni kívánta.

A jogalkalmazás például a büntetőeljárásokkal kapcsolatban is elismerte,⁹¹ hogy „[N]em kétséges, hogy a büntetőeljárás indokolatlan elhúzódsága okozhat az egyén számára érdeksérelmet, vagyoni és nem vagyoni hátrányt egyaránt.” Ugyanakkor azt is kimondta, hogy „[A] büntetőeljárásban alkalmazandó Be. az eljárás indokolatlan elhúzódsága miatt – meghatározott feltételek esetén az eljárási kifogás előterjeszhetőségét meghaladóan –, eltérően a polgári eljárásra irányadó szabályoktól, közvetlen igényérvényesítési lehetőséget nem biztosít.”

Az EJEB a hazai jogalkotótól ettől függetlenül véleményem szerint azt várta el, hogy minden bírósági eljárással összefüggésben dolgozzon ki hatékony jogorvoslati lehetőséget, és ezt ne kizárólag a polgári peres eljárásokkal összefüggésben

⁹¹ Kúria Pfv.IV.21.699/2016/4.

tegye meg. Ennek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a jogalkotó által gyakorlatilag különösebb indokolás nélkül elvetett, „Az egyes bírósági eljárások elhúzóásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről” című, T/2923. számú törvényjavaslat elfogadásával álláspontom szerint az EJEB elvárásainak eleget tettek volna. Abban a tekintetben is teljesült volna az EJEB gyakorlatának való megfelelés, hogy nem eljárási szakaszokra lebontva, hanem a teljes eljárást figyelembe véve állapították volna meg a vagyoni elégtételt. Önmagában a Pevtv.-vel azonban a modern jogállami keretek között számomra – ahogyan erre Borbás Beatrix is rámutatott⁹² – elképzelhetetlen, a más eljárásokra (büntető, közigazgatási peres és egyéb bírósági nemperes) is irányadó számonkérhetőség elvi és gyakorlati lehetőségének el nem ismerése áll fenn.

Érdeklődéssel várhatjuk, hogy a Pevtv. az észszerű időn belüli eljáráshoz való joggal összefüggésben hogyan fog kihatni az alapjog és a személyiségi jogok sérelmével kapcsolatos igényérvényesítés problémájára.

A Pevtv. kétségtelenül eleget tesz annak a „követelménynek”, amely szerint az alanyi jogok biztosítása a tárgyi jogban önálló jogi normával történik, amely pedig tényállásból és jogkövetkezményből áll: a törvény mind a kettőt rendezi. Meghatározza azon esetköröket, amelyek esetén ezek a jogkövetkezmény (vagyoni elégtétel fizetésére kötelezés) alkalmazandók. A tényállási oldalon azonban a jogalkotó nem foglalt állást abban a tekintetben, hogy az észszerű időn belüli eljáráshoz való jogot személyiségi jogként vagy eljárási alapjogként értékeli. A külön jogszabályban való rendezéssel egyúttal viszont álláspontom szerint egy önálló alanyi jog jött létre, amely mind a személyiségi joghoz, mind pedig a többi bírósági eljárási alapjoghoz képest speciális.

A törvény alapján azonban úgy tűnik, hogy a jövőben a bírósági jogkörben, az észszerű időn belüli eljáráshoz való jog megsértésével okozott károkért való felelősség tényállása olyan különleges felelősségi tényállásnak fog minősülni, amely alapján a bíróságok számára támasztott felróhatósági mérce nemhogy alacsonyabb, hanem jóval magasabb a jelenleginél.

⁹² BORBÁS (7. l.j.) 240.

DARAI PÉTER*

AZ ADÓHATÓSÁG ÁLTAL KISZABHATÓ ELJÁRÁSI BÍRSÁG ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.02>

A közigazgatás-tudomány szerint a szankciókat a funkciójuk szerint több kategóriába sorolhatjuk (jogérvényesítő, preventív, represszív, kompenzációs), jóllehet azok nemcsak keveredhetnek, hanem egymásra is épülnek. A téma szempontjából elsősorban a jogérvényesítő jelleg releváns; ebben az esetben a szankció alkalmazásának a célja az, hogy – amellet, hogy a hasonló jogsértések későbbi elkövetése kapcsán visszatartó erőt jelent – az érintettet valamely jogszabálynak megfelelő magatartás tanúsítására szorítsa rá. A tanulmány az adóhatóság által kiszabható eljárás bírságot veszi célkeresztbe; a tételes jogszabályi környezet és dogmatikai háttér ismertetése mellett a szerző szándéka, hogy a bírságoláshoz vezető mérlegelési folyamatot az adóhatóság oldaláról mutassa be, külön figyelmet fordítva a közigazgatási döntések felülvizsgálata során érvényesülő bírósági gyakorlatra.

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Még a jogban járatlan adóalanyok is tisztában vannak a ténnyel, hogy az adójogszabályok egy adóellenőrzés során nemcsak az adóhatóságra telepítenek kötelezettségeket, hanem az adózóra is. Ez a vonatkozó jogi előírások szerint egy komplex cselekvéssorban realizálódik.¹ Az adózó egyrészt köteles az adóhatósággal az ellenőrzés során együttműködni, az ellenőrzés feltételeit a helyszíni ellenőrzés alkalmával biztosítani, az adóhatóság felhívására az adóhatóság által meghatározott módon nyilatkozatot tenni [az *adóigazgatási rendtartásról szóló 2017. évi CLI. törvény* (a továbbiakban: *Air.*) 98. § (1) bekezdése]. Másrészt az adózó az iratokat és az adózással összefüggő, elektronikus adathordozón tárolt adatokat felhívásra az adóhatóság által közzétett formátumban rendelkezésre bocsátja, illetve az ellenőrzéshez szükséges tények, körülmények, egyéb feltételek megismerését biztosítja. Az ellenőrzés során az adózó és foglalkoztatottja az adóhatóság részére

* Vendégelőadó, Miskolci Egyetem 3515 Miskolc, Egyetemváros; kamarai jogtanácsos. E-mail: daraimeister@gmail.com.

** A szerző egyúttal szeretné köszönetét kifejezni a két anonim lektornak a tanulmány javításának szándékával vezérelt kritikus és értékes észrevételeiért.

¹ Kúria Kfv.V.35.104/2013., Kfv.V.35.012/2014., Kfv.I.35.796/2015., Kfv.I.35.328/2016., Kfv.V.35.027/2017.

az ellenőrzéshez szükséges felvilágosítást megadja. Nem kötelezhető az adózó olyan nyilvántartás, összesítés, számítás elkészítésére, amelyet jogszabály nem ír elő [Air. 98. § (2) bekezdése]. Ezen túlmenően ha az adózót adómentesség, adókedvezmény illeti meg, ezt okirattal vagy más megfelelő módon köteles bizonyítani [Air. 98. § (3) bekezdése].

Kétségtelen, hogy az adóeljárás az annak lefolytatásához elengedhetetlenül szükséges jóhiszemű adózói magatartásformát feltételezi², ezért az adóalany aktív közreműködése kiemelt – akár érdemi – jelentőségű. Mindez azonban nem mentesítheti az adóhatóságot attól, hogy a megalapozott döntés meghozatala érdekében törekedjen a tényállás tisztázására.³ Az adóhatósági kötelezettség illetően tartalma indokolja ellenben azt is, hogy álljon az ellenőrzés rendelkezésére olyan adekvát eszköz, amely – legalábbis elvi síkon – alkalmas a jogszerű adózói magatartás kikényszerítéséhez; ez az eljárási bírság jogintézménye.⁴

II. AZ ADÓJOGI SZANKCIÓKRÓL ÁLTALÁBAN. AZ ELJÁRÁSI BÍRSÁG DOGMATIKAI ÉS ALAPJOGI HÁTTERE

Az adójogi jogsértésekhez rendelt anyagi jellegű jogkövetkezmények [adó bírság (Art. 215–219. §-ai), mulasztási bírság (Art. 220–238. §-ai), késedelmi pótlék (Art. 206–210. §-ai) több szempont és jellemző alapján csoportosíthatók, mellyel

² Az adózó és az eljárás egyéb résztvevője köteles a jogait jóhiszeműen gyakorolni, és elősegíteni az adóhatóság feladatainak végrehajtását. Az adózó és az eljárás egyéb résztvevője jóhiszeműségét az eljárásban vélemezni kell. A rosszhiszeműség bizonyítása az adóhatóságot terheli [Air. 8. § (1)–(2) bekezdései].

³ Air. 99. § (1)–(2) bekezdései.

⁴ Nem tévesztendő össze a mulasztási bírsággal, mely az *adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (a továbbiakban: Art.)* 6. § (2) bekezdésének a) pontja szerinti adónak minősülő kötelező befizetések és a b) pontja szerinti költségvetési támogatások kapcsán az adózást szabályozó anyagi és eljárási normákban meghatározott kötelezettségek [Art. 9. §-a] megszegésének következménye. A mulasztási bírság – mely anyagi jogi szankció – kiszabásával kapcsolatos részletes szabályokat az Art. 220–238. §-ai rögzítik. A közigazgatási anyagi szankciók kapcsán ld. HALDÚ Mária: „A bírság mint közigazgatási szankció” *Magyar Közigazgatás* 2000/5. 282–288.; KÁNTÁS Péter: „Adalékok a közigazgatás szankciórendszeréhez” *Belügyi Szemle* 2003/5. 45–65.; KIS Norbert: „A közigazgatási büntetőhatalom hatékonysági és jogbiztonsági dilemmái” *Belügyi Szemle* 2015/12. 49–68., <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.12.5>; NYERGES Éva: „Az anyagi jogi bírság a közigazgatási szankciórendszerben” *Államtudományi Műhelytanulmányok* 2016/11. (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2016.); továbbá NAGY Marianna: „Dogmatikai alibi megoldások – a közigazgatási szankciós törvényről” *Jogtudományi Közöny* 2018. 252–259. Felsorolt írások a közigazgatási szankciót elsősorban normatív és dogmatikai megközelítésben vizsgálják, nem foglalkoznak ugyanakkor magának a bírságolásnak a folyamatával, illetőleg azzal, hogy a jogintézmény a jellegénél fogva – joggazdaságtani szempontból – alkalmasnak bizonyul-e a jogsértésektől való visszatartásra. Ezen megközelítésben ld. NAGY Csongor István: „Közgazdasági kérdések a mérlegelési jogkörben hozott közigazgatási határozatok felülvizsgálata során, különös tekintettel a versenyügyekre” *Verseny és Szabályozás* 2009/1. 108–145. econ.core.hu/file/download/vesz2009/03_birosag.pdf; GAJDUSCHEK György: „A közigazgatási bírságolás modellezése” *Iustum Aequum Salutare* 2012/3–4. 63–86. és NAGY Marianna: „Meddig növelhető a közigazgatási jogérvényesítés hatékonysága a szankcionálás szigorításával?” *Iustum Aequum Salutare* 2012/3–4. 123–129.

az Alkotmánybíróság is többször – jöllehet még az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény (a továbbiakban: régi Art.) keretei között – foglalkozott. Ezek szerint:

„*Szűk értelemben az önellenőrzési és a késedelmi pótlék, valamint az adóbírság és a mulasztási bírság sorolandó az adójogi jogkövetkezmények csoportjába. Az önellenőrzési pótlék az önellenőrzés jogkövetkezménye, amely jogszerűen teljesítve kizárja a többi szankció alkalmazását az adózóval szemben (Art. 169. §). A késedelmi pótlék és a két bírság azonban halmozódhat. Ez azt jelenti, hogy ha a törvényi és történeti tényállási feltételek fennállnak, akár mindegyik alkalmazható egyszerre. A kumuláció magyarázata arra vezethető vissza, hogy a különböző adókötelezettségek megsértéséhez eltérő okból kapcsolnak joghátrányt. A késedelmi pótlék, amelyről részletesebben a következő pont szól, az adó késedelmes megfizetését kompenzálja. Az *adóbírság* az anyagi adójogi főkötelezettség megsértését torolja meg. A *mulasztási bírság* az egyes eljárási adókötelezettség – mint például a bejelentés és az iratmegőrzés – megsértéséhez fűz hátrányos pénzbeli jogkövetkezményt. A két bírság kimentési standardja az, hogy „az adózó, illetve intézkedő képviselője, alkalmazottja, tagja vagy megbízottja az adott helyzetben a tőle elvárható körülményekkel járt-e el” [Art. 171. § (1) bekezdés, 172. § (21) bekezdés].*

Emiatt a bírságok szubjektív szankciók. Mindkettő represszív célokat szolgál:

„*A késedelmi pótléknak megfelelő jogintézmény a fejlett adójoggal rendelkező nyugati államok bevett megoldása arra, hogy megfelelően kezeljék azt a gazdasági törvényszerűséget, miszerint a pénz használatának ára van, ami a kamatban jelentkezik. A késedelmesen teljesítő adózó a költségvetésnek járó forrást használja saját céljaira. A késedelem időszakában – egy fikcióval élve – olyan helyzetben van, mintha az állam az adónak megfelelő pénzüsszeget kölcsönadta volna számára. Az adóhiány megfizetésével az adózó csupán a kölcsön tőkerészét szolgáltatja. Ahhoz, hogy ne szerezzen jogszerűtlen adózási magatartásával előnyt azokhoz az adózókhoz képest, akik esedékességig teljesítették adókötelezettségüket, és hogy a pénzügyi egyensúly az állam–adózó viszonyában helyreálljon, a késedelmi pótléket is meg kell fizetnie. A késedelmi pótlék valójában a kamat funkcióját hordozza, amivel kapcsolatban megjegyzendő, hogy fordított irányba is működik: a költségvetési támogatás, az adó-visszatérítés és -visszaigénylés határidőn túli kiutalása esetén pontosan ennyivel többet köteles fizetni az állam a jogosult javára [Art. 37. § (6) bekezdés].” {17/2019. (V.30.) AB határozat, Indokolás [92]–[96]}.⁵*

Generális jelleggel elmondható, hogy a jogszabálysértéseknek miatt alkalmazott szankcióknak kettős szerepük van: egyrészt anyagi hátránnyal sújtják az érintettet az elkövetett jogsértésekért, másrészt megelőző, visszatartó hatást fejtenek ki

⁵ Az adóhatósági szankciókkal – elsősorban az adóbírsággal – összefüggésben ld. még 25/2020. (XII.2.) AB határozat, 3097/2021. (III.22.) AB végzés, 3234/2021. (VI.4.) AB határozat, 3290/2021. (VII.7.) AB végzés.

a hasonló hibák, mulasztások jövőbeni elkerülése érdekében. Az Alkotmánybíróság megfogalmazásában:

„»Az ellenőrzés szabályrendszerének kialakítása a törvényhozásra tartozik. A törvényhozásra tartozik annak meghatározása is, hogy az ellenőrzésnek milyen esetben, milyen jogkövetkezményei vannak és az ismételt ellenőrzés tilalma milyen körben érvényesül. A jogállamhoz tartozó jogbiztonság szempontjából mindennek korlátja, hogy az ellenőrzés egyes szabályai világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára előre láthatóak legyenek« (763/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 1056, 1062.). Alapvetően tehát a jogalkotó mérlegelési szabadságába tartozik annak eldöntése, hogy – a jogállami keretek között maradván – milyen eszközökkel kívánja az adóellenőrzés hatékonyságát növelni. E körben bevezethet olyan jogi megoldásokat (pl. eljárási bírság), melyek arra ösztönzik az eljárás alá vont adózókat, hogy tartózkodjanak a pusztán az eljárás elhúzására irányuló praktikáktól.»⁶

A doktrínát a taláros testület jelen gyakorlata is követi:

„Az eljárási bírság célja a törvényben meghatározott, az eljárás során elkövetett jogellenes cselekvéssel szembeni joghátrány megállapítása, és ezáltal a jogszerű magatartás kikényszerítése, vagyis eljárási bírsággal mindazon személyek sújthatók, akikre vonatkozóan a hatóság eljárásában kötelezettséget állapíthat meg, így az ügyfél, az eljárás egyéb részvevője, illetve bármely személy, aki a tényállás tisztázása során közreműködésre kötelezett. Az eljárási jogsértések sok esetben az anyagi jogi rendelkezések megsértésénél is nagyobb kárt képesek okozni, a hatóság jogalkalmazását nagymértékben megnehezíthetik. A jogalkotó ezért nagyfokú szabadsággal rendelkezik az egyes hatósági eljárásokhoz kapcsolódó eljárási bírságok meghatározása során.»⁷

Az eljárási bírság ugyanakkor járulékos jellegű. Célja nem a szankció önmagában való alkalmazása, hanem a jogszerű ügyféli magatartás kikényszerítése, ezzel szoros összefüggésben a megalapozott döntéshozatal feltételeinek megteremtése; a rendeltetése – bár a fokozatosság elve szerinti anyagi jellegű hátránnyal is sújtja az érintettet – a jogérvényesítési célzat miatt sokkal inkább ez utóbbiban érhető tetten.⁸

A közigazgatási eljárási szankciók jogszabályban történő meghatározása azt a célt szolgálja, hogy – mint az a tisztességes eljáráshoz és észszerű határidőhöz való jog

⁶ 329/B/2007. AB határozat, ABH 2010, 1679.

⁷ 3020/2017. (II.17.) AB határozat, Indokolás [18].

⁸ Nevezett szankció a Kúria megfogalmazásában „[...] valamely eljárási kötelezettség megszegését, a felrható, az eljárás befejezését akadályozó, vagy azt célzó magatartás szankciója. Semmi köze az ügy érdemi elbírálásához, hiszen az eljárási kötelezettség teljesítése, vagy nem teljesítése, a magatartás eljárás elhúzóására való irányultság önállóan ítélendő meg, azaz nem kapcsolódik közvetlenül az ügy érdemében hozott döntéshez. Viszonylagos önállósága, elkülönültsége miatt nem oszthatja az alapjogsértést megállapító döntés jogi sorsát.” (Kúria Kfv.III.38.385/2019.).

[Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése] érvényesüléséből is levezethető – a közigazgatási eljárás során az ügyféli pozícióban lévő jogalanyok, akikkel (amelyekkel) szemben a hatóság az ügyfél által elkövetett normasértés miatt hátrányos jogkövetkezményt állapít meg, ne álljanak hosszú, bizonytalan ideig a velük szemben alkalmazható szankció fenyegetésének félelme alatt. Az adóeljárásra irányadó Air. 2. §-a szerint hogy az adóhatóság a szakszerűség, a hatékonyság és a költségtakarékosság érdekében úgy szervezi meg a tevékenységét, hogy – a tényállás tisztázására vonatkozó követelmények sérelme nélkül – *az eljárás a lehető leggyorsabban lezárható legyen*, és az adózónak, az eljárás egyéb résztvevőjének és az adóhatóságnak a legkevesebb költséget okozza (szakszerű és hatékony eljárás elve). Annak előre bocsátása mellett, hogy a jogelvek sérelme is jogszabálysértésnek minősül,⁹ kijelenthető, hogy a tisztességes ügyintézéshez való jog egy olyan minőség, amelyet pusztán az eljárás egészének és valamennyi körülményének figyelembe vételével lehet megítélni. Az egyes alkotmányos garanciák gazdaságossági és célszerűségi okokból, vagy az eljárás egyszerűsítése kívánalmának érvényesülése címén sem mellőzhetők.¹⁰ Mindez azt is jelenti, hogy a jogszabálynak megfelelő adózói eljárás kikényszerítésére irányuló szankciót olyan időpontban kell alkalmazni, amely a jogintézmény céljával is összhangban áll, figyelemmel arra, hogy a szankció a jogszerű ügyféli magatartás elérése – mint cél – okán eszközfunkciót lát el.¹¹

⁹ Kúria Kfv.IV.37.936/2015.

¹⁰ 6/1998. (III.11.) AB határozat, ABH 1998, 91, 95; 14/2002. (III.20.) AB határozat, ABH 2002, 101, 109; 31/2010. (III.25.) AB határozat, ABK 2010. március, 247, 253-254; 7/2013. (III.1.) AB határozat, Indokolás [24]; 3223/2018. (VII.2.) AB határozat, Indokolás [34]; 3303/2020. (VII.24.) AB határozat, Indokolás [50]. Az eljárás – az ügyintézés – tisztességessége tehát nem azonosítható kizárólag a jogszabályok megtartásával, bár utóbbi szükséges feltétel.

¹¹ Az eljárási bírság kiszabásának jogalapját bár – mint az majd részletezésre kerül – az ellenőrzés akadályozásának a ténye teremti meg, önmagában az, hogy a szankcionálás lehetőségét a törvény sem szubjektív, sem objektív módon nem szorítja időbeli keretek közé, nem jelenti azt, hogy az együttműködési kötelezettség kikényszerítésére az ésszerűség szempontjait figyelembe véve ne volna korlát. Az eljárási bírság célja elsősorban nem az anyagi hátrány megállapítása, sokkal inkább a jogszabálynak megfelelő állapot elérése; vagyis olyan időpontban kell élni vele, ami az eredményesség szempontjait alapul véve a szankcionálást indokolja. Konkrét esetben az adózó meghatározott eljárási cselekmény teljesítésére való felhívása (2018. június 7. napja) és az eljárási bírságot kiszabó végzés kelte (2019. január 9. napja) között több mint hét(!) hónap telt el, ami a bírságot – a hatékonyság szempontjából – aggályossá tette, és a tisztességes ügyintézéshez való jog sérelmét eredményezte, ezért az elsőfokú végzést a felettes szerv megsemmisítette. Az eljárási szankciónak tehát különösen lényeges kérdése az időszerűség követelményének garantálása. Ld. In PATYI András (sorozatszerk.): *Institutiones administrationis. A magyar közigazgatás és közigazgatási jog általános tanai. VI. kötet.* (Budapest: Dialóg Campus 2019), 200. A szankció időszerűsége nemzetközi doktrínákban is megjelenik; eszerint a kötelező szabályokkal ellentétes magatartás ellen irányuló minden közigazgatási cselekményt ésszerű időn belül kell elvégezni [ld. az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (91) 1 számú ajánlása a közigazgatási szankciókról, IV. számú alapelv. Elfogadta a Miniszteri Bizottság 1991. február 13-án a Miniszteri Megbízottak 452. találkozóján.].

III. AZ ELJÁRÁSI BÍRSÁG HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSA

Az eljárás bírságról az Air. 34. §-a¹², az 56. §-a¹³, a 66. §-a¹⁴, a 68. §-a¹⁵ és a 69. §-a is tartalmaz rendelkezéseket, ugyanakkor okfejtésemet kifejezetten az Air. 69. § (1) bekezdésében rögzítettekre – mint az adóeljárás általános jellegű megakasztását eredményező, illetve kifejezetten célzó adózási magatartásformákra – koncentrálok.¹⁶

III.1. AZ ELJÁRÁS AKADÁLYOZÁSÁNAK TÉNYE MINT JOGALAP

Az Air. 69. § (1) bekezdése értelmében ha az adózó vagy az adózónak nem minősülő személy az eljárást akadályozza, eljárás bírsággal sújtható. A törvényhely (2) bekezdése kimondja, hogy ha az eljárás egyéb résztvevője a kötelezettségét önhibájából megszegi, az adóhatóság az okozott többletköltségek megtérítésére kötelezi, illetve eljárás bírsággal sújthatja. Az Air. 69. § (3) bekezdése szerint az eljárás akadályozásának minősül különösen a) a megjelenési kötelezettség elmulasztása b) a tanúvallomás jogosulatlan megtagadása c) a nyilatkozattételi kötelezettség elmulasztása vagy jogosulatlan megtagadása, valótlan tartalmú nyilatkozat megtétele d) az iratrendezési, iratpótlási kötelezettség elmulasztása.

Elsődlegesen szembeűnő, hogy a törvény szerinti mérlegelési jogkör több irányból is behatárolt. Egyrészt az adóhatóság jogosult eldönteni azt, hogy a jogszabályi feltétel – az eljárás akadályozása – bekövetkezte esetén az eléri-e azt a küszö-

¹² Ha az adózó nyilvánvalóan alaptalanul tesz kizárásra irányuló bejelentést, vagy ugyanabban az eljárásban ugyanazon ügyintéző ellen ismételt alaptalan bejelentést tesz, a kizárást megtagadó végzésben eljárás bírsággal sújtható [Air. 34. § (3) bekezdése].

¹³ Ha az idézett személy a) a szabályszerű idézésnek nem tesz eleget, vagy meghallgatása előtt az eljárás helyéről engedély nélkül eltávozik, és távolmaradását előzetesen alapos okkal nem menti ki, vagy utólag megfelelően nem igazolja, vagy b) az idézésre meghallgatásra alkalmatlan állapotban jelenik meg, és ezt a körülményt nem menti ki, eljárás bírsággal sújtható [Air. 56. § (1) bekezdése].

¹⁴ A kirendelt szakértő eljárás bírsággal sújtható és díja a határidő lejárta követő naptól kezdődően naponta 1%-kal csökkenthető, ha anélkül, hogy a határidő meghosszabbítása iránti igényét vagy akadályoztatását előzetesen bejelentette volna, feladatait határidőre nem teljesíti [Air. 66. § (6) bekezdése].

¹⁵ Azt, aki a tárgyalás rendjét zavarja, a tárgyalás vezetője rendreutasítja, ismételt vagy súlyosabb rendzavarás esetén kiutasíthatja, és eljárás bírsággal sújthatja [Air. 68. § (4) bekezdése].

¹⁶ *Az adóhatóság által foganatosítandó végrehajtási eljárásokról szóló 2017. évi CLIII. törvény (a továbbiakban: Avt.)* alapján az eljárás minden résztvevője, természetes személy esetén 200 000 Ft-ig, jogi személy és egyéb szervezet esetén 500 000 Ft-ig terjedő eljárás bírsággal sújtható, ha a végrehajtási eljárást a megjelenési kötelezettség elmulasztásával, az együttműködési kötelezettség megsértésével vagy más módon akadályozza [Avt. 22. § (1) bekezdése]. Azzal szemben, aki a jogsértést ismételt követi el, a kiszabható eljárás bírság összege természetes személy esetén 500 000 Ft-ig, jogi személy és egyéb szervezet esetén 1 000 000 Ft-ig terjedhet [Avt. 22. § (2) bekezdése]. Ezen szankció tehát az adóvégrehajtásban szintén megjelenik; a témát mégis kifejezetten az adóellenőrzéssel összefüggésben vizsgálom. A miérte az a válaszom, hogy az adóvégrehajtás során az együttműködési magatartás kikényszerítésére sokkal inkább az egyes kényszer-cselekmények jelentenek erős fegyvert az adóvégrehajtók kezében.

böt, amely maga után vonja a szankcionálást; tekintettel arra, hogy az Air. ebben az esetben sem teszi kötelezővé az eljárási bírság kiszabását, vagyis ebben a körben az adóhatóság szabad mozgástérrel rendelkezik, hogy a jogszabályoknak megfelelő állapot elérése érdekében bírságot-e, avagy sem. Másrészt a joghátrány alkalmazása vonatkozásában nem kritérium, hogy a bírság kiszabására csak célzott és szándékos mulasztás esetén kerülhet sor, az ellenőrzés akadályozásának ténye megállapítható akkor is, ha az akadályozás – mint eredmény – az érintett gondatlan magatartására vezethető vissza. Jóllehet a törvény sem határozza meg tételesen azon magatartásformákat, melyeknek okán az ellenőrzés akadályozása miatt szankció kiszabására kerülhet sor, ugyanakkor a szankciókiszabást megalapozó tény – vagyis az ellenőrzési folyamatban bekövetkezett akadályt – az adóhatóságnak kell bizonyítania. Ez feltételezi, hogy a szankcionáló végzés indoklásából megállapíthatónak kell lennie annak, hogy ki és milyen jogcímen volt az együttműködés kötelezettje, az mire terjedt ki, a kötelezett mely magatartásával, továbbá milyen mértékben akadályozta az ellenőrzést.

A bírósági joggyakorlat értelmében az ellenőrzés akadályozásának minősül minden magatartás, amely az eljárás adóhatóság által történő lefolytatását indokolatlanul késlelteti és elhúzza.¹⁷ Az adózóknak az ellenőrzés eredményes lefolytatásához szükséges együttműködő magatartása, illetve kötelezettsége – mint arra már utaltam – több szegmensből tevődik össze. Példának okán az iratok bemutatására és átadására vonatkozó adózoói kötelezettség [Art. 78. § (2) bekezdése] független a revízió előtti megjelenéstől, a nyilatkozattétel saját ügyben történő megtagadása [Air. 59. § (1) bekezdése] pedig idézés esetén nem mentesít a személyes megjelenési kötelezettség [Air. 56. §-a] teljesítése alól.¹⁸ Az Air. 69. § (3) bekezdése a „különösen” szó használatával utal arra, hogy a felsorolás exemplifikatív jellegű – a felsoroltakon túlmenően más magatartás is eredményezheti az eljárás akadályozását –, ugyanakkor vélelmet jelent a körben, hogy az ott felsoroltak szükségképp eljárási akadályt jelentenek.¹⁹

¹⁷ Legfelsőbb Bíróság (Kúria) Kfv.V.35.524/2009., Kfv.V.35.322/2010., Kfv.I.35.065/2011., Kfv.I.35.571/2012. Amennyiben adózó az adóhatóság felhívására nem bocsátja rendelkezésre az iratait, abban az esetben az eljárási bírság kiszabásának a jogalapja fennáll (Kúria Kfv.I.35.040/2021.).

¹⁸ Kúria Kfv.V.35.104/2013/6. Az adózó az adóeljárás során minden jogilag megengedett eszközzel – idézésre történő távolmaradás kimentése, az adóhatóság előtti meg nem jelenés, elfogultsági kifogás előterjesztése – akadályozhatja az adóhatóság munkáját, ellenben az együttműködés hiányából eredő hátrányt is ő viseli [Kúria Kfv.I.35.796/2015.]. Az adózoói kötelezettségek katalógusában még említést érdemel a nyilatkozattétel más adózó ügyében [Air. 60. § (1)–(3) bekezdései], az „általános” együttműködési kötelezettség [Air. 98. § (1) bekezdése], az iratátadási kötelezettség [Air. 98. § (2) bekezdése] az iratok adóhatósági felhívásra történő rendezése [Air. 104. §-a] és az iratok fordításának átadása [Air. 105. §-a].

¹⁹ Az *eiusdem generis* szabály alapján egy exemplifikatív felsorolásnál a jogi norma tárgyi hatálya alá tartozó esetek köre a felsorolásban tételesen szerepeltetett tényállási elemeken túlmenően nem bármilyen tényállási elemmel, hanem csupán olyanokkal bővíthető, amelyek a releváns jellemzőikben is hasonlóak a már megjelölt tényállási elemekhez. Ld. 3188/2017. (VII.21.) AB határozat, Indokolás [19] és POKOL Béla: „A jog szövegrétegének határai a jogértelmezésben” *Jogtudományi Közöny* 2014. 137. „Téves, vagy az ügy érdemével össze nem függő mérlegelési szempont alkalmazása esetén a mérlegelés jogsértőnek minősülhet.” (Kúria Kfv.III.35.751/2015).

Az adózói felróható magatartás és az ellenőrzés ezzel összefüggő elhúzóadásának kérdéskörével – közvetve – az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) is foglalkozott. Az ügyben irányadó tényállás szerint adózó 2011. szeptember hónapra az áfabevallásában jelentős összegű visszatérítést kért az adóhatóságtól, mely a kérelem teljesítése előtt adóellenőrzést végzett az adózónál. Az adóhatóság több alkalommal kérte a Kft.-t iratok pótlására és adatok átadására, melyet az adózó késedelmesen teljesített, ezért az adóhatóság három alkalommal is szankcionálta.²⁰ 2013. november 13. napján az adóhatóság jelentős pénzüsszeget utalt a Kft.-nek adóvisszatérítés címén, ellenben a késedelmi kamat fizetését célzó adózói kérelmet elutasította. A döntést – melyet a felettes szerv is jogszerűnek ítélt – az elsőfokú adóhatóság azzal indokolta, hogy az eljárás elhúzóadásához adózó az iratátadási kötelezettsége többszöri, lényegében folyamatos megsértésével maga is hozzájárult, és mivel a kiutalás határidőben – a régi Art. 37. §-ában előírt 45 napon belüli – történő teljesítésének elmaradását az iratátadás hiánya okozta, késedelmi kamatra az adózó nem jogosult. A másodfokú határozat elleni keresetében adózó azzal érvelt, hogy az eljárás elhúzóadása nem az adóhatóság által kért iratok kései rendelkezésre bocsátásához, hanem az ellenőrzés cselekményeihez kapcsolódott; másrészt az adatszolgáltatások teljesítésére az iratok terjedelmére tekintet nélkül csak három munkanapot kapott. Az elsőfokú bíróság kiemelte, hogy az EUB döntései értelmében a tagállamoknak biztosítani kell, hogy a visszatérítés – anélkül, hogy az adóalany számára pénzügyi kockázatot hordozzon – észszerű időn belül történjen meg; az utóbbi határidő elmulasztása esetén az adózó késedelmi kamatra jogosult. Ellenben – amellett, hogy az elsőfokú bíróság arra az álláspontra jutott, hogy az ellenőrzés elhúzóadása valóban nem elsődlegesen a kft. magatartására vezethető vissza – az EUB gyakorlata nem tartalmaz útmutatást az adóhatóság által kiszabott szankciók olyan következményeire vonatkozóan, mint amelyekről az alapügyben szó van, mely – az arányosság sérelme mellett – azt eredményezi, hogy az adóhatóság az adózói kötelezettség elmulasztása miatti szankcionálással visszaélve korlátlan ideig folytathatja a revíziót anélkül, hogy késedelmi kamatok fizetésére volna köteles. Az EUB elvi élel deklaráta, hogy a visszatérítésnek észszerű határidőn belül kell megtörténnie. A határidő az ellenőrzés lefolytatása céljából meghosszabbítható, ha nem minősül észszerűtlennek, és nem haladja meg az adóvizsgálathoz szükséges mértéket. Bár nem fogadható el olyan helyzet, amelyben az adózó, aki megtagadta a hatósággal való együttműködést, akadályozta a vizsgálatot, és magatartásával az adóvisszatérítés késedelmét idézte elő, e késedelem miatt késedelmi kamatfizetést követelhessen, az adósemlegesség elvével nem összeegyeztethető azon nemzeti szabályozás vagy gyakorlat sem, mely szerint az a körülmény, hogy az adóalanyra a mulasztása miatt szankciót szabtak ki az adóvizsgálat során, módot ad az adóhatóság számára, hogy az eljárása időtartamát a mulasztással nem indokolt ideig meghosszabbítsa anélkül, hogy késedelmi kamat fizetésére volna köteles. Annak meg-

²⁰ Jóllehet a szankció az *adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény (a továbbiakban: régi Art.)* szerinti mulasztási bírság volt, az ügy következtetései – *mutatis mutandis* – irányadóak a jelenleg hatályos Air. alapján kiszabható eljárási bírságra is.

határozásához, hogy jár-e késedelmi kamat, és milyen időponttól áll fenn az arra való jogosultság, értékelni kell, hogy az adóvizsgálat időtartamának – ideértve az elhúzódat is – mely része tudható be az adózó magatartásának.²¹

III.2. AZ ELJÁRÁSI BÍRSÁG ÖSSZEGE

Az Air. 69. § (4) bekezdése alapján az eljárási bírság legkisebb összege esetenként 10 000 Ft, legmagasabb összege természetes személy esetén 500 000 Ft, nem természetes személy esetén 1 000 000 Ft.

Nem vitatott, hogy az adóhatóságnak a szankcionálási gyakorlatát úgy kell kialakítania, hogy az biztosítsa az eljárás transzparens jellegét, a bírságolási folyamatból a szubjektív elemek kizárását, az egységesség érvényesülését, ahogy megkerülhetetlen az is, hogy az adóalanyokat a jogszabályok rendelkezéseinek betartására ösztönözze. Alapvető elvárás a bírság kiszabásakor, hogy az adózó javára, illetőleg terhére értékelhető körülményeket minden adózó esetében azonos súllyal vegyék figyelembe,²² és ez legyen tetten érhető a szankció összegszerűségében is.²³ Az eljárási bírság jogintézményénél a törvényalkotó azt a megoldást választja, hogy meghatározza annak minimum és maximum értékeit; ezen tartományon belül az adóhatóságra bizza a bírságösszeg meghatározását, és ezen keretek között van lehetőség a szankció egyediesítésére.²⁴ Amikor a jogalkotó az alkalmazható szank-

²¹ C-254/16. számú (Glencore Agriculture Hungary Kft. és Nemzeti Adó- és Vámhivatal Fellebbviteli Igazgatósága) ügy. eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX:62016CJ0254.

²² Ezen kettősség sajátos. Egyrésztől ugyanis az adóhatóság minden ügyben jóhiszeműen, megkülönböztetés nélkül, a jogszabályoknak megfelelően köteles eljárni és intézkedni [Air. 3. §-a, megkülönböztetés és „részhajlás” tilalma]. Másrészt az adóhatóság az eljárás során az érintett ügyre vonatkozó tényeket veszi figyelembe, minden bizonyítékot súlyának megfelelően értékeli, döntését valósághű tényállásra alapozza [Air. 4. §-a, egyedi elbírálás elve]. Az objektív összemérésen túl tehát a bírságolás során szerepet kapnak az ügy egyedi körülményei is. A közigazgatási hatóság mérlegelési jogkörének gyakorlása során az általános közigazgatási irányelveket következetesen alkalmazza, szem előtt tartva ezzel egyidejűleg az adott ügy konkrét körülményeit. [Ld. az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (80) 2. számú ajánlása a közigazgatási hatóságok mérlegelési jogkörének gyakorlásáról, 6. számú alapelv. Elfogadta a Miniszteri Bizottság 1980. március 11-én a Miniszteri Megbízottak 316. találkozásán.]

²³ Az Alkotmánybíróság az anyagi szankciók (közigazgatási bírságok) kapcsán több ízben foglalkozott az arányosság [772/B/1990. AB határozat, ABH 1991, 519, 521; 309/B/2007. AB határozat, ABH 2008, 2670, 2674] és a kellő differenciálás kérdéskörével [33/2002. AB határozat, ABH 2002, 173, 180-183; 498/D/2000. AB határozat, ABH 2003, 1202, 1206], illetve azzal is, hogy a „bírságplafon” hiánya [1133/B/1998. AB határozat, ABH 2005, 843, 858, 864] alkotmányellenesnek minősül-e. A döntések következtetéseként ha a szankciórendszer normatív szinten differenciált, lehetővé teszi a jogalkalmazónak a jogsértés súlyához és következményeihez igazodó, arányos joghátrány alkalmazását, illetőleg az elérni kívánt céllal való relációjában a bírságösszeg nem szélsőségesen nagy, akkor az alkotmányosnak minősíthető és nem teszi aggályossá a szabályozást az sem, ha a szankció mértéke nem igazodik a kötelezett vagyoni-jövedelmi viszonyaihoz.

²⁴ A közigazgatási jogban a mérlegelési jog gyakorlásának egyik formája, hogy valamely szankció megállapításánál számszerűsített intervallumokat határoznak meg, amely kereteken belül áll fenn a jogalkalmazó döntéshozatali jogosultsága. Az adóhatóság által gyakorolható méltányosság alapvetően két területen: a fizetési kedvezményre irányuló eljárások és az egyes szankciók megállapítása alkalmával érvényesül. Ld. ERDŐS ÉVA – KECSKEMÉTI ÁGNES: „A mérlegelési jog sajátosságai a

ció mértékét keretjelleggel határozza meg, a mérlegelés körében először a jogszabálysértő magatartás az, ami értékelendő, a jogellenes cselekmény súlyának – azaz lehetséges, avagy beállt következményeinek – a mérlegelése után következhet az egyéniesítés, a szubjektív felróhatóság méltányosság keretében történő értékelése.²⁵ Hangsúlyozni kell ellenben azt is, hogy önmagában az a körülmény, hogy az adózó az adózási érdeksérelemhez mérten a kiszabott szankciót eltúlzottnak tartja, önmagában még nem vezethet a végzés²⁶ jogszabálysértő voltához.²⁷ A közigazgatási hatóság által elvégzett szankcionálás körében a bírság összegének felülmérlegelését a bíróság akkor végezheti el, ha a hatóság mérlegelési tevékenysége jogszabálysértőnek minősül; a hatóság által már mérlegelt tények és körülmények újbóli felülrértékelésére nincsen mód.²⁸

III.3. AZ ELJÁRÁSI BÍRSÁG KISZABÁSA SORÁN ÉRTÉKELHETŐ KÖRÜLMÉNYEK

Az Air. 69. § (5) bekezdése értelmében az eljárás bírság kiszabásánál az adóhatóság figyelembe veszi a) a jogellenes magatartás súlyát b) az eljárás bírságnak ugyanabban az eljárásban történő ismételt kiszabása esetén az előző bírságolások számát és mértékét.²⁹

A bírságkiszabás során az adóhatóság feladata a jogsértés személyi és tárgyi körülményeinek feltárással a jogsértés súlyának meghatározása; csak az arányos szankció lehet ugyanis jogszerű. A szankcionálás jogalapja szempontjából az adóhatóságnak a releváns tényállási elemeken túlmenően olyan körülményeket is fel kell tárnia, valamint azokat azonosítani és értékelni kell, melyek a jogsértőhöz kötődnek (felróhatóság, első vagy sokadik jogsértés, a jogsértésben vállalt szerep stb.) és külön meg kell jelölni, hogy a jogsértés súlya körében mely körülményeket (jogsére-

jogalkalmazói gyakorlat tükrében” *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* Tomus XXXII. (2014) 147–162.

²⁵ Ld. Art. 237–238. §-ának indokolása.

²⁶ Az eljárás bírságot az adóhatóság végzéssel szabja ki, mellyel szemben önálló fellebbezésnek van helye [Air. 122. § (3) bekezdésének g) pontja].

²⁷ Legfelsőbb Bíróság (Kúria) Kfv.VI.39.116/2010., Kfv.VI.37.607/2016. Az Alkotmánybíróság kikristályosodott gyakorlata szerint sem a jogállamiság alapelve, sem a tisztességes eljáráshoz való alapjog nem teremthet alapot arra, hogy nevezett szerv a bírósági szervezet felett álló negyedfokú, ún. „szuperbírság” szerepébe lépjen, és hagyományos jogorvoslati fórumként járjon el. Az iura novit curia elvnek megfelelően a jogszabályok tényállásra szubszumálása és interpretálása rendes bírósági hatáskör [3120/2012. (VII.26.) AB határozat, Indokolás [21]; 3021/2017. (II.17.) AB határozat, Indokolás [44]; 3424/2021. (X.15.) AB végzés, Indokolás [10]]. „Az eljáró bíróság által elfogadott jogértelmezés és a bizonyítékok mérlegelésének felülvizsgálatától pedig az Alkotmánybíróság mindaddig tartózkodik, amíg a jogértelmezés pontosan körülírt, Alaptörvényben védelt jogot nem sért” [3045/2018. (II.13.) AB végzés, Indokolás [11]].

²⁸ Kúria Kfv.III.37.083/2016.; Kfv.III.37.599/2017.

²⁹ Az adójogi szabályok tehát a szankcionálásnál értékelhető szempontokat az általános közigazgatási rendtartáshoz viszonyítva is szűkebb keretek közé terelik. Az Ákr. 77. § (3) bekezdésének b) pontja szerint ugyanis – amennyiben rendelkezésre állnak erre vonatkozó adatok – az eljárás bírság kiszabásánál a hatóság figyelembe veszi az érintett vagyoni helyzetét és jövedelmi viszonyait is.

lem száma, időtartama, megsértett jogi norma jellege, annak kihatása stb.) és milyen körben, valamint súllyal értékel (súlyosbító-enyhítő-közömbös jelleg, ennek csekély-súlyos foka).³⁰ Nem elegendő pusztán a jogsértés megtörténtét igazoló bizonyítékok alapján megállapított tényekre utalás, mivel az nem minősül indokolt és utóbb ellenőrizhető értékelésnek. A megfelelő – akár a jogalap, akár a szankció alkalmazása kapcsán megvalósuló – tényállás tisztázás elengedhetetlen a bírságotlathoz; jogszerű, egyszersmind megalapozott döntés csak valósággh tényállásra alapítható.

Mindezekre tekintettel szükséges néhány szóban foglalkozni az adóhatóságot terhelő indokolási kötelezettséggel is. Az indokolási kötelezettséget egyrészt az Air. is kifejezetten előírja³¹, másrészt az indokolt hatósági döntéshez való jogot az Alaptörvény is alkotmányos rangon kezeli. Bár az Alkotmánybíróságnak az indokolási kötelezettség alapjogi kívánalmait tekintetében hozott 7/2013. (III.1.) AB határozata ezen standardokat³² ítélezési aspektusból vizsgálta, a kritériumok irányadóak a hatósági döntésekre is. Mivel a *közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.)* alapján a közigazgatási perben eljáró bíróság a hatóság által meghozott – és indokolt – döntéseket von kontroll alá, a bizonyítékok értékelése esetén az ítéleti indokolásnak is ki kell térnie a közigazgatási döntés indokaira, illetőleg – szükség esetén – azok cáfolatára.

Elsődlegesen kijelenthető, hogy az indokolás mércéjének tartalma és terjedelme mindenkor az adott jogvita jellegéhez, a vonatkozó eljárásjogi szabályokhoz és az ügy egyedi körülményeihez – az előadott konkrét kérelmek, észrevételek, illetve a válaszokat igénylő kérdések érdeméhez – kell igazodnia. E tekintetben a dön-

³⁰ Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az adóhatóságnak „jegyzék” jelleggel tételesen kellene beárznia az egyes bírságkiszabási szempontokat, majd azokat kumulálva kellene megállapítania a bírság összegét, ha annak alkalmazása mellett dönt. Ellenben a döntésből ki kell derülnie annak az okfolyamatnak és mérlegelési metodikának, ami alapján az adóhatóság a kérdéses szankciót – mind jogalap, mind összszerszerűség tekintetében – helytállónak találta. Ld. PFEFFER Zsolt: „Mérlegelés az adóigazgatási eljárásban” *Pro Futuro* 2018/1. 122.

³¹ Az Air. 73. § (1) bekezdésének c) pontja szerint a döntés tartalmazza a megállapított tényállásra és az annak alapjául elfogadott bizonyítékokra, az adózó által felajánlott és mellőzött bizonyítékokra, a mérlegelés és a döntés indokaira, az ügyintézési határidő leteltének napjára, továbbá a döntést megalapozó, valamint a hatóság hatáskörét és illetékességét megállapító jogszabályhelyek megjelölésére is kiterjedő indokolást.

³² Kiiindulóponként az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke 1. pontjában foglalt tisztességes eljáráshoz (tárgyaláshoz) való jog szolgált. A taláros testület az indokolt döntéshez való jogot – mint az előbbi részjogosítványa – vonta elemzés alá; figyelemmel arra, hogy a hazai alkotmányos védelem szintje nem lehet alacsonyabb az Emberi Jogok Európai Bírósága által az adott jog vonatkozásában biztosított jogvédelemnél [61/2011. (VII.13.) AB határozat, ABH 2011, 291, 321; 22/2013. (VII.19.) AB határozat, Indokolás [16]; 3027/2018. (II.6.) AB határozat, Indokolás [15]]. Az indokolási kötelezettség vonatkozásában ld. Kovács András György: „A bírói döntések karakterisztikája komplex problémák esetén, az ítéleti indokolás meggyőző erejének egyes kérdései” *Állam- és Jogtudomány* 2006/2. 269–289.; DEÁK Beáta: „A tisztességes eljáráshoz való jog és annak védelme az Európai Unió Alapjogi Chartájában” *Európai Jog* 2015/3. 21–28.; RAVASZ László: „Bírói függetlenség és a tisztességes eljáráshoz való jog” *Debreceni Jogi Műhely* 2015/3–4. 58–85., <https://doi.org/10.24169/djm/2015/3-4/6>; illetőleg BENCZE Máttyás – Kovács Ágnes: „Nem foghat helyt». Az Alkotmánybíróság az indokolási kötelezettség teljesítéséről” *MTA Law Working Papers* 2018/10. Budapest, 2018, www.jog.tk.hu/mtalup/nem-foghat-helyt-az-alkotmanybirosag-az-indokolasi-kotelezettseg-teljesiteserol.

tés indokolása a tisztességes ügyintézéshez való jog – bár külön nevesített – *rész-elemeként is értelmezendő*. A tisztességesség követelménye azt az elvárást jelenti, hogy az ügy lényegi részeire vonatkozó elemeket a döntéshozatalkor meg kell vizsgálni, továbbá az értékelésről a döntésben – az ügy szempontjából releváns körben – számot kell adni.³³ Fokozottan igaz fenti kijelentés a mérlegelési jogkörben hozott döntések esetében; sarkítva nem is annyira a szankció összege, hanem a „miért annyi”-ja lesz hangsúlyos.³⁴

Másodsorban megállapítható, hogy az Air. 69. § (5) bekezdése taxatív felsorolását adja azon tényeknek, körülményeknek, melyeket az adóhatóságnak az eljárási bírság kiszabásánál figyelembe kell vennie. Ez viszont azt is jelenti, hogy a joghelyben meghatározott tényeken és körülményeken túlmenően az adóhatóság egyebet nem vonhat az értékelési körbe; minősítést – függetlenül az általa feltártak tény-

³³ 7/2013. (III.1.) AB határozat, Indokolás [34]; 30/2014. (IX.30.) AB határozat, Indokolás [85]; 3107/2016. (V.24.) AB végzés, Indokolás [38]; 3290/2021. (VII.7.) AB végzés, Indokolás [39].

³⁴ Álláspontom vitára adhat okot a *tisztességes bírósági eljáráshoz való jog* [Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése] és a *tisztességesség hatósági eljáráshoz (tisztességes ügyintézéshez) való jog* [Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése] közötti különbözőségek okán, hiszen egyrészt a két jog – az eljárások sajátosságai miatt – nem feleltethető meg maradéktalanul egymásnak [ld. 3223/2018. (VII.2.) AB határozat, Indokolás [35]; 3311/2018. (X. 16.) AB határozat, Indokolás [29]; 28/2019. (XI.4.) AB határozat, Indokolás [74]], másrészt az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdés második mondata szerint „A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni.”, vagyis az indokolás anyagi jognak való megfelelőségét, nem az alapjogi relevanciát emeli ki [ld. 5/2019. (III.11.) AB határozat. Ezen döntésében a taláros testület azt a jogi megközelítést helyezte a középpontba, hogy az indokolási kötelezettség kapcsán a törvénytől – az ügyben az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CXL. törvénytől – eltérő rendelkezést jogszabály nem tartalmazhat, kizárólag kiegészítő jellegű, annak összhangban kell állnia az eljárási törvénnyel, az Alaptörvény XXIV. cikkéből fakadóan törvényi szinten kell e szabályokat kodifikálni.]. Vagyis az indokolásnak elsődlegesen az azt előíró anyagi (eljárási) jogszabály szerint támasztott kritériumokat kell kimerítenie. Más ügyben az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy „a bizonyítékok mérlegelésénél adott esetben egy konkrét ok, vagy körülmény ítéleti indokolásban való megjelenésének hiánya önmagában nem szükségesképpen eredményez alaptörvény-ellenességet, és – mivel eljárása során az Alkotmánybíróság előtt mércéül kizárólag az Alaptörvény áll –, csak alapos alkotmányjogi mérlegelés után dönthető el, hogy az ítélet indokolásával kapcsolatos esetleges jogszabálysértés alaptörvény-ellenességhez vezetett-e. Az indítványozó által támadott ítélet indokolása a per tárgyát, azaz a közigazgatási határozat jogszerűségét illetően – egyebek mellett –, megállapítja, hogy „a közigazgatási szerv a csatolt iratok és a felperesi nyilatkozatok értékelését elvégezte, azokból érdemben helytálló következtetést vont le [...]”. Az Alaptörvényből az indokolt bírói döntéshez való jog kapcsán sem vezethető le, ezért alkotmányossági szempontból sem kifogásolható az, ha a bíróság – egyetértve a hatósági határozatban foglaltakkal –, nem ismétli meg a hatóság bizonyítási cselekményeit, beleértve a hatóság által már mérlegelt bizonyítékok újramérlegelését is, illetve a bíróság által helyesnek tartott hatósági indokolást.” [3115/2016. (VI.21.) AB határozat, Indokolás [48]–[49]. Ellenben az ítéleti indokolásnak ekkor is tartalmaznia kell a jogszabályok összevetését a tényállással és a jogi levezetést is, melyből a bíróság álláspontja megállapítható [Kúria Kfv.V.35.515/2018., Kfv.I.35.019/2021.]]. Amennyiben tehát a bíróság bizonyos részeket a közigazgatási határozatból a saját indokolásához felhasznál, azzal egyszersmind azt is elismeri, hogy az előbbi indokolása kellő mélységű, vagyis az indokolás mércéje azoknak a követelményeknek is megfelel, amelyek az indokolt bírói döntéshez való jog – ezzel összefüggésben pedig az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében előírt tisztességes bírósági eljáráshoz való jog – kapcsán is irányadóak. Mindemiatt álláspontom változatlan abban a körben, hogy a közigazgatási döntések indokolása tekintetében az indokolás törvényességének mércéjén túlmenően alapjogi szempontok érvényre juttatása is vizsgálendő.

állásbeli rögzítésén túlmenően – más vonatkozásban már nem is végezhet, az ott lefektetett szempontokhoz kötve van, azokon túl nem terjeszkedhet. Példának okán a szankcionálás jogalapjaként szolgáló elkövetési magatartás nem lehet ugyanezen magatartásnak egyben az adózó terhére értékelt körülménye; a bírság jogalapját képező tény, körülményt – a kétszeres értékelés generális eljárásjogi tilalma miatt – a szankció kiszabása során figyelembe venni lehet.³⁵ Nem egyenértékű ezen mérlegelés a már említett mulasztási bírságra vonatkozó rendelkezésekkel sem; az Art. 237. § (1) bekezdése szerint a mulasztási bírság kiszabásánál az adóhatóság az adózó javára vagy terhére értékeli a) az adózó adózási gyakorlatát, általános jogkövetési hajlandóságát b) az adózó jogellenes magatartásának (tevékenységének vagy mulasztásának) súlyát, gyakoriságát, időtartamát, továbbá c) azt, hogy az adózó, illetve intézkedő képviselője, foglalkoztatottja, tagja vagy megbízottja az adott helyzetben a tőle elvárható körülményekkel járt-e el. Ezek a szempontok azonban tartalmilag nem azonosíthatók az eljárási bírság alkalmazásakor értékelhető tényekkel, körülményekkel. Utóbbi szankció kiszabása alkalmával a jogalkalmazó mozgástere jóval szűkebb az egyéb joghátrányoknál. Jogsértő a mérlegelés, ha olyan szempontot értékelt a hatóság, amely a mérlegelésnél nem vehető figyelembe; a bíróságnak felülmérlegelési lehetősége nincsen, azzal a közigazgatási hatóság hatáskörét vonná el. Ez esetben új eljárás lefolytatásának van helye.³⁶

III.4. A BÍRÓSÁGI FELÜLVIZSGÁLAT

Ezen pontban a mérlegelési jogkörben hozott közigazgatási határozatok felülvizsgálatáról szóló 2/2015. (XI.23.) KMK véleménnyel (a továbbiakban: KMK vélemény) foglalkozom egy gondolat erejéig. Jóllehet a KMK vélemény még a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Pp.)³⁷ hatálya alatt született, az abban lefektetett elvek a hatályos perrendtartás kapcsán is irányadónak tekinthetők.

³⁵ Ennek az ellenkezője is igaz. Az Air. 69. § (5) bekezdésének b) pontja nem jelenti szükségképp azt, hogy az adott eljárásban történő korábbi szankcionálás hiánya enyhítő körülményként, adózó javára volna figyelembe vehető.

³⁶ Kúria Kfv.I.35.374/2019., Kúria Kfv.III.37.188/2021. Ezzel párhuzamosan a jogalkalmazói tevékenység terjedelme a jogorvoslati piramis magasabb fokain már egyrészt beszűkül, másrészt a tételes joggal szemben teret kapnak az alapjogi szempontokra kiterjedő értelmezések. Ld. BALOGH Zsolt: „Alkotmányossági kérdések a Kúrián” in BARTÓK Flóra et al. (szerk.): *Tanulmánykötet a Kúria Közigazgatási Szakágában 2019-ben ítélkező bírák tollából*. (Kúria 2019) 22–30., https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/bovitett_oldal/kuria_konyu_1204.pdf; KÖBLÖS Adél: „Bírói jogalkalmazás alkotmányossági vizsgálata az Alkotmánybíróság döntéseinek tükrében – szemezgetések” in NYAKAS Györgyi et al. (szerk.): *OPUSCULA CIVILIA = A Magánjogi Kutatóműhely fogyasztóvédelmi vonatkozású tanulmányai* (Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar 2020) 1–19.

³⁷ A régi Pp. 339/B. §-a szerint a mérlegelési jogkörben hozott közigazgatási határozat akkor tekintendő jogszerűnek, ha a közigazgatási szerv a tényállást kellő mértékben feltárta, az eljárási szabályokat betartotta, a mérlegelés szempontjai megállapíthatóak, és a határozat indokolásából a bizonyítékok mérlegelésének okszerűsége kitűnik.

A KMK véleményben foglaltak alapján a mérlegelési jogkörben hozott közigazgatási határozat felülvizsgálatának célja a támadott határozat törvényességének elbírálása. Amennyiben a jogszabály a mérlegelési tevékenységhez kritériumokat határoz meg, a hatósági határozat törvényességének alapja ezek vizsgálata. Ha a bíróság azt állapítja meg, hogy a mérlegeléshez szükséges feltételeket a hatóság nem vizsgálta, a szükséges bizonyítást nem végezte el, akkor a mérlegelési tevékenység közvetlen vizsgálata eleve szükségtelen. Mérlegelési szempontoknak pedig mindazon körülmények tekinthetők, amelyeket a hatóságnak az érdemi mérlegelés során kötelezően figyelembe kell vennie; ezek vizsgálatának elmulasztása ugyancsak a határozat megalapozatlanságát eredményezi. Téves – avagy az ügy érdemével össze nem függő – mérlegelési szempont alkalmazása esetén a mérlegelés jogszabálysértőnek minősülhet. Ha a bírósági felülvizsgálat eredményeként a jogsértés terjedelme vagy jogalapja változik, módosulhat az azzal összefüggésben – mérlegelési jogkörben – alkalmazott bírság összege is.

A hatályos Kp. 85. § (5) bekezdése szerint mérlegelési jogkörben megvalósított közigazgatási cselekmény jogszerűsége körében a bíróság azt is vizsgálja, hogy a közigazgatási szerv hatáskörét a mérlegelésre való felhatalmazásának keretei között gyakorolta-e, a mérlegelés szempontjai és azok okszerűsége a közigazgatási cselekményt tartalmazó iratból megállapíthatóak-e. Ennek eredője az, hogy:

„A mérlegelési jogkörben hozott döntéseknél nem indokolt a közigazgatási bíróság széles körű beavatkozásának megengedése, mert a bíróság indokolatlanul korlátozhatná a hatóság jogalkotó által biztosított döntési szabadságát, ha korlátlanul újráválaszthatna a lehetőségek között, és másik intézkedésre cserélhetné le a hatóság által kiválasztottat. A bírósági felülvizsgálat tiszteletben tartja a hatóság döntési szabadságát és a mérlegelési döntés megalapozottsága tekintetében lefolytatott vizsgálat is szűkebb terjedelmű.”³⁸

Ez röviden azt jelenti, hogy a bíróságnak vizsgálnia kell egyrészt azt, hogy a közigazgatási szerv az adott ügyben egyáltalán rendelkezett-e mérlegelési jogkörrel, a mérlegelésre vonatkozó törvényi kereteket megtartotta-e, a bírság kiszabásánál kijelölt vizsgálati szempontokat figyelembe vette-e, azokat kellő súllyal értékelte-e, továbbá nem vont-e az általa mérlegelt szempontok körébe olyan körülményt, amelyet a jogszabály eleve nem enged értékelni.³⁹

³⁸ Ld. „Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései” vizsgálati tárgykörben a Kúrián felállított joggyakorlat-elemző csoport által készített összefoglaló véleményt. 141. o. www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemeny_iteleti_bizonyossag.pdf (kuria-birosag.hu).

³⁹ Eltérően alakulnak a bírságkiszabás szempontjai az eljárás bírság, a mulasztási bírság és az adó bírság esetén. Az Art. 219. § (2) bekezdése értelmében az adóbírság mérséklésénél vagy a kiszabás mellőzésénél az ügy összes körülményét mérlegelni kell, különösen az adóhiány nagyságát, keletkezésének körülményeit, az adózó jogellenes magatartásának (tevékenységének vagy mulasztásának) súlyát, gyakoriságát, illetve azt, hogy a körülményekből megállapíthatóan az adózó, illetve intézkedő képviselője, foglalkoztatottja, tagja vagy megbízottja az adott helyzetben a tőle elvárható körülményekkel járt el. Az „eset összes körülményei” kifejezés az ezt követő exemplifikatív fel-

A joggyakorlat e körben kellőképpen megszilárdult, ennek értelmezésével a Kúria is többször foglalkozott:

„A bíróság a mérlegelési jogkörhöz kapcsolódóan kizárólag a Pp. 339/B. §-ában felsorolt szempontok alapján, erre irányuló kereseti kérelem esetén dönthet az ilyen hatósági döntés jogszerűségéről, függetlenül attól, hogy a bíróság a felülvizsgálandó határozatot megváltoztathatja-e. A közigazgatási döntésben megnyilvánuló mérlegelés törvényességi felülvizsgálata és a közigazgatási mérlegelés meg nem engedett bírósági felülmérlegelésének elhatárolása leginkább úgy lehetséges, ha előbbit a Pp. 339/B. §-ában is nevesített okszerűség, utóbbit a célszerűség mércéjével jellemezzük. Még a célszerűségi vizsgálat korlátlan lehetőséget ad egyik okszerű mérlegelésről egy másikra áttérni, addig a tisztán okszerűségi (törvényességi) vizsgálat esetén erre nincsen lehetőség; a bíróság tehát *nem dönthet azon az alapon, hogy létezik vagy létezhet a közigazgatási szerv mérlegelésénél még okszerűbb mérlegelés* is, mert utóbbi önmagában alkalmatlan annak logikailag belátható alátámasztására, hogy maga a közigazgatási mérlegelés is okszerűtlen. A mérlegelési jogkörben hozott határozat csak abban az esetben jogszerű, ha – figyelembe véve a felülmérlegelés tilalmára vonatkozó hatásköri megfontolásokat – a Pp. 339/B. § valamennyi feltételének együttesen megfelel. A tényállásnak a mérlegelési jogkör szempontjából kell kellően feltártnak lennie, mely függ a hatóság mérlegelési szabadságát meghatározó anyagi jog tartalmától. Az eljárási szabályok betartása fejezi ki azt a kapcsolatot, amely a mérlegelési jogkör törvényes gyakorlásának feltételét képező megfelelő terjedelmű, az ügyfél eljárási jogait érvényre juttató bizonyítási eljárás és a mérlegelési jogkör terjedelme között fennáll⁴⁰; az eljárási szabályok lényeges megsértésével mérlegelési jogkörben hozott döntés – tekintettel az 1/2011. (V.9.) KK vélemény

sorolással azt jelenti, hogy a bíróságnak azt kell ellenőriznie, hogy a hatóság által értékelt mérlegelési szempontok okszerűek-e, illetve van-e olyan szempont, amelyet a hatóság okszerűtlenül vitt figyelembe, vagy mulasztott el figyelembe venni.

⁴⁰ A KMK vélemény utalt arra is, hogy „A közigazgatási jogszabályok gyakran meghatározzák a hatósági mérlegelési feltételeit, tehát azokat a körülményeket, amelyeket a hatóságnak kötelezően vizsgálnia kell mielőtt mérlegelési jogkörét gyakorolná. Ezeket a feltételeket a jogszabályok általában objektív körülményeként határozzák meg, s ha a hatóság fennállásukat nem állapítja meg, úgy a tényleges mérlegelésre sem kerülhet sor. A szociális jogban például gyakori az a szabályozási megoldás, mely az adható ellátás feltételeként az egy főre jutó jövedelem szintjét határozza meg. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a mérlegelési feltételek vizsgálata az abban esetenként jelentkező értékelési tevékenység nem azonos magával a mérlegelési jogkörrel, a kettő nem keverhető össze.” Tehát a közigazgatási határozatok törvényességének bírói ellenőrzése korántsem szorítkozhat egy formális jogszerűségi vizsgálatra, jóllehet a törvényességi szempontú felülvizsgálat és a hatékony jogvédelem kívánalmainak érvényre juttatása között esetenként ellentmondások is feszülhetnek. Ld. PÁTYI András – KÖBLÖS Adél: „A közigazgatási bíráskodás alkotmányos alapjai” *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 2016/3. 14., illetőleg PÁTYI András: „Az eljárási alapjogok és az eljárási alkotmányosság néhány kérdése az Alaptörvényben” *Acta Humana* 2021/2. 95–115., <https://doi.org/10.32566/ah.2021.2.4>. Erre az álláspontra helyezkedett F. Rozsnyai Krisztina is. Ld. F. ROZSNYAI Krisztina: „Hatékony jogvédelem a közigazgatási perben. A magyar közigazgatási perrendtartás európai fejlődési tendenciákhoz illeszkedő kodifikációjának egyes előkérdései” in VARGA István (sorozatszerk.) *ELTE Jogi Kari Tudomány* 42. (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2018), 171.

2. pontjára és a 2/2015. (XI.23.) KMK véleményre – jogszerű nem lehet abban az esetben sem, amennyiben a Pp. 339/B. § más feltételeinek a határozat egyébként részben megfelelné. A mérlegelés szempontjainak megjelölése elengedhetetlen feltétele annak, hogy a mérlegelési jogkörben hozott döntés felülvizsgálható legyen, hiszen a döntés jogszerűsége csak akkor vizsgálható, ha a döntés szempontjait annak indokolása – a tényállással együtt – kellő részletességgel tartalmazza. Ezen túl a bizonyítékok mérlegelésének okszerűsége is ki kell, hogy tűnjön az indokolásból, mely a fentiek szerint nem kizárólag annak leírásával egyenértékű, hogy a mérlegelést feltételező tényállás milyen bizonyítékokon alapul.⁴¹ Az okszerűség a jogszabályban meghatározott mérlegelési szempontok és a konkrét ügy – mérlegelési szempontokkal adekvát – tényállásának kapcsolatára vonatkozik.”⁴²

A régi Pp. 339/B. §-a értelmezése kapcsán kialakított bírósági álláspont a Kp. hatályba lépésével sem fordult más irányba:

„A Kp. azt hangsúlyozza, hogy a bírósági vizsgálat arra terjed ki, hogy a mérlegelési jogkör gyakorlása jogszabályszerű volt-e. Ennek elsődleges mutatója a hatáskörnek a rendeltetészerű és a jogszabályi felhatalmazás keretei között történő gyakorlása, ezért a törvény erre, vagyis a mérlegelés szempontjainak és azok okszerűségének megállapíthatóságára helyezi a hangsúlyt. A 2/2015. (XI.23.) KMK vélemény szerint továbbá a bírság kiszabásáról rendelkező, mérlegelési jogkörben hozott határozat jogszerűen akkor változtatható meg, ha a jogsértés fennáll, de akár a jogalap tekintetében, akár a cselekmény súlyának értékelése körében eltérő tényállás állapítható

⁴¹ A határozat meghozatala során kiemelkedő fontosságú az érvek-ellenérvek szembeállítása és érdemi ütköztetése, a döntést alátámasztó indokok logikus és koherens rendszerben való megjelenítése. A határozat megfelelő szerkesztése az átláthatóságot és a kiszámíthatóságot javítja, mely az ítélezési tevékenység alkotmányosságának lényegi garanciális eleme. Ld. a „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében a Kúrián felállított joggyakorlat-elemző csoport által készített összefoglaló véleményt. www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemen.pdf.

⁴² Kúria Kfv.I.35.619/2019. Ellenben „A mérlegelési jogkör alapvető jellemzője, hogy az anyagi jogszabály a hatósági döntés kereteit jelöli ki, és ezen belül a hatóság a jogszabályi szempontok vizsgálatával, a jogszabályban biztosított több jogszerű lehetőség közül az adott esetre optimális megoldást választja. Az eljárási szabályok be nem tartására és a bizonyítékok mérlegelésére utalás a Pp. 339/B. §-ában eljárásjogi természetű, amennyiben a valóságnak megfelelő tényállás megállapítására alkalmatlan számú és/vagy minőségű bizonyíték esetén a mérlegelési jogkör gyakorlása eleve nem lehet jogszerű.” (Kúria, Kfv.III.37.582/2016.). Mivel ezen a területen a bírósági kontroll relatíve gyengének tekinthető, az eljárási alapelvek garanciális szerepe inkább felerősödik. A hatóság mérlegelési jogkörének gyakorlása nem vezethet az eljárási alapelvek erodálásához. A hatóság kötelezettsége, hogy a konkrét ügy valamennyi releváns körülményét pártatlanul megvizsgálja és – azt követően, hogy az érintett az ügy kapcsán az álláspontját kifejtette – indokolt döntést hozzon; ez biztosítja, hogy a mérlegelés során mind a ténybeli, mind a jogi elemek szerepet kapjanak. Ld. Váczi Péter: „A jó közigazgatási eljáráshoz való alapjog és annak összetevői” Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola (Győr 2011), 188–189. Az alapelvek jelentőségét emeli ki Navracsics Tibor is. Ld. NAVRACSICS Tibor: „A tisztességes ügyintézéshez való alapjog – ügyintézés a járási hivatalokban” *Acta Humana* 2013/1. 11.

meg, továbbá akkor is, ha a bíróság azt észleli, hogy a hatóság az egyedi ügy sajátosságait tévesen, logikátlanul, nem a súlyuknak megfelelően értékelte.”⁴³

A mérlegelési jogkörben hozott határozatok bírósági felülvizsgálatának főszabálya szerint tehát egy közigazgatási döntés akkor tekinthető jogszerűnek, ha 1. a közigazgatási szerv a tényállást kellő mértékben felderítette 2. a vonatkozó eljárási szabályokat betartotta 3. a mérlegelés szempontjai megállapíthatóak és 4. a döntés indokolásából a bizonyítékok mérlegelésének okszerűsége kitűnik.⁴⁴ Amennyiben a lefolytatott bizonyítási eljárás eredménye azt igazolja, hogy a közigazgatási szerv lényeges eljárási szabályt sértett, avagy a jogalap tekintetében a döntés megalapozatlan, a kiszabott bírság törvényessége szükségképpen megdől.⁴⁵ Ugyanakkor ez nem jelentheti azt, hogy a bíróság a mérlegelési szempontok kapcsán saját érvrendszert alakíthatna ki a bírságmérték alátámasztásául, mert az sérti a jogszerűségi felülvizsgálat követelményét. Ha a bírságösszeg meghatározása kapcsán a bíróság jogszabálysértést nem tud megjelölni, a döntés megváltoztatására nincs érdemi lehetőség; a szankció kiszabásánál figyelembe vett körülmények eltérő súllyal történő értékelése nem alapozza meg a bírságmérték – pozitív avagy negatív irányú – korrekcióját.⁴⁶

⁴³ Kúria Kf.IV.37.399/2019.

⁴⁴ Kúria Kfv.III.37.117/2021.

⁴⁵ A KMK véleményben rögzítettek értelmében „Amennyiben a bíróság azt állapítja meg, hogy a mérlegeléshez szükséges feltételeket a hatóság nem vizsgálta, az ahhoz szükséges bizonyítást nem folytatta le, úgy szükségtelen az ügy érdemének, tehát a mérlegelési tevékenységnek a közvetlen vizsgálata. Az ilyen közigazgatási határozat megalapozatlan, a bíróságnak kizárólag a megalapozatlanság alátámasztásához szükséges eljárást kell lefolytatnia.”

⁴⁶ Ellenben a mérlegelés és a bizonyítékok értékelése egymással nem szinonim fogalmak. A KMK vélemény alapján az a közigazgatási határozat nem minősül mérlegelési jogkörben hozott határozatnak, amelyben a hatóság a határozat meghozatalához szükséges bizonyítékok értékelése alapján döntési lehetőségeket nem biztosító jogszabályt alkalmaz. A judikatúra különbséget tesz a hatóság diszkrecionális jogkörében végzett tevékenysége és a bizonyítékok értékelése körében végzett tevékenysége között (Kúria Kfv.III.37.582/2016., Kfv.I.35.715/2019., Kfv.I.35.219/2020.). A tényállás megállapítás keretei között a bizonyítékok szabad értékelése nem jelenti azt, hogy a hatóság mérlegelési jogkörben hozta volna meg a határozatát (Kúria Mfv.10.642/2016.). Vagyis jölehet a bizonyítékok értékelése is „mérlegelés” (ún. „bizonyítási értékelés”), ez a típusú tevékenység bírósági felülvizsgálat szempontjából – ha a konkrét ügytípusra a jogszabály nem tartalmaz adekvát döntési lehetőségeket, avagy kereteket – nem minősül mérlegelési jogkörnek, az ilyen határozat nem ekvivalens egy mérlegelési jogkörben hozott döntéssel [Ld. DUDÁS Dóra Virág – Kovács András: „A közigazgatási bírósági felülvizsgálat bizonyítási-mérlegelési szabályai és terjedelme a tisztességes eljáráshoz való jog tükrében” *Jogtudományi Közöny* 2018. 158. A bírósági gyakorlatból ld. Kúria Kfv.V.35.789/2014.]. A mérlegelési jogkörben hozott határozat és a diszkrecionális jogkörben hozott döntés, illetve a mérlegelési jogkör és a mérlegelési mozgáster konceptuális bizonytalanságairól ld. DUDÁS Dóra Virág: „Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a hazai közigazgatási bíróságok közötti kölcsönhatás” *Fundamentum* 2014/1–2. 103–114. A mérlegelési jogkörben hozott döntések indokolásával kapcsolatos elvárások tekintetében ld. VITÁL-EIGNER Beáta: „Mérlegen a mérlegelés. A mérlegelési jogkörben hozott közigazgatási határozatok felülvizsgálatának tapasztalatai.” In LUKÁCS Zsuzsanna (szerk.): *Tanulmányok a bírói joggyakorlatból. Fővárosi Ítéletábrla Döntései, különszám.* (Budapest: HVG-ORAC 2013) 126–130.

IV. A MÉRLEGELÉSI SZEMPONTOK MEGJELENÉSE EGY KONKRÉT ÜGY DIMENZIÓJÁBAN

Az alábbiakban egy kúriai döntés, az azt megelőző közigazgatási per, illetve az adó-eljárás során megállapított tényállás és az abból a különböző jogalkalmazói fórumokon megjelenő jogi álláspontok ismertetésére vállalkozom.⁴⁷

IV.1. AZ ADÓELJÁRÁS

Az elsőfokú adóhatóság jogkövetési vizsgálatot folytatott az adózónál, melynek során a felperest – mint az ellenőrzött adózóval szerződéses kapcsolatban álló szervezet képviselőjét – nyilatkozat megtétele céljából idézték 2019. október 21. napjára. A végzést a felperes 2019. október 4. napján vette kézhez. Felperes – jogi képviselője útján – 2019. október 17. napján bejelentette a revíziónak, hogy közelebről meg nem nevezett „egyéb halaszthatatlan elfoglaltságai” miatt nincs módjában az ellenőrzés előtt megjelenni, és azt kérte, hogy írásban nyilatkozhasson. Az elsőfokú adóhatóság a felperesi kérelmet a 2019. október 21. napján kelt végzésében elutasította, továbbá ezen a napon külön végzésben 100 000 Ft eljárásbírságot szabott ki az ellenőrzés előtt meg nem jelenő felperes terhére. A döntéshozatalt követően, 2019. november 20. napján az elsőfokú adóhatóság egy másik adózó ügyében meghallgatta a felperest, ennek során felperes a jelen ügyben érintett adózó kapcsán is nyilatkozatot tett.

A felperesi fellebbezésre lefolytatott jogorvoslati eljárás során a felettes szerv az elsőfokú döntés helybenhagyásáról rendelkezett. Indokolása szerint a felperes a kérelemben nem jelölte meg, hogy miért nem tud részt venni az eljárás cselekményen, ahogyan a megjelenését akadályozó – az általa „halaszthatatlannak” minősített – körülmény fennállta sem nyert igazolást. Az elsőfokú adóhatóság az ellenőrzés előtti megjelenés elmaradásának következményeire az idézésben felhívta a felperes figyelmét, ezért a megjelenési kötelezettség nem megfelelően igazolt elmulasztása az ellenőrzés akadályozásának minősül. A fellebbezésben előadottak alkalmatlanok a távolmaradás igazolására és a mulasztás kimentésére.

IV.2. A KÖZIGAZGATÁSI PER

Felperes a másodfokú határozat ellen benyújtott keresetében mind a szankció jogalapját, mind annak a mértékét vitatta. Megítélése szerint nem követett el mulasz-

⁴⁷ Azt önmagában nem teszem vitássá, hogy egy elemzett jogeset csupán korlátozott érvénnyel engedi meg a konkrétból az általános felé mutató következtetéseket, azonban hangsúlyozni kell azt is, hogy az adóhatóság részéről kiszabható eljárásbírsággal kapcsolatos bírósági joggyakorlat a jogesetek kis száma miatt még nem tekinthető minden tekintetben iránymutatónak. Az e körben részemről érintett jogesetek (Kúria Kfv.I.35.470/2020., Kfv.I.34.040/2021. és Kfv.I.35.076/2021.) ugyanakkor a szankcionálási jogalap, illetve a mérlegelési tevékenység vizsgálata vonatkozásában kiforrottan mutatkoznak, ezért az azokban lefektetettek megítélésem szerint – a judikatúra jövőbeli gyökeres változása hiányában – a jövőben is vezérfonalaknak tekinthetők.

tást, tekintettel arra, hogy a kérelmet csak a megadott határnapon bírálták el. Utóbb – 2019. november 20. napján – sor került a meghallgatására, vagyis nem szegte meg az együttműködési kötelezettségét, pusztán élt a számára törvény által biztosított lehetőséggel. Az a tény, hogy nem a kérelmet elutasító végzésben, hanem csak később került sor az eljárási bírság kiszabására, sérti a jogbiztonság, illetve az előreláthatóság követelményét. Mindezekre tekintettel felperes elsődlegesen a szankció mellőzését, másodsorban 10 000 Ft-ra való mérséklését kérte. Az alperes a védíratban – a másodfokú végzésben foglaltakat megismételve – a kereset teljes körű elutasítását indítványozta.

A Fővárosi Törvényszék – mint elsőfokú bíróság – a 37.K.701.620/2020/7. számú ítéletével az alperesi végzést az elsőfokú végzésre is kiterjedően oly módon változtatta meg, hogy a kiszabott szankció összegét 30 000 Ft-ra mérsékelte, ezt meghaladóan a felperesi keresetet elutasította. Az elsőfokú bíróság az eljárási bírság jogalapja körében a felperes keresetét alaptalannak értékelte. Érvelése szerint a felperes tévesen hivatkozott arra, hogy az alperes nem bizonyította, miszerint felperes akadályozta az ellenőrzést, mert az Air. 69. § (3) bekezdésének a) pontja értelmében már önmagában a megjelenési kötelezettség elmulasztásával bekövetkezik az ellenőrzés akadályozása, szükségtelen bizonyítani és hivatkozni más olyan tényre, mely az ellenőrzés akadályozását támasztja alá. Szintén irreleváns az ellenőrzési akadály megállapítása szempontjából az, hogy az ellenőrzés eredményéhez képest az idézett személy nyilatkozatának mi lehet, vagy lesz a jelentősége; ahogyan azt sem lehet figyelembe venni, hogy az elsőfokú adóhatóság egy későbbi időpontban meghallgatta a felperest. Az ellenőrzés akadályozása már akkor bekövetkezett, amikor a megidézett személy nem jelent meg a megadott időpontban az elsőfokú adóhatóság előtt, és a távolmaradását – alapos okkal – nem mentette ki. A szabályszerű idézés közlésével beáll a megjelenési kötelezettség, az nem szűnik meg az írásbeli vallomástétel iránti igény kifejezésével; ellenkező esetben a tanú maga dönthetné el, hogy a megadott határnapon az ellenőrzés előtt megjelenik-e, avagy sem, amire nincsen lehetősége.

A továbbiakban az elsőfokú bíróság hangsúlyozta azt, hogy az alperes az eljárási bírság mértékét mérlegelési jogkörben eljárva határozta meg, a jogszerűség alapja ebben az esetben a Kp. 85. § (5) bekezdésének keretei között vizsgálandó; e tekintetben felperes helyesen hivatkozott arra, hogy a szankció mértéke nincs összhangban a mulasztás súlyával. A személyi körülményeket ugyan nem kellett értékelni a bírságolás alkalmával, azonban a hatóságnak figyelembe kellett volna venni felperes együttműködési készségét, nevezetesen, hogy előre jelezte, hogy a kötelezésnek nem tud eleget tenni és felvette a kapcsolatot az ellenőrzéssel. A revízió ugyanakkor a bírság összegét ezen tény figyelmen kívül hagyásával – lényegében téves mérlegeléssel – állapította meg, ezért a döntése jogsértő. A KMK vélemény alapján a bírság kiszabásáról rendelkező – mérlegelési jogkörben hozott – döntés akkor változtatható meg jogszerűen, ha a jogsérelem fennáll, de akár jogalap, akár a cselekmény súlyának értékelése körében eltérő tényállás állapítható meg, továbbá akkor is, ha a bíróság észleli, hogy a hatóság az egyedi ügy sajátosságait tévesen, logikátlanul nem a súlyuknak megfelelően értékelte. Az elsőfokú bíróság a rendelkezésre álló

tényeket, körülményeket összevetve arra az álláspontra jutott, hogy a 100 000 Ft-os bírságösszeg kirívóan magas, különös figyelemmel arra is, hogy a felperes tényleges meghallgatására – az eredetileg tűzött határnapot követően – sor került; így a szankció 30 000 Ft-ra történő mérséklésére az elsőfokú bíróság lehetőséget látott.

IV.3. A KÚRIA ELŐTTI FELÜLVIZSGÁLATI ELJÁRÁS

Az alperes a felülvizsgálati kérelmében a jogerős ítélet részbeni hatályon kívül helyezését és az elsőfokú bíróságnak a felperesi kereset teljeskörű elutasítására vonatkozó szempontú új eljárásra és új határozathozatalra utasítását kérte. Az alperes álláspontja szerint az ítélet a mérlegelési jogkörben hozott döntés kapcsán a joggyakorlattal ellentétes, okszerűtlen és logikailag ellentmondásos. Az alperes hivatkozott a Kúria Kfv.I.35.619/2019. számú – hasonló típusú – ügyben hozott ítéletére; utóbbi értelmében a mérlegelési jogkörben hozott hatósági aktus törvényességi felülvizsgálat tárgya lehet, ez azonban nem ad a bíróságnak a felülmérlegelésre lehetőséget. A közigazgatási hatóság által elvégzett szankcionálás tekintetében a bíróság akkor végezhet felülmérlegelést, amennyiben az alpmérlegelési tevékenység jogszabálysértő; az elsőfokú bíróság ugyanakkor nem jelölt meg az ítéletében egyetlen olyan tény, vagy körülményt sem, amely a mulasztási bírság összegének csökkentését megfelelően indokolta volna. Az elsőfokú bíróság nem állapította meg, hogy az alperesi határozat okszerűtlen lenne, csak további indokokat vont a mérlegelés körébe: a felperes együttműködési készségét – vagyis hogy előre jelezte azt, hogy a megjelenési kötelezettségnek nem tud eleget tenni –, illetve azt, hogy az eredeti időpontot követően egy hónappal később sor került a felperes meghallgatására. Mindez ellentétben áll a felhívott kúriai ítélettel; az, hogy létezhet a hatóságénál okszerűbb mérlegelés, még nem alkalmas a döntés okszerűtlenségének igazolására. A későbbi időpontban való meghallgatás figyelembevételére mérlegelési szempontként pedig eleve jogszerűtlen, mert egyrészt ellentétes a jogerős ítéletnek a jogalap tekintetében tett megállapításával – mely szerint a megjelenési kötelezettség megsértésének tényét nem érinti, hogy a hatóság későbbi időpontban meghallgatta felperest –, másrészt a meghallgatásra csak 2019. november 20. napján került sor egy másik adózó ügyében; emiatt a jogerős ítélet sérti a Kp. 85. § (2) bekezdését.

A felperes csatlakozó felülvizsgálati kérelemmel élt. Ebben egyrészt vitatta a jogerős ítéletnek a bírság kiszabására vonatkozó megállapításait; álláspontja szerint a keresetlevélben foglalt indokok kapcsán az elsőfokú bíróság számos jogi érvet nem vizsgált, azokról nem rendelkezett. Másrészt az alperes felülvizsgálati kérelmére tekintettel előadta, hogy – az alperesi hivatkozással szemben – az elsőfokú bíróságnak figyelembe kellett venni a felperes későbbi meghallgatásának megtörténtét, mivel az alperes a bírság kiszabásának az időpontjában rendelkezett az új határnapról és felperes meghallgatásáról; valamint azt, hogy a felperes az eljárás során együtt kívánt működni, amelyet az ellenőrzésnek a tudára is adott.

A Kúria a felperes csatlakozó felülvizsgálati kérelmét visszautasította; ellenben az ezt meghaladó előadásokat ellenkérelemként értékelte. A Kúria a

Kfv.35.470/2020/8. számú ítélettel a jogerős ítéletet a Kp. 121. § (2) bekezdése alapján – az elsőfokú indokolás részbeni megváltoztatásával – hatályában fenntartotta. Az Air. 69. § (1)–(5) bekezdéseiben foglaltak szerint az elsőfokú bíróság döntése a jogalap körében helytálló; az eljárás akadályozásának bekövetkezését az elsőfokú bíróság tényyszerűen tárta fel, és megalapozottan jutott arra a következtetésre, hogy a szankció kiszabásának feltételei fennálltak; ahogyan az elsőfokú bíróság arra is helytállóan utalt, hogy az alperes a döntés meghozatalakor mérlegelési jogkörben járt el. Utóbbi kapcsán a Kúria kiemelte hogy a mérlegelési jogkörben keletkezett közigazgatási cselekmények esetében speciális szabályként alkalmazandó Kp. 85. § (5) bekezdése értelmében a bíróság azt (is) vizsgálja, hogy a hatóság a hatáskörét a mérlegelésre való felhatalmazásának keretei között gyakorolta-e, a mérlegelés szempontjai és azok okszerűsége a közigazgatási cselekményt tartalmazó iratból megállapíthatóak-e. E körben a Kp. 85. § (2) bekezdése érvényesül, azaz a bíróság a közigazgatási tevékenység jogszerűségét – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a megvalósításának időpontjában fennálló tények alapján vizsgálja.

A Kúria megítélése szerint az elsőfokú bíróság helyesen foglalta össze a mérlegelési jogkörben hozott közigazgatási döntések bírósági felülvizsgálatának szabályait. Alapos a következtetés, hogy a bírságmérték nincs összhangban a mulasztás súlyával, értékelni kellett volna felperes készségét az együttműködésre; tévedett ellenben akkor, amikor figyelmen kívül hagyta, hogy az Air. szerinti eljárási bírság esetében nincsen a Kp. 85. § (5) bekezdésétől eltérő szabály. Az alperes ezért megalapozottan hivatkozott arra, hogy az elsőfokú végzés meghozatalát követő időpontban történt meghallgatás nincsen hatással a mérlegelés jogszerűségére, az a felperes javára nem értékelhető. Ezen okból azonban nem szükséges a jogerős ítélet hatályon kívül helyezése, mert az alperes sem tett maradéktalanul eleget az Air. 6. §-a szerinti tájékoztatási kötelezettségének. Ezen törvényhely első fordulata magában foglalja az adóhatósággal szemben támasztott elvárást, hogy sor kerüljön az adózók jogkövető magatartásának elősegítésére és az ehhez szükséges tájékoztatás megadására. A tényállás mellett ez a kötelezettség arra is kiterjed, hogy a hétfői meghallgatásra vonatkozóan a megelőző héten – csütörtökön – előterjesztett halasztási és az írásbeli nyilatkozat engedélyezésére irányuló kérelmet megfelelő időben bírálják el, és – mint arra a felperes a keresetében alappal hivatkozott – a kérelem elutasításáról az ügyfél a kitűzött időpont előtt értesülhessen. A Kúria tehát rögzítette, hogy nem állt fenn a Kp. 90. § (3) bekezdésének c) pontjában foglalt megváltoztatási tilalom; ezért az együttműködési kötelezettség kétoldalú sérelme okán a szankcióösszeg 30 000 Ft-ra történő mérséklését jogszerűnek és megalapozottnak ítélte.⁴⁸

⁴⁸ Hivatkozott ügy „párjának” tekinthető – ugyanazon peres felek közötti – Kúria Kfv.I.35.076/2021/12. számú ítéletben a Kúria azt állapította meg, hogy – bár az eljárás akadályozásának bekövetkezését az elsőfokú bíróság helytállóan tárta fel és jutott azon következtetésre, hogy fennálltak a szankció feltételei – a Fővárosi Törvényszék 36.K.701.777/2020/6. számú ítélete tévedett, amikor az együttműködés követelményét kizárólag felperes oldaláról vette figyelembe. A Kúria az azonos felek közötti felülvizsgálati eljárásban hozott Kfv.I.35.470/2020/8. számú ítéletben megállapította, hogy az adóhatóság nem teljesítette maradéktalanul az Air. 6. § szerinti tájékoztatási kötelezettségét, mely az új ügyben is tetten érhető volt. Mivel az együttműködési kötelezettség kétoldalú sérelme az alperesi határozatban nem nyert értékelést, a Kúria a Kp. 121. § (1) bekezdése alapján a jogerős ítéletet

V. ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

Dolgozatom dióhéjban tett kísérletet az adóeljárás eredményes lefolytatásának gátját képező cselekmények szankcionálási szabályainak bemutatására. Mint arra már utaltam, az adóeljárás – különösen az adóellenőrzés – törvényes határidőn belüli befejezése és eredményessége nem tehető függővé attól a körülménytől, hogy az eljárás alá vont adóalany tanúsít-e hajlandóságot az adóhatósággal történő együttműködésre, avagy sem; ellenkező esetben a hivatalos ügymenetet az érintett a tetszése szerint húzhatja el és nehezíthetné meg pusztán a passzivitásával. Hatványozottan igaz a megállapítás az Air. 2018. január 1. napi hatályba lépésével, mely az adóellenőrzések időbeli kereteit a régi Art. szabályainál⁴⁹ szűkebbre szabta. Az Air. 94. § (1) bekezdése alapján ugyanis – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – az ellenőrzés lefolytatásának határideje a) adóellenőrzés és ismételt ellenőrzés esetében 90 nap, a legnagyobb adóteljesítménnyel rendelkező adózók esetében és központosított ellenőrzés esetében 120 nap, b) jogkövetési vizsgálat esetében 30 nap.⁵⁰ Felhívott jogszabályhely (4) bekezdése rögzíti az adóellenőrzésre nyitva álló végső időtartamot, ami nem haladhatja meg a 365 napot. Ennek az Air. 95. § (6) bekezdése értelmezésében van jelentősége; eszerint az adóhatóság az ellenőrzési határidő lejártát követően ellenőrzési cselekményeket nem végezhet. Az ellenőrzési határidő meghosszabbításának hiányában az ellenőrzést a törvényben előírt módon és határidőben kell lezárni. Az Air. és az Art. érdemben az eljárás felfüggesztését lehetővé tevő – az adóellenőrzés nyugvását előidéző – okokat is megszüntette, jelzést adva az elvárásnak, hogy az adóhatóság – a tényállás tisztázási kötelezettség teljesítése mellett – fokozott figyelmet kell hogy fordítson az ügyintézési határidők megtartására, mely alapelvi szintű követelmény.⁵¹

Nem vitatott, hogy az Air. szerint van lehetőség az ellenőrzési határidő meghosszabbítására⁵² is, ellenben ez számos esetben nem bizonyul elegendőnek arra, hogy

és az alperesi határozatot hatályon kívül helyezte, és az alperest új eljárás lefolytatására kötelezte. Az alperesnek az új eljárásban, a mindkét felet terhelő együttműködési kötelezettségre tekintettel kell rendelkezni az eljárási bírság összegéről, melynek során a Kfv.I.35.470/2020/8. számú ítéletben megállapított bírság összegére is figyelemmel kell lenni.

⁴⁹ A régi Art. akként rendelkezett, hogy ha az adóhatóság az adózó ellenőrzése során a tényállás tisztázása érdekében más adózó ellenőrzését rendelte el (kapcsolódó vizsgálat) időtartama az ellenőrzés határidejébe nem számított bele [rég Art. 92. § (11) bekezdése].

⁵⁰ Az általános szabályokhoz képest speciális Air. 94. § (3) bekezdése szerint az adóellenőrzés időtartama a csoportos adóalany, valamint az áfa-regisztrált adóalany kivételével a cégbejegyzésre nem kötelezett adózó és a megbízható adózó esetén – feltéve, hogy az adózó az ellenőrzést nem akadályozza – nem haladhatja meg a 180 napot.

⁵¹ Ld. 17/2019. (V.30.) AB határozat, 25/2020. (XII.2.) AB határozat, 3097/2021. (III.22.) AB határozat.

⁵² Az ellenőrzési határidő meghosszabbításának akkor van helye, ha a) az adózó az ellenőrzést a megjelenési kötelezettség elmulasztásával, az együttműködési kötelezettség megsértésével vagy más módon akadályozza b) a jogainak gyakorlásában akadályozott természetes személy adózó az ellenőrzés megkezdésének vagy az ellenőrzési cselekményeknek az elhalasztását kéri c) az adózó iratai hiányosak vagy rendezetlenek, illetve nyilvántartásai pontatlanok vagy hiányosak és így az adókötelezettség megállapítására alkalmatlanok, vagy az adózó által előterjesztett irat hiteles fordítására kerül sor d) az ellenőrzés lefolytatására rendelkezésre álló határidő a tényállás teljes körű feltáráshoz és a bizonyítási eljárás befejezéséhez nem elegendő [Air. 95. § (5) bekezdésének a)–d) pontjai].

az adóhatóság az ügyet le tudja zárni, különös tekintettel a kellő jogkövetést nélkülöző adózói magatartásra. A jogi szabályozás továbbfejlesztésének esetleges irányairól megítélésem szerint még korai volna beszélni, a vonatkozó kúriai és alsóbírószági gyakorlat – tekintettel arra, hogy a gyakorlati tapasztalataim alapján ezen ügyek relatíve ritkábban érintettek bírósági felülvizsgálattal – még nem vonultatott fel olyan számú döntést, amelyekben a jogalkalmazás érdemi nehézségei, valamint hiányosságai tetten érhetők volnának. Véggövetkeztetésem szerint az eljárási bíróság alkalmazása erős fegyvert jelent az adóhatóság kezében az „időhúzás” ellen, és – a jogkövető adózói magatartás kikényszerítése mellett – kellő visszatartó erőt jelenthet a hasonló adózói manőverek elkerüléséhez.

HAJDU GÁBOR*

HELYI KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK ÉRDEKELLENTÉTE A KÜLFÖLDI BERUHÁZÁSVÉDELEMMEL**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.03>

Az úgynevezett Investor-State Dispute Settlement (ISDS) eljárást alapvetően a fogadó állam és a külföldi beruházó közötti viták elrendezésére alakították ki. Am ugyanakkor az eljárást kiváltó tényállásban nem feltétlenül a központi állami szervek jelennek meg a külföldi beruházó ellenfeleként először, sokszor egy helyi vagy regionális önkormányzat kerül szembe a külföldi beruházóval, és ez a vita terebélyesedik ki idővel ISDS eljárássá. Az ISDS eljárásban viszont a központi állami szervek fogják elméletben képviselni a helyi önkormányzat érdekeit (több vagy kevesebb sikerrel). Ehhez kapcsolódik a civil szervezetek részvételének korlátozása, annak ellenére, hogy az ISDS jogviták gyakran társadalmilag nyomós kérdésekhez (környezetvédelem, közegészségügy) kapcsolódnak. Ebben a tanulmányban a szerző röviden megvizsgálja elméleti és gyakorlati szempontból is ezeket a kritikákat, majd pedig következtetéseket von le belőlük.

1. BEVEZETÉS

Az úgynevezett Investor-State Dispute Settlement (ISDS) eljárás a leggyakrabban alkalmazott vitarendezési mód a külföldi beruházó és a fogadó állam között felmerülő vitáknál, ha eltekintünk a belföldi bírósági eljárásoktól. Ez egy több évtizedes múltra visszatekintő jogintézmény, ami alapvetően a fogadó államok bíróságaival szembeni beruházói bizalmatlanság hozott létre. Az 1950-es, 1960-as években a fejlődő országoknak tőkére volt szükségük, viszont a korábbi dekolonizációs kisa-játítások miatt plusz garanciákat kellett nyújtaniuk a külföldi beruházóknak, különféle nemzetközi egyezmények keretében. Egyik ilyen garancia volt az ISDS eljárás lehetősége, amit idővel gyakorlatilag majdnem minden kétoldalú beruházásvédelmi egyezmény (Bilateral Investment Treaty, BIT)¹ tartalmazott. Lényege, hogy a

* PhD, tudományos segédmunkatárs, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; tanársegéd, SZTE ÁJTK, 6721 Szeged, Bocskai utca 10–12. E-mail: Hajdu.Gabor2@tk.hu.

** A tanulmány a „Magyarország az európai uniós és a nemzetközi (jogi) térben” c. projekt keretében jött létre (SA-80/2021 / témaszám: 05024731).

¹ BIT-ek tekintetében lásd részletesen (különösen EU-tagállam szempontból): SZABADOS Tamás: „A tagállamok közötti beruházásvédelmi egyezmények az uniós jogban” *Állam- és Jogtudomány* 2017/3. 18–19.

külföldi beruházó és a fogadó állam vitáját egy nemzetközi választottbíróóság dönti el. Ennek a rendszernek az a feltételezett előnye, hogy így biztosítva van a pártatlanság, amit a külföldi beruházók sokszor megkérdőjeleznek a fogadó állam bírósági kapcsán.

Ugyanakkor az ISDS eljárás, habár rendkívüli népszerűsége tett szert külföldi beruházók esetében, egyben lényeges kritikát is kiváltott. Ezek a kritikák különösen az utóbbi évtizedben halmozódtak fel, és az ISDS-ellenség elkezdett megjelenni a laikusok körében is. Ebben a tanulmányban alapvetően a helyi közösségek és civil szervezetek ISDS eljárásból való kizárását vizsgáljuk. Természetesen az ISDS eljárás lényege, hogy a külföldi beruházó és a fogadó állam áll szemben egymással. Ugyanakkor az ISDS esetekhez köthető tényállásokban gyakran fellelhető, hogy a kezdeti konfliktus egy helyi önkormányzat vagy hasonló közösség és a külföldi beruházó között alakult ki, és ezt később eszkalálta a külföldi beruházó egy ISDS vitává, ahol természetesen a másik oldalon már a fogadó állam fog megjelenni, ami nem feltétlenül veszi figyelembe a helyi közösség érdekeit a vita lezárásában. Természetesen a helyi közösségek tudnak élni bizonyos érdekérvényesítési lehetőségekkel, akár a saját központi államukkal szemben is, de ezek hatékonysága, különösen fejlődő országok esetében, megkérdőjelezhető. A civil szervezetek pedig érdekvédelmi szempontból relevánsak, hisz az ISDS eljárások kimenetelei közvetten befolyásolhatják a fogadó állam későbbi magatartását, akár jogalkotását is. Ez rávilágít az ISDS eljárás körüli viták egyik legelemibb problémájára: a külföldi beruházó érdekei és különböző védendő értékek (demokrácia, kollektív jogok stb.) közötti konfliktusra.

A tanulmány elején először az ISDS általános jellemzőit vizsgáljuk röviden, illetve ezen belül külön kitérünk az ICSID-re (International Centre for Settlement of Investment Disputes) mint meghatározó nemzetközi szervezet felépítésére, működésére és eljárási keretrendszerére. A teljes kép elnyeréséért ez elengedhetetlen, illetve kulcsfontosságú lesz a vizsgált kritika elméleti szempontból való értelmezéséhez. Ezt követően át is térünk a kiemelt kritika elméleti értelmezésre, majd kiemelünk néhány olyan konkrétan ICSID-hez köthető ISDS jogesetet, ami esetleg hasznos tanulságokat tud szolgáltatni a probléma megértéséhez. Végezetül pedig a tanulmány zárásában elemezzük az eredményeket.

2. AZ ISDS ELJÁRÁS ÉS AZ ICSID

Ahogy erre már kitértünk a bevezetésben, az olvasói megértéshez először is szükséges kontextusba helyezni azt, hogy mi is az ISDS eljárás. Ezt legkönnyebben úgy tehetjük meg, hogy röviden áttekintjük eme választottbíróósági eljárás legalapvetőbb jellemzőit, illetve röviden ismertetjük az úgynevezett ICSID szervezeti és eljárási jellemzőit.

Az első fontos jellemző, amit ismertetnünk kell az a jogalap. Az ISDS eljárás jogalapját tipikusan egy adott nemzetközi egyezmény biztosítja. Ezek az egyezmények tipikusan két állam között létrejövő, a bevezetésben már említett BIT-ek, de emellett

más források is lehetségesek. Például multilaterális beruházásvédelmi egyezmények vagy szabadkereskedelmi egyezmények, amik tartalmaznak beruházásokra vonatkozó fejezeteket, klauzulákat is. Ezek az egyezmények leírják azokat az anyagi jogosultságokat, amelyek megilletik a külföldi beruházásokat, és eljárási szempontból biztosítják az ISDS eljáráshoz való fordulás lehetőségét. Egyes egyezmények ennél tovább is mennek, és többé vagy kevésbé részletes eljárási szabályokat is tartalmaznak, amit tipikusan a felek által választott eljárási keretrendszer (ezekről lentebb még részletesebben értekezünk) mellett kell alkalmaznia a választottbírósnak.²

A második jellemző, amit említenünk kell, az az, hogy az ISDS eljárás kétféleképpen történhet. Egyrésztől klasszikus értelemben véve lehet ténylegesen *ad hoc* jellegű nemzetközi választottbíráskodás, ahol a választottbírósg teljesen eseti jelleggel jön létre, az adott ügyre és felek igényeire szabva, vagy pedig kötődhet egy bizonyos fórumhoz, nem veszítve a választottbírósg jellegéből.³

Ezeket a fórumokat tipikusan a felek választják, bár a jogalapot képező egyezmény korlátozhatja a választási lehetőségeket. Ezek a fórumok az olyan nemzetközi szervezetek, mint a bevezetőben említett ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes),⁴ a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírósg Intézete (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce – AISCC),⁵ vagy a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (International Chamber of Commerce – ICC),⁶ vagy az Állandó Választottbírósg (Permanent Court of Arbitration – PCA).⁷ Ezek közül a legfontosabbnak az ICSID tekinthető, így érdemes röviden értekezni itt róla.

Az első tényleges lépések az ICSID létrehozatalára 1961-ben történtek: a Világbank Általános Tanácsosa kapcsolatba lépett a Bank Ügyvezető Igazgatóival, amit több belső egyeztetés követett. Így 1962-re elkészült az első tervezete annak a megállapodásnak, ami idővel az ICSID-et alapító egyezményt képezte. Több tárgyalási forduló és tervezet után, az Ügyvezető Igazgatók 1965-ben véglegesítették az ICSID egyezmény szövegét, és ezt követően 1965-ben már sor került az első aláírásokba, és 1966 októberében hatályba is lépett az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló Washingtoni Egyezmény, létrehozva az ICSID-et.⁸ A Washington D. C.-i székhelyű ICSID nem csupán a választottbírósg eljárással foglalkozik (igény szerint például békéltetésben vagy tényfeltárásban is nyújt segítséget), de ez a legkiemelkedőbb funkciója. Egyrésztől egy konzisztens eljárásjogi keretet biztosít az ISDS vitarendezésnek, másrésztől pedig

² Ezzel kapcsolatban lásd például: Vig Zoltán: *Taking in international law* (Budapest: Patrocinium Kiadó 2019) 13–22.

³ Lásd részletesen: Johan BILLIET: *International Investment Arbitration: A Practical Handbook* (Maklu 2016) 33–36.

⁴ ICSID honlapja: <https://icsid.worldbank.org/>.

⁵ AISCC honlapja: <https://sccinstitute.com/>.

⁶ ICC honlapja: <https://iccwbo.org/>.

⁷ PCA honlapja: <https://pca-cpa.org/en/home/>.

⁸ ICSID: *History of the ICSID Convention. Volume I. International Centre for Settlement of Investment Disputes* (ICSID 1970) 2–10.; 1987. évi 27. törvényerejű rendelet az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1965. március 18-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

egyéb, gyakorlati módokon is segíti a minél hatékonyabb vitarendezést. Ebbe beletartozik például választottbíró-listák fenntartása vagy a szakértői csapatok bevonása az ICSID-nél tárgyalt ügy esetében.⁹ Az ICSID alapvetően két alkotóelemből áll, ezek az úgynevezett Titkárság (Secretariat) és Adminisztratív Tanács (Administrative Council). A kettő szervezeti egységből névlegesen az Adminisztratív Tanács a fontosabb, ugyanis a Tanács szabályozza az ICSID alapvető intézményi keretei kapcsán felmerülő problémákat és kérdéseket. Ebbe beletartoznak a szervezet különböző igazgatási és pénzügyi szabályai, a lentebb részletezett eljárási szabályok, a Világbank szolgáltatásai és helyszínei igénybevételeének engedélyezései, az ICSID Főtitkár és helyettese megválasztása, illetve az ICSID éves költségvetésének jóváhagyása. Az Adminisztratív Tanács összetételét képviselők alkotják, mindegyik ICSID Egyezmény tagállam jogosult egy képviselőt küldeni (illetve megjelölni egy helyettes képviselőt, ha a képviselő valamilyen oknál fogva feladatait nem tudja ellátni). Az ICSID Titkárság a gyakorlatban a fontosabb szervezeti egység, mivel az egyes ügyeket a Titkárság adminisztrálja. A Titkárság sokféle feladatot lát ez ICSID-ben, kezeli a pénzügyeket, regisztrál ügyeket, segít megszervezni a meghallgatásokat, és egyéb igazgatási segítséget nyújt az egyes eljárásokban.¹⁰

További adalék, hogy nemcsak fórumot lehet választani, hanem tipikusan eljárási keretrendszert is, ahogy az ICSID kapcsán ezt már említettük. Az eljárási keretrendszer a felek akarata és a vita jogalapjául szolgáló BIT vagy egyéb beruházásvédelmi szerződés határozza meg (illetve közvetlenül az ezek alapján választott választottbírói eljárási szabályok). Tipikusan több lehetőséget is tartalmaz egy BIT e tekintetben, és legtöbbször a külföldi beruházó kiváltsága meghatározni, hogy pontosan melyik ISDS eljárási formát szeretné választani. A leggyakrabban az ICSID és az UNCITRAL eljárás szabályait választják, ugyanis, jellemzően ezek találhatók meg a legtöbb BIT-ben.¹¹ Ezeken túl más választottbírói eljárási keretek is felmerülhetnek, mint például a korábban említett Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírói Intézete (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce – AISCC) vagy a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (International Chamber of Commerce – ICC) által alkalmazott választottbírói eljárások, de ahogy említettük, az UNCITRAL és az ICSID tekinthető a két legjelentősebbnek. A választott fórumnak és a választott eljárás szabályoknak nem feltétlenül kell megegyeznie. Előfordulhat például, hogy a külföldi beruházó az Állandó Választottbírói eljárást jelöl ki fórumnak, de a választottbírói eljárásban az UNCITRAL által kidolgozott választottbírói szabályokat alkalmazzák. Ez is mutatja, hogy ilyen szempontból meglehetősen rugalmas jogintézmény az ISDS, és ez hozzájárul ahhoz, hogy a külföldi beruházók körében miért népszerű. Az ICSID-ről itt is érdemes külön értekezni röviden.

Az ICSID-féle választottbíráskodás kapcsán két eltérő esetet érdemes elkülöníteni. Az egyik, amikor mindkét BIT fél tagja az ICSID-nek, tehát ratifikálta az Egyezményt. Ekkor az ICSID által kidolgozott általános választottbíráskodási sza-

⁹ VIG (2. lj.) 19.

¹⁰ Lásd az ICSID honlapját: <https://icsid.worldbank.org/About/ICSID>.

¹¹ Lásd például: UNCTAD: „Special Update on Investor-State Dispute Settlement: Facts and Figures” *IIA Issues Note 3/2017*. unctad.org/system/files/official-document/diaepcb2017a7_en.pdf.

bályok szerint folytatható le az eljárás. Ehhez három joganyag tartozik: maga a Washingtoni vagy ICSID Egyezmény, amihez kiegészítő forrásként kell értelmezni a Választottbíróági Szabályokat (Arbitration Rules) és az Eljárási Szabályokat (Institution Rules). Ha viszont csak egyik BIT szerződő fél ratifikálta az ICSID Egyezményt, akkor az úgynevezett ICSID Kiegészítő Intézkedések Szabályait (ICSID Additional Facility Rules) alkalmazzák. Természetesen az előbbire helyezhető nagyobb hangsúly, ez adja az ICSID (választottbíráskodási) tevékenységének magját, így mi is ezzel fogunk röviden itt foglalkozni.¹²

Ebben az esetben a külföldi beruházó kérelmével indul az eljárás. Amint megérkezik az ICSID-hez a külföldi beruházó kérelme, a szervezet értesíti az érintett fogadó államot, és elkezdni annak vizsgálatát, hogy az ICSID rendelkezik-e joghatósággal a kérelemben található információk és anyagok alapján. Ha az ICSID Egyezmény 25. cikke alapján ez *egyértelműen* nem megállapítható, akkor a kérelem regisztrálását el kell utasítania az ICSID Főtitkárának. Minden más esetben az ICSID-nek regisztrálnia kell a kérelmet további előzetes vizsgálat nélkül, a választottbíróság feladata lesz majd a saját joghatóságának részletes megítélése. Ha a regisztráció sikeres, az ICSID erről értesíti a feleket írásban, és az ICSID honlapjára is felkerül az új eset (csak az alapvető adatokkal). Az Eljárási Szabályok eddig a pontig érvényesek, innentől kezdve az ICSID Választottbíróági Szabályok fogják irányítani az eljárást (természetesen az ICSID Egyezménnyel összhangban).¹³

Az ICSID választottbíróági eljárás következő állomása a választottbírók kiválasztási módjának és a választottbírók számának meghatározása. Az eljárás ezen szakasza erősen diszpozitív, első körben a felek megegyezésére van bízva mindkét kérdés (ez alapulhat például korábbi egyéni szerződésen a külföldi beruházó és fogadó állam között, de az eljárás megkezdésekor is megállapodhatnak, vagy az az eset is fennállhat, hogy a BIT-ben határozta meg a fogadó állam és a külföldi beruházó anyországa ezeket a kérdéseket). Ugyanakkor van némi megkötés: az ICSID regisztrációs értesítéstől számítva hatvan napon belül el kell dölnie a választottbíróság felállításának módja, és a felek csak páratlan számú választottbíróban egyezhetnek meg (a döntetlen szavazás elkerülése érdekében).

Ha viszont nincs korábbi erre vonatkozó megállapodás, és nem sikerül a feleknek megegyezniük ezekben a kérdésekben hatvan nap elteltével, akkor az ICSID saját szabályai lépnek érvénybe. Ezt az ICSID Egyezmény 37(2)(b) cikke és a Választottbíróági Szabályok 3. szabálya tartalmazza. Ennek megfelelően az ICSID választottbíróségnek három választottbíró tagja lesz, mindkét fél egy-egy választottbíró jelöl ki, a harmadik személyét (választottbíróság elnöke) pedig a felek közösen választják. Ha a regisztrációs értesítés kiküldésétől számítva kilencven napon belül nem sikerült megállapodni a választottbíróság összetételében, akkor az ICSID Egyezmény 38. cikke alapján bármelyik vitázó fél felkérésére (egyeztetve viszont mindkettővel) az ICSID Adminisztratív Tanácsának Elnöke kijelöli a hiányzó választottbírókat.

¹² Az ICSID eljárásainak forrásait lásd az ICSID honlapján: <http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/icsid/staticfiles/basicdoc/basic-en.htm>.

¹³ Lásd az ICSID honlapját: <https://icsid.worldbank.org/services/arbitration/convention/process/overview/2006>.

Ha választottbírók kvalifikációit nézzük, akkor természetesen meg kell említeni, hogy a felek előzetes megegyezése vagy a jogalapot képező BIT is szerepet játszhat. Az ICSID Egyezmények viszont tartalmaznak néhány konkrét megszorítást is. A legfontosabb elem a nemzetiség. Főszabály szerint a választottbírók többsége nem lehet a fogadó állam vagy a külföldi beruházó államának állampolgára. Ha háromfős a választottbíróság, akkor a választottbírók egy vitázó fél nemzetiségéhez sem tartozhatnak, kivéve ha mindkét fél beleegyezik egy ilyen választottbíró kijelölésébe. Ezentúl a választottbíróknak erkölcsileg kifogásolhatatlan személyeknek kell lenniük, akik képesek az egyéni döntéshozatalra, és szakértői a jognak (az ICSID Egyezmény 14. cikke ezt különösen kiemeli), kereskedelemnek, iparnak vagy pénzügyeknek. Habár az ICSID fenntartja az ICSID Választottbírói Listát, nem kötelező (eltérő megegyezés hiányában természetesen), hogy a felek erről a listáról válasszanak választottbírókat. Ha a felek nem tudnak dűlőre jutni, akkor viszont az ICSID erről a listáról fog választani jelölteket a fentebb leírtaknak megfelelően.

Ha választottbírókat kijelölik, a választottbíróság hivatalosan is létrejön. Az ICSID kijelöli Titkárságának egyik tagját a választottbíróság titkárának, és innentől számítva hatvan napon belül szükséges megtartani az eljárás első ülését. Ha valamelyik vitázó félnek van előzetes kifogása, azt a Választottbíróügyi Szabályok 41. szabálya alapján a választottbíróság létrejöttétől számított harminc napon belül kell közölnie. Ebben az eljárás szakaszban kerül sor bizonyos pénzügyi lépésekre, például a választottbíróság működéséhez köthető eljárási költségek megelőlegezésére a felek által.

Az ICSID eljárásban az első ülésnek mindig fontos szerepe van, az első ülés alapvető funkciója az eljárási és előzetes kérdések tisztázása, illetve a felek eljárásbeli céljainak ismertetése.

Az első ülést követően írásbeli szakasszal folytatódik az eljárás. Ennek keretében először a felperes külföldi beruházó nyújt be a választottbírósnak egy írásbeli beadványt (keresetet), amit az alperes fogadó állam beadványa (védekezése) követ. Ezt követi a második forduló, amiben a felperes külföldi beruházó írásban válaszol az alperes fogadó állam beadványára, ezt követően pedig az utóbbi nyújt be saját válaszbeadványt. Tartalmi szempontból ezek a beadványok tartalmazhatják a felek követeléseit, az általuk képviselt tényállást, és természetesen bizonyítékokat is beadhatnak velük. Az ICSID-alapú ISDS eljárásban nem ez az egyetlen írásbeli forduló, a választottbíróság kérésére az eljárás további részében is előfordulhat, hogy a feleknek írásbeli beadványt kell beadniuk a választottbíróság részére.

Az írásbeli szakaszt szóbeli követi. Ennek keretében a választottbíróság több alkalommal meghallgatja a feleket mind eljárási, mind érdemi kérdésekben, igénytől függően, illetve meghallgatja a felek által a választottbíróság elé hozott tanúkat és szakértőket. Hasonlóan a legelső üléshez, ezeket a meghallgatásokat is meg lehet tartani igénytől függően telefonon vagy videókonferencia formájában. Az ICSID rögzíti ezeket az üléseket. A választottbírók szabadon dönthetnek, hogy közvetlenül az ülések után tanácskoznak vagy más időpontokban. Legalább a választottbírók többségének jelen kell lennie egy ilyen tanácskozáshoz, de a felek kiköthetik az összes választottbíró jelenlétét is. Kivételes esetben a felek közös megegyezés-

sel eltekinthetnek a többségi követelménytől, például ha sürgős eljárási kérdésben szükséges a választottbíróság döntése.

A bizonyítás szabályait tekintve a bizonyítás megtörténhet akár szakértőkön, akár tanúkon, akár dokumentumokon keresztül vagy egyéb úton, részben a felek és a választottbíróság megegyezése alapján kell benyújtani és bemutatni (az eljárási kérdésekről szóló meghallgatásokon tipikusan az ilyen kérdéseket tisztázzák), részben az ICSID Választottbíróági Szabályok szolgáltatnak keretrendelkezéseket erre nézve. A szóbeli bizonyítás során a választottbírók szabadon kérdezhetik a feleket, tanúikat és szakértőiket. Érdekes adalék, hogy sem az ICSID Egyezmény, sem az ICSID Választottbíróági Szabályok nem tartalmaznak rendelkezéseket a transzparencia kapcsán, hanem ehelyett a vitázó felek megegyezése az egyedüli támpont (meg esetleg a jogalapot képező BIT vagy multilaterális egyezmény, ha tartalmaz transzparenciára vonatkozó szabályokat).

Ez az eljárási szakasz addig tart, amíg mindkét fél be nem fejezi a rendelkezésére álló bizonyítékok és érvek bemutatását, a választottbíróság által megszabott korlátok között. Az utolsó ülést követően a felek beadványt adnak be az eljárási költségeikről (beleértve a jogi képviselők díjait is), és a választottbíróság hivatalosan is megkezdi az ítélet elkészítését. Erre százhusz napja van a választottbíróáságnak, de lehetőség van az ICSID Választottbíróági Szabályok 46. szabálya alapján egy egyszeri hatvannapos meghosszabbításra (erről a választottbíróság egyoldalúan dönt). Az ítélet tartalmát tekintve az egyes jogkérdésekben többségi szavazással döntenek a választottbírók (de van lehetőség különvélemény készítésére az ítélet mellé).

Mindezeknek köszönhetően az ISDS eljárások egy jelentős részét az ICSID-en keresztül bonyolították le (több mint hétszáz eset), és számos BIT-ben található konkrét utalás a szervezetre.¹⁴

A kellő elméleti megalapozás után így át is térhetünk a helyi közösségek és civil szervezetek problematikájára.

3. HELYI KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK KIZÁRÁSA

Az ISDS eljárás felépítéséből következik az a kritika, hogy a választottbíróági eljárás kizárja vagy korlátozza az érintett helyi közösségek részvételét. A fentebb vázolt ICSID eljárásban sem vesznek részt főszabály szerint a beruházás kapcsán esetleg érintett helyi közösségek, ehelyett a fogadó állam központi szervei járnak el, elméletben ők képviselik részben a helyi közösségeket is a vitában.

Ennek relevanciája abból ered, hogy amint látni fogjuk a vizsgált jogesetek kapcsán, számos ISDS ügyben a konfliktus első körben nem a külföldi beruházó és a fogadó állam központi kormányzati szervei között jelentkezett, hanem a külföldi beruházó és helyi közösségek, önkormányzatok és hasonló érdekcsoportok között.¹⁵

¹⁴ Lásd ICSID honlapját: <https://icsid.worldbank.org/About/ICSID>.

¹⁵ Lásd például: J. GOUD: „Access to Justice for Local Communities in Investor-state Arbitration” *Dalhousie Law Journal* 2019. blogs.dal.ca/dlj/2019/12/06/access-to-justice-for-local-communities-in-investor-state-arbitration/.

Ez különösen jellemző lehet olyan tényállásoknál, ahol például bányászati jogról van szó, hisz előfordul, hogy a központi állam először hozzájárul a külföldi beruházó bányászati tevékenységéhez, és ezt az álláspontját csak azután változtatja meg, miután a regionális vagy helyi önkormányzatok tiltakoztak ellene, illetve nyomást gyakoroltak a központi kormányzatra. Szintén előfordulhat a szerző meglátása szerint, hogy az önkormányzat saját hatáskörében megakadályozza valamilyen formában a külföldi beruházás kivitelezését, vagy frusztrálja annak működését. Az ISDS klauzulák nem tesznek különbséget a fogadó állam központi szervei és a fogadó állam önkormányzatai által meghozott intézkedések között, így a külföldi beruházó élhet a választottbírói eljárással. Az ISDS eljárás jellegéből adódóan viszont a külföldi beruházó nem a helyi vagy regionális önkormányzatot fogja bevonnia a választottbírói eljárásba, hanem magát a fogadó államot, központi szinten. Ennek több lehetséges negatív kihatása is lehet a szerző meglátása szerint.

Egyrészt az önkormányzat, ami egyébként legérintettebb az adott ügyben, kimarad az eljárásból, érdekeit a fogadó állam központi szervei fogják képviselni (feltéve, hogy egyáltalán képviselik, ez nem mindig feltételezhető, különösen fejlődő ország esetében), csak olyan tekintetben játszhat szerepet, amennyire a vitázó felek azt jóváhagyják. Másrészt eme teljes vagy részleges kizárás miatt a vitában eredetileg érintett önkormányzatok, helyi közösségek álláspontját, érveit nem feltétlenül ismeri meg a választottbíró (habár például tanúkihallgatáson keresztül ez megtörténhet, de semmiképpen sem adott), ami befolyásolhatja az eljárás kimenetelét is. Harmadrészt pedig a fogadó állam központi kormányzati szerve és az érintett helyi közösségek, önkormányzatok kapcsolata megromolhat: a fogadó állam úgy is fel foghatja az ISDS eljárást, hogy az adott közösség előidézett egy problémát, gondot, amit viszont neki kell kezelnie, nem pedig az előidézőnek. Emiatt az ISDS eljárás következményeit is átháríthatja az azt előidéző helyi közösségekre, önkormányzatokra; megvonhat tőlük támogatásokat, vagy egyéb módon csökkentheti erőforrásait. Ez különösen releváns probléma lehet az ISDS eljárás költségei és a kártalanítási összegek fényében. E tényező ahhoz is vezethet, hogy az ISDS eljárás és ehhez köthető lehetséges fogadó állami rosszallás vagy retorzió mint létező veszély, eltántoríthatja a helyi közösségeket igényeik érvényesítésétől, illetve követésétől.

További adalék, hogy a helyi közösségeken túl a releváns civil érdekvédelmi csoportok és nonprofit szervezetek bevonása az ISDS eljárásba is meglehetősen bizonytalan, habár lehetséges, hogy ezek a szervezetek képesek lennének érdemben hozzájárulni az eljárás menetéhez, de erre nem feltétlenül kapnak lehetőséget. Esetlegesen meghallgatásra kerülhetnek mint *amicus curiae* véleménynyilvánítók, de ez csupán egy lehetőség a választottbíró számára. Ez pedig azért problematikus, mert mint ahogy arra korábban is már utaltunk, a beruházásvédelmi jogviták több esetben is felvetnek emberi jogi kérdéseket, különösen harmadik generációs kollektív jogokat (egészséges környezethez való jog stb.),¹⁶ amiknek előmozdítása és védelme sok

¹⁶ Lásd például: Gábor HAJDU: „Investment Arbitration and the Public Interest” *Hungarian Yearbook of International Law and European Law* 2020/8. 81–83., <https://doi.org/10.5553/hyiel/266627012020008001005>; Angelos DIMOPOULOS: „Climate Change and Investor-State Dispute Settlement: Identifying the Linkages” in Panagiotis DELIMATIS (főszerk.): *Research*

civil szervezet célkitűzése. Az ISDS eljárásban való rendkívül korlátozott, esetleges jellegű szerepkör akadályozhatja a civil szervezeteket ezen feladatok ellátásában. Természetesen egy abszolút formális jogi szemléletből ez a probléma irrelevánsnak tűnhet, hisz az ISDS ügyek tipikus következménye pusztán egy kártalanítás megfizetése, nem minden esetben van közvetlen kihatással a külföldi beruházás esetlegesen alapjogsértő tevékenységének végére vagy folytatódására (bár ez abszolút előfordulhat, lásd például *Ethyl v. Canada*)¹⁷, viszont az ISDS jogvita potenciálisan befolyásolhatja a fogadó állam jövőbeli magatartását, megvalósítva az úgynevezett szabályozás befagyasztásának lehetőségét avagy a „regulatory chill”-t.¹⁸

4. VIZSGÁLT JOGESETEK

A tanulmányhoz olyan jogeseteket válogattunk, amelyek hozzákapcsolhatók a vizsgált problémához, demonstrálva annak gyakorlati megjelenését. A tanulmány természetesen nem törekszik a teljességre. Ehelyett négy jogesetet vizsgáltunk. Az első kettőt ezek közül párhuzamosan, összehasonlítva egymással, mivel mindkettő hasonlóképpen volt releváns a helyi közösségek problematikájának tekintetében. Először a tényállásokat fogjuk elemezni mindkettőnél, majd pedig röviden összegezzük az ügyek kimenetelét, és mindkettő esetében levonunk tanulságokat. A harmadik és negyedik jogeset egymás folytatása, így szintén együttesen tárgyaljuk, a tanulmányba való beemelésüket a helyi közösségek számára okozott extrém helyzet indokolja.

4.1. ABENGOA V. MEXICO ÉS PAC RIM V. EL SALVADOR

*Az Abengoa v. Mexico*¹⁹ ügy olyan szempontból fontos számunkra, hogy a vita eredetét képező konfliktusban a fogadó állam központi szerve a külföldi beruházót pártolta, a külföldi beruházóval szemben egyedül egy önkormányzat és helyi közösségek álltak.

Handbook on Climate Change and Trade Law (Cheltenham: Edward Elgar 2016) 430., <https://doi.org/10.4337/9781783478446.00031>.

¹⁷ *Ethyl Corporation v. The Government of Canada*, UNCITRAL. <https://www.italaw.com/cases/409>. Lásd továbbá: Hélène Ruiz FABRI – Edoardo STOPPIONI: *International Investment Law: An Analysis of the Major Decisions* (Bloomsbury Publishing 2022) 102., Gloria CALLOWAY: *Refineries stop using MMT gasoline additive* (The Globe and Mail 2004). www.theglobeandmail.com/news/national/refineries-stop-using-mmt-gasoline-additive/article1008715/.

¹⁸ Regulatory chill tekintetében lásd: Kyla TIENHAARA: „Regulatory Chill and the Threat of Arbitration: A View from Political Science” in Chester BROWN – Kate MILES (főszerk.): *Evolution in Investment Treaty Law and Arbitration* (Cambridge University Press 2011) 5–6., <https://doi.org/10.1017/cbo9781139043809.034>; Ashley SCHRAM – Sharon FRIEL – J. Anthony VANDUZER – Arne RUCKERT – Ronald LABONTÉ: „Internalisation of International Investment Agreements in Public Policymaking: Developing a Conceptual Framework of Regulatory Chill” *Global Policy* 2018/9(2), <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12545>.

¹⁹ *Abengoa S. A. y COFIDES S. A. v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/09/2. www.italaw.com/cases/1871.

A külföldi beruházó, egy spanyol cég hulladékgyűjtési telepet kívánt létesíteni Mexikóban, de nem sokkal a telep építésének megkezdése után a helyi lakosok ellenállásába ütközött, akik létrehozta egy civil szervezetet is, az Unidos por Zimapán (Egyesülve Zimapánért, Zimapán a külföldi beruházás által érintett város), ami ellenzte a telep megépítését tüntetésekkel és petíciókkal, illetve létrehozott később egy utódszervezetet is specifikusan abból a célból, hogy meggátolja a telep üzembe helyezését. Indítékuk alapvetően környezetvédelem volt, bár közegészségügyi szempontok is szerepet játszottak. A civil szervezet nyomására végső soron a helyi hatóságok is elálltak a projekt támogatásától, 2007 végén visszavonták a külföldi beruházó cégének adott építési engedélyt. Ennek ellenére a külföldi beruházó tovább folytatta az építkezést (engedély hiányában is, amit feltétlen ki kell emelni), és idővel bevonta a mexikói szövetségi rendőrséget is, hogy az építkezés helyszínét fizikai erőszakkal is megvédjék a helyi tüntető lakosoktól. Az erőszakosság odáig fajult, hogy idővel a cég teljes működési engedélyét felfüggesztették a helyi hatóságok, de ez nem állította meg a külföldi beruházót, aki bírta a mexikói szövetségi hatóságok támogatását. A telep megépült végső soron, de működését nem tudta megkezdeni, mivel a helyi hatóságok ezt ellehetlenítették, arra hivatkozva, hogy építkezési engedély hiányában lett megépítve a telep, és egyébként a cég nem is rendelkezik érvényes működési engedéllyel. Továbbá arra is hivatkoztak a helyi hatóságok, hogy a cég nem adott érdemi választ a telep kapcsán felmerült környezetvédelmi és közegészségügyi aggályokra. Ez végső soron ahhoz vezetett, hogy a külföldi beruházó 2009-ben ISDS eljárást indított Mexikó ellen a Mexikó – Spanyolország BIT-re hivatkozva, az eljárást az ICSID vezényelte le az ICSID Kiegészítő Rendelkezések Szabályai alapján.

Mielőtt folytatnánk az *Abengoa* leírását, érdemes kitérni a hasonló *Pac Rim v. El Salvador*²⁰ jogeset tényállására. Habár a jogesetnek erős környezetvédelmi vonzatai vannak, a közegészségügyi elem is része, mivel az egyik legszignifikánsabb eleme a vitának, egy, a helyi közösségek által használt ivóvízforrás épsége volt.

Az ügy hátterét tekintve, a 2000-es évek során egy kanadai bányász cég feltérképezési jogosultságot szerzett El Salvador bizonyos részein, aminek kihasználása során arany lelőhelyekre bukkant. Ennek következtében a helyi leányvállalata kérelmezte a kitermelési jogosultság megadását a fogadó államtól, az érintett területeken. Ez a kérelem viszont elakadt, mivel a fogadó állam álláspontja szerint a cég nem tudott megfelelni a jogszabályi követelményeknek, nem szerezte meg a szükséges környezetvédelmi engedélyt és a helyi földtulajdonosok hozzájárulását. Ezt követően a külföldi beruházó megpróbálta elérni egy számára kedvezőbb bányászati jogszabályi keretrendszer bevezetését, de ez a kísérlet meghiúsult az el salvadori parlament és elnök ellenkezése következtében, és így a külföldi beruházó nem tudta megszerezni a jogosultságot. Érdekes adalék, hogy a helyi közösségek erősen ellenzték a jogosultság kiadását, mivel ahogy fentebb említettük, a tervezett bányászati

²⁰ *Pac Rim Cayman LLC v. Republic of El Salvador*, ICSID Case No. ARB/09/12. www.italaw.com/cases/783.

tevékenység állítólagosan negatívan érintette volna a helyi ivóvízkészletet, ezzel potenciálisan egészségügyi kárt okozva a helyi lakosoknak.²¹

2009-ben, így a külföldi beruházó választottbíróági eljárást indított, annak jogalapját a CAFTA-DR multilaterális kereskedelmi és beruházásvédelmi egyezmény²² adta (a kanadai bányász cég ugyanis rendelkezett egy egyesült államokbeli fedőcéggel, és az eljárást is ezen keresztül indította). A választottbíróági fórum az ICSID volt, illetve az ICSID Egyezmény szerinti eljárási szabályokat alkalmazták mint választott eljárási keretrendszert.

Az *Abengoa* ügy tekintetében választottbíróság végső soron a külföldi beruházó javára hozott döntést 2013-ban. Arra hivatkozott ítéletében, hogy az önkormányzat burkolt kisajátítást hajtott végre, és megsértette a minimum standard szerinti bánásmód követelményét is. Ennek következtében a fogadó államnak negyvenmillió amerikai dollár kártalanítást kellett kifizetnie a spanyol beruházónak.

Áttérve a tényleges eljárásra a *Pac Rim* esetében, az eljáró választottbírók láthatóan egy meglehetősen restriktív jogértelmezést részesítettek előnyben. Ennek kapcsán kiemelhető, hogy a külföldi beruházó honosságát is kérdőre vonta a választottbíróóság. Pontosabban, felmerült annak kérdése, hogy úgymond egy fedőcég is részesülhet-e a beruházásvédelmi előjogokban, amiket a CAFTA-DR biztosít a szerződő államok beruházóinak, vagy pedig nem kellően erős kapcsolat ehhez. A választottbíróóság álláspontja az volt, hogy habár bizonyos esetekben holdingtársaságok is külföldi beruházóknak tekinthetők, a jelen esetben az egyesült államokbeli fedőcég olyan szinten jelképes értékű tevékenységet folytatott az Egyesült Államokban, hogy nem lehetett külföldi beruházónak tekinteni, így a tényleges külföldi beruházói honosság a kanadai lesz, mivel a fedőcég végső irányító érdeke is kanadai volt.²³ Végezetül egy hét éven át elhúzódó eljárás eredményeképpen, 2016-ban végül a fogadó állam javára hozott ítéletet a választottbíróóság. Ebben az ítéletben arra utasította a külföldi beruházót, hogy a fogadó állam eljárási költségeinek jelentős részét térítse meg, de még így is néhány millió USD eljárási költséget El Salvadornak egyedül kellett viselnie.

Az *Abengoa* tekintetében számunkra rendkívül érdekes az a tényező, hogy annak ellenére, hogy a központi állami szerv teljes mértékben támogatta a külföldi beruházót, a külföldi beruházó mégis olyan eljáráshoz nyúlt, ami az őt egyébként támogató fogadó állam ellen irányult. Ez a jogeset kiváló példa a fentebb is említett tényezőre, miszerint az ISDS klauzulák nem tesznek különbséget az egyes állami szervek, helyi önkormányzatok között, a központi állam lesz az alperes ISDS eljárásban. Ebben az esetben a fogadó állam nem tudta elkerülni az ISDS eljárást, bémennyire támogatta is a külföldi beruházót, egy önkormányzata által tett lépések miatt belekényszerült az eljárásba, és az önkormányzat tevékenységért felelősséget kellett vállalnia, és nem hivatkozhatott védekezésként arra, hogy a szövetségi hatóságok támogat-

²¹ Stefanie SCHACHERER: *Pac Rim v. El Salvador* (Investment Treaty News, IISD 2018). www.iisd.org/itn/en/2018/10/18/pac-rim-v-el-salvador/.

²² CAFTA-DR kapcsán lásd: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/cafta-dr-dominican-republic-central-america-fta>.

²³ SCHACHERER (21. l.).

ták a külföldi beruházót, mivel a vitát az önkormányzat és helyi hatóságok váltották ki, azok tevékenységét fogja értékelni a választottbíróóság. Természetesen ezt úgy is meg lehet közelíteni, hogy a központi állam perbefogásával a helyi önkormányzat elvesztette arra vonatkozó képességét, hogy érdemben megvédje magát jogilag a külföldi beruházóval szemben.

A fogadó állam szempontjából nézve még felhozhatjuk azt is, hogy Mexikó számára vajon milyen tanulságok vonhatók le az esetből. Lehet, hogy azt a következtést vonja le, hogy nagyobb mértékben szükséges korlátoznia az önkormányzatok és civil szervezetek külföldi beruházókkal szembeni akcióit, tehát arra adhatja a fejét, hogy a fogadó állam központi állami szerve korlátozza a kisebb részegységek jogalkotói és jogalkalmazói tevékenységét a külföldi beruházó érdekének védelmének érdekében (természetesen, ez azért függ a szövetségi alkotmányban lefektetett hatáskörtől stb.). Ez természetesen nehezen bizonyítható, viszont, ha fejlődő országról van szó, ami nem rendelkezik olyan pénzügyi tartalékokkal, hogy az ISDS eljárások költségeit finanszírozza, illetve rászorul a külföldi tőkére, ez a hozzáállás közel sem tűnhet elképzelhetetlennek.

A *Pac Rim* esetben is a helyi közösségek kerültek ellentétbe a külföldi beruházóval (ezzel megvalósítva bizonyos szempontból azt a kritikai észrevételt, hogy a külföldi beruházói érdek érvényesítése káros lehet a helyi közösségek érdekképviselőinek számára), de a fogadó állam pozíciója a kettő között látszólag változott, egy időszakban a helyi közösségek „pártját” fogta, aztán egy ideig látszólag a külföldi beruházónak tervezett kedvezni, majd végső soron mégiscsak a helyi közösségi érdek mellett foglalt állást. Így az eset tényállása jó példaként szolgál arra, hogy a fogadó állam álláspontja a helyi közösségeket és külföldi beruházókat érintő vitákban nem mindig fekete-fehér, hanem komplex és változékony, hasonlóképpen az *Abengoa* ügyhöz bizonyos szempontból.

További érdekes adalék a *Pac Rim* ügyhöz, hogy *amicus curiae* formában megjelent egy nemzetközi civil szervezet, a Nemzetközi Környezetvédelmi Jogi Központ (Center for International Environmental Law – CIEL), a vitában. A CIEL a fogadó állam mellett foglalt állást, arra hivatkozva, hogy El Salvador lépései betudhatók egyrészt emberi jogi, másrészt környezetvédelmi nemzetközi jogi kötelezettségeinek. A választottbíróóság ugyanakkor elutasította a szervezet részvételét, többféle okra hivatkozva. Egyrészt azzal érvelt, hogy a vitázó felek nem járultak hozzá ahhoz, hogy a CIEL hozzáférést kapjon a vita tényeihez, másrészt pedig nem is tartotta relevánsnak a vita eldöntéséhez a CIEL érveit.²⁴ Tehát a jogeset megvalósítja azt a kritikát, miszerint a civil szervezetek (legyenek azok nemzeti vagy nemzetközi), többé-kevésbé kizárásra kerülnek az ISDS eljárásokból, még ha egyébként olyan is a vita jellege, hogy indokolt lehet a részvételük. Jelen esetben például a CIEL releváns nemzetközi környezetvédelmi jogi ismeretekkel rendelkezik, illetve ezek érvényesülésének előre mozdítása képezi tevékenységének egyik legfőbb elemét, de ennek ellenére nem vehetett részt az ISDS eljárásban (annak ellenére, hogy végső soron a fogadó állam javára rendelkezett a választottbíróóság).

²⁴ SCHACHERER (21. lj.).

4.2. RENCO V. PERU (I)–(II)

Egy közegészségügyet érintő jogeset volt az úgynevezett *Renco v. Peru*.²⁵ Ez valójában nem is egy ügy volt, hanem kettő, habár mindkettő ugyanazt a külföldi beruházót érintő, és mindkettő ugyanazon a területen végzett ipari tevékenységet érintette. Az ügy alapját egy a La Oroya régióban működött fémöntőde képezte, amit 1997-ben privatizált a perui állam. A vásárló, az amerikai Renco cég egy leányvállalata, a privatizációs szerződésben kötelezettséget vállalt a fémöntődei tevékenység következtében keletkezett szennyezés, ami negatívan hatott ki a helyi lakosok életminőségére és egészségére, megszüntetésére és a meglévő szennyezés eltávolítására. Habár a perui állam többször is hozzájárult az ehhez kapcsolódó határidő meghosszabbításához, a leányvállalat nem tudta megvalósítani a szerződésben vállalt tisztítási kötelezettségeit, aminek következtében a fémöntőde körüli perui lakosok csoportos keresetet nyújtottak be Missouriiban (ahol a cég be volt jegyezve) egy helyi bíróság előtt, kártérítést követelve a számukra okozott egészségügyi ártalomért, amit a fémöntőde tevékenysége és a korábbi fennmaradó szennyezés (amit a cég nem távolított el) okozott nekik. Idővel a perui állam sem volt hajlandó meghosszabbítani a leányvállalatnak adott határidőt, aminek következtében 2011-ben Renco ISDS választottbírói eljárást indított Peru ellen, az USA–Peru Szabadkereskedelmi Egyezményre hivatkozva. Az eljárás az ICSID előtt zajlott, de az UNCITRAL Választottbírói Szabályai szerint. A kérelmében az amerikai beruházó azt sérelmezte, hogy a perui leányvállalata nem kapott még egy határidő-hosszabbítást, ami szerinte megsértette az igazságos és méltányos elbánás elvét, illetve véleménye szerint a fogadó állam felelőssé tehető a folyamatban lévő csoportos perért, amit a cég ellen indítottak a helyi lakosok.

Ez az első ISDS eljárás rendkívüli mértékben elhúzódott, öt év alatt sikerült a választottbírósnak eldöntenie, hogy nem rendelkezik joghatósággal az adott ügyben, és elutasította a külföldi beruházó kérelmét. Ennek alapját az képezte, hogy a szabadkereskedelmi egyezménynek volt egy olyan kikötése, miszerint a külföldi beruházónak le kell mondani a belföldi bírósági útról, mielőtt elindíthatna egy ISDS eljárást, és ezt a külföldi beruházó jelen esetben nem tette meg, így a választottbírói ügy ítélte meg, hogy nincs joghatósága. Habár a fogadó állam javára ítélt végső soron a választottbírói (ha nem is az érdemi kérdések alapján), ennek ellenére hat éven keresztül kellett Perunak az ügygel járó eljárási költségeit fizetnie.

További adalék, hogy ahogy már fentebb említettük, ez csak az első ISDS eljárás volt Peru ellen. Az ítélet meghozatalát követő két éven belül a Renco cég újabb ISDS eljárást indítványozott a fogadó állam ellen, ugyanarra a tényállásra és jog-

²⁵ *The Renco Group, Inc. v. Republic of Peru [I]*, ICSID Case No. UNCT/13/1. www.italaw.com/cases/906. *The Renco Group, Inc. v. Republic of Peru [II]*, PCA Case No. 2019-46. www.italaw.com/cases/6179. Az ügyek részletes ismertetését lásd: Maria Florencia SARMIENTO: *Renco failed to comply with formal waiver requirement under U. S.–Peru Trade Promotion Agreement* (Investment Treaty News, IISD 2017). www.iisd.org/itn/en/2017/03/13/renco-failed-to-comply-with-formal-waiver-requirement-under-us-peru-trade-promotion-agreement-renco-group-inc-v-peru-unct-13-1/.

alapra hivatkozva, annyi különbséggel, hogy pótolta azt a joghatósághoz szükséges elemet, ami az előző ISDS eljárásban hozott választottbíróági ítélet szerint hiányzott (formálisan lemondott a belföldi bírósági jogorvoslatról az eljárás elindításakor). Ezúttal viszont nem az ICSID lett a választottbíróági intézmény (habár az eljárási keretrendszer ismét az UNCITRAL Választottbíróági Szabályai lettek), hanem az Állandó Választottbíróóság (PCA). A 2018-ban indult ISDS eljárás jelenleg is folyamatban van, viszont 2020-ban született egy döntés a fogadó állam által felhozott kifogásokról (főképp arról, hogy ez már *res iudicata*, az előző ISDS eljárás következtében), aminek alapján a választottbíróóság jóváhagyta a külföldi beruházó eljárás indítását, és elutasította a fogadó állam kifogásait ennek tekintetében. Érdekes módon a vita részben arra koncentrált, hogy kifutott-e az ISDS eljárás indítására vonatkozó határidőből a külföldi beruházó, ebben a tekintetben a választottbíróóság több szempontból is irreleváns tényezőnek találta a kérdést, részben azzal indokolva meg, hogy az első eljárás lényegesen elhúzódt.

Ez a jogeset is kiváló példaként szolgál arra a szituációra, amikor a helyi közösséget érinti a külföldi beruházó tevékenysége, ebből következően jogvita keletkezik, viszont a helyi közösség az ISDS eljárásban már nem vesz részt, helyette csak a központi állam jelenik meg. További súlyosító tényező, hogy a külföldi beruházó tevékenysége látszólag súlyosan megkárosította a helyi közösséget.

5. ÖSSZEZÉS

Az elméleti megközelítés és a jogesetek vizsgálata után áttérhetünk a következtetések levonására, először is a helyi közösségek kizárása kapcsán. A felhozott gyakorlati példákon keresztül jól megfigyelhető és visszatérő tendencia, hogy a külföldi beruházó a helyi vagy regionális önkormányzattal vagy közösséggel került vitába (lásd például *Abengoa v. Mexico*), vagy pedig egyenesen a külföldi beruházó tevékenysége okozott kárt a helyi közösségnek (például *Renco v. Peru (I)–(II)*). Ugyanakkor, ezekben az esetekben az a jellemző, hogy az ISDS eljárás keretében a választottbíróóság nem foglalkozik különösen a helyi közösségek és önkormányzatok érdekével vagy álláspontjával, azok bevonása az eljárásba szinte teljesen a fogadó állam központi szerveinek jóindulatára van bízva. Ahogy erre már tettünk utalást, az ISDS eljárás jellegéből következően ez nehezen kikerülhető. A helyi közösségek, önkormányzatok informális bevonása a vitarendezésbe elképzelhető bizonyos erősebb jogállamisággal, erős demokratikus hagyományokkal rendelkező fejlett országokban, de közel sem garantált, ahogy említve volt, ez alapvetően a fogadó állam belátására van bízva. Ennek fényében egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a helyi, illetve regionális önkormányzatok és közösségek ISDS eljárásból való kizárása jelentős problémának tűnik, a felhozott jogesetek kellőképpen megalapozzák létezését és relevanciáját.

Egy kapcsolódó kritika volt a civil szervezetek hasonló kizárása az eljárásból. Ahogy például a *Pac Rim v. El Salvador* kapcsán már említettük, a civil szervezetek alapvetően csak *amicus curiae* formában jelenhetnek meg az ISDS eljárásban,

de nem feltétlenül férnek hozzá az ügy ténybeli és eljárási adataihoz, és a választottbíróságok is látszólag inkább nem veszik figyelembe őket. Pedig a civil szervezetek emberi jogi és környezetvédelmi munkája sok szempontból releváns is lehetne az adott ügy megítélésében, különösen annak eldöntésében, hogy valóban igazolt közérdek szerint cselekedett-e a fogadó állam a vitatott intézkedése meghozatalakor. A választottbírók érvelése ezen a téren elég sokrétű, de tipikusan úgy tűnik abból fakad, hogy a választottbíróságok alapvető feladatuknak azt tekintik, hogy a jogalapot nyújtó egyezményt értelmezzék, így más nemzetközi egyezmények nagyfokú figyelembevételével, illetve egyik vitázó félhez sem köthető harmadik fél bevonása az eljárásba, feltehetően nem tűnik számukra túlságosan célravezetőnek. Mindenesetre, hasonlóképpen a helyi közösségek és önkormányzatok kizárásához, ezt is élő és alátámasztott problémának tekinthetjük.

Ha azt nézzük, hogy mi lehet megoldás erre a problémára, akkor a szerző arra az álláspontra helyezkedik, hogy szükséges az ISDS eljárási keretrendszer (például az ICSID tekintetében) megreformálása. Ahogy erre már a bevezetőben tettünk utalást, természetesen a helyi közösségek igényérvényesítése potenciálisan másmilyen eszközökkel biztosítható valamilyen szinten (ahogy a *Renco v. Peru* esetében láttuk is), ez alapvetően nem oldja meg azokat az áttételes, közvetett gondokat, amiket az ISDS eljárás okozhat az érdekeiknek. Ugyanakkor az ISDS eljárás lényegéből következik annak felépítése, ezen drasztikusan nem lehet a szerző szerint változtatni. Viszont a szerző számára célravezetőnek tűnne az *amicus curiae* szerepének megerősítése. Az ISDS választottbírósnak természetesen nem feladata megoldani a helyi közösségeket érintő problémákat, de az ISDS ítéletek potenciális kihatása miatt érdemes lenne figyelembe vennie ezeket a problémákat, szempontokat a döntése meghozatalakor. Tehát a szerző szerint érdemes lenne erősebben bevonni őket harmadik félként az eljárásba, például az ilyen esetekben történő meghallgatás kötelező eljárási elemmé való alakításával. A civil szervezetek esetében is esetleg hasonló megoldás lehetne elképzelhető, az emberi jogokat is érintő viták esetében az érintett nemzetközi civil szervezetek álláspontjának meghallgatása indokolt, bár itt nem feltétlen lenne a kötelező eljárási elem bevétele, a helyi közösségek a szerző álláspontja szerint mégiscsak jobban érintettek az eljárás által.

Összességében a tanulmány célját elérte, rávilágított erre a problémára, az elméleti megalapozáson túl a gyakorlati példákon keresztül alátámasztotta, hogy a tényleges választottbírói joggyakorlatban is fellelhető. Természetesen a joggyakorlati elemzés csak a jogesetek egy kis részét tudta vizsgálni, így jövőbeli kutatási célnak tekinthetjük a széles körűbb vizsgálatot, ami alapján megerősíthetjük vagy éppen cáfolhatjuk az itt leírtakat.

AZ ÚJ TÍPUSÚ FOGLALKOZTATÁSI FORMÁK ÉS AZOK KIHATÁSA A TEVÉKENYSÉGGEL ÖSSZEFÜGGŐ SZERZŐDÉSEK DOGMATIKÁJÁRA

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.04>

E munkánkban a tevékenységgel összefüggő, valamilyen feladat ellátására, munka elvégzésére, valamint szolgálatra irányuló szerződéses jogviszonyokat vizsgáljuk aszerint, hogy melyek azok, amelyekben a tevékenységgel kapcsolatos megrendelés ellátása a megrendelő részéről szoros ellenőrzés és felügyelet alatt áll, és melyek azok, amelyeknél ilyen felügyelet kevésbé vagy egyáltalán nem érvényesül. Ez összefügg azokkal, hogy a megrendelői felügyelet és utasításadás mennyire szoros vagy laza, és időben mennyire tartós vagy eseti jellegű. Sarkítva a szoros felügyelettel járó tartós tevékenység a munkaszerződés és a munkajogviszony területe, amit egyes elméletek a polgári jogtól elválasztva önálló jogággként munkajognak tekintenek, és elszakítják a ma is főszabály szerint esetiként kezelt polgári jogi vállalkozási és megbízási szerződéstől. Ennek kapcsán azt vizsgáljuk, hogy e két szélsőség között mennyi az egyre szaporodó átmeneti forma, és az milyen módon hat ki az elhatárolások relatívává válására, valamint a hagyományos polgári jogi, valamint munkajogi szabályozás esetleges módosítási igényére. A kutatás jog-összehasonlító jelleggel részletesen foglalkozik a német szabályozással, valamint bemutatja a legfrissebb kapcsolódó uniós eredményeket, lezárva azt újító jellegű, de lege ferenda javaslatokkal a magyar jogalkotás számára.

1. A MUNKAVÉGZÉSRE IRÁNYULÓ JOGVISZONYOK POLGÁRI JOGI ÉS MUNKAJOGI ÖSSZEFÜGGÉSÉNEK PROBLÉMAKÖRE

Jogdogmatikailag a munka jogviszonyai és az ügyvitel típusú szerződések közeli kapcsolatban állnak egymással, amely kapcsolat főként a vállalkozás és a megbízási jogviszonyán érezhető leginkább, mivel mindkettőnek a tartalma tevékenység, az utóbbinál a tevékenységhez hozzájárul továbbá a jogilag releváns bizalom,

* DsC, Professor Emeritus, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, 3515 Miskolc, Egyetemváros. E-mail: prugberger.tamas@uni-miskolc.hu.

** PhD, egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, 3515 Miskolc, Egyetemváros. E-mail: civszekb@uni-miskolc.hu.

míg az előbbinél a bizalom szintén gyakran megjelenik, de nem jogi, hanem inkább szociálpszichológiai kihatással. Jogdogmatikailag a kettő elhatárolódik egymástól, ugyanakkor szociálpszichológiai szempontból össze is fonódhat egymással. Ez az egyik elméleti átjárási pont a két szerződéstípus jogdogmatikai elhatárolásánál.

Elvonatkoztatva a megbízásnál a bizalmi jellegtől, és ha csak a tevékenységet nézzük, a vállalkozás és a megbízás azon az alapon határolódik el a munka-, illetve a szolgáltatási jogviszonytól, hogy az utóbbinál a munkavállalónak (szolgálatot tevőnek) a jogviszony fennállása idején bármikor adható utasítás, és vele szemben a munkáltatónak a munka, illetve a szolgálat teljesítését érintve tartós és folyamatos ellenőrzési joga áll fenn. Ilyen szoros utasításadási és ellenőrzési joggal viszont a vállalkozási és a megbízási szerződés esetében sem a megrendelő, sem pedig a megbízó nem rendelkezik. Ezenkívül, míg a munka-, illetve a szolgáltatási szerződés főszabályként tartós jellegű, addig a másik kettő eseti jellegű és egy vagy egyszeri feladat elvégzésére vonatkozik. Vagyis a feladatvégzés nem folyamatos és tartós jellegű. Ezen az alapon áll fenn elhatárolás egyfelől a munkajogviszony, másfelől a vállalkozási és a megbízási szerződés között. Mindemellett ezek az elhatárolási vonalak nem ilyen élesek. Az ún. „függő”, kötött munkavégzéssel összefüggő klasszikus munkaszerződés és a kevésbé kötött, sőt, az egészen kötetlen munkaszerződés egészen közel kerül az olyan vállalkozási és megbízási szerződéshez, ahol a felek huzamosabb időn keresztül sorozatban kötnek egymással vállalkozási vagy megbízási szerződést, és végül ez a sorozatos vállalkozási és/vagy megbízási jogviszony állandósul, és általában fizeti ki a tartós megrendelő vagy megbízó a vállalkozási díjat.¹

A gyakorlatban ilyen tartós vállalkozási jogviszony állhat fenn egy stílábtorasztalos egyéni vagy társas cég mint tartós vállalkozó és tartós megrendelőként egy antik bútorkereskedés között, tartós megbízottként egy jogi személyből vagy természetes személyekből álló ügyvédi iroda vagy egyéni ügyvéd mint tartós megbízott, tartós megbízóként pedig kereskedelmi vagy gyáripari cég vagy pedig valamely pénzügyintézet között. Ha ezt a helyzetet a munkaszerződés oldaláról vizsgáljuk, a természetes személy esetében mondható, hogy a kötetlen munkajogviszony közeledik a tartós vállalkozási és/vagy megbízási jogviszonyhoz, míg a vállalkozásból vagy a megbízásból kiindulva, ha az tartóssá válik, közeledik a kötetlen munkajogviszonyhoz. Vagyis az elhatárolás a kölcsönös átjárhatóságnál fogva itt is relatív jellegűvé válhat, amelynek a függőből a függetlenbe tartó „zónájában”, amelyet a jogtudomány „szürkezónaként” jelöl, a kötöttségi és a kötetlenségi státuszok különböző fokozatai vannak, amelyben a szorosabb a jogi függőség, a szabadabb pedig a gazdasági függőség.

A német Sinzheimer² és iskolája volt az, amely felvetette, hogy a munkajogi függőség eredője a gazdasági függőség és az ahhoz kapcsolódó kiszolgáltatottság. E gazdasági és személyi függőségi elméletre alapozva dolgozta ki Freedland és Deakin a

¹ Lásd: VINCENTI Gusztáv: „A munka jogviszonyai. 51. § A munkabér és szolgáltatási szerződés” in SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog, IV. kötet* (Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata 1942) 359–360.

² Lásd erről: HUGO SINZHEIMER: *Arbeitsrecht und Rechtssoziologie: Gesammelte Aufsätze und Reden* (Frankfurt Am Mein: Europäische Verlagsanstalt, 1976).

munkajogviszonyra vonatkozó elméletet. E szerint munkajogviszony akkor áll fenn, ha a munka vagy a feladat elvégzésére vonatkozó kötelezettségek jövőbeli tartalmát nem tudja a foglalkoztató meghatározni. Ezért e jövőbeli jogok és kötelezettségek tartalmában lehetetlen megállapodni. Emiatt e kérdések a szerződés megkötését követően a foglalkoztató egyoldalú döntési jogkörébe mennek át. A személyi függőségnek a szorosabb vagy lazább helyzetétől függ a munka-, illetve a szolgálati jogviszony kötött, kevésbé kötött vagy olyan kötetlen jellege, amely már a gazdasági függésbe megy át, viszont a kiszolgáltatottsági helyzet miatt itt is lényeges a munkavállalóhoz hasonló védelem biztosítása.³

Mindebből látható, hogy a munkaerőt adó személynek a munkaerőt hasznosító személlyel szembeni védelme hasonlóan jelenik meg a munkajogban. A nemzetközi jog-összehasonlítás azt mutatja, ugyanaz a védelmi rendszer érvényesül nemcsak a munkaviszonyt érintő „fehér zónában”, hanem az azon kívüli „szürkezónában” is, ahová a napjainkban zajló technikai forradalom következtében nagyszámú új foglalkoztatási jogviszony került. Az új típusú munkavégzési viszonyok kapcsán különösen fontos, hogy mit jelent pontosan az a kifejezés, hogy munkavállaló, valamint a munkaviszony. Mivel a magyar jogfejlődésre a munkával összefüggő jogfejlődésre is elsődlegesen a német jog hatott, a továbbiakban a német és a magyar koncepciót vesszük sorra, amelybe belehelyezzük az új uniós megközelítést is.

A tanulmányban a munkavégzéssel összefüggő, vagyis a *facere* típusú szerződések egymástól való jogdogmatikai elhatárolását elemezzük annak érdekében, hogy kimutassuk, hogy miben állnak fenn közöttük hasonlóságok és különbségek. Hipotézisünk az, hogy a hasonlóságok alapján valamennyi *facere* tartalmú szerződést a Ptk.-ba indokolt bevenni, így a munkaszerződést is, ugyanakkor a munkaszerződéshez való közelítés okán a tartós vállalkozási és megbízási szerződést helyes lenne leválasztani a hagyományos vállalkozási és megbízási szerződéstől, és önálló szerződésként lenne indokolt szabályozni a Ptk.-ban. A jogösszehasonlítást is felhasználva ennek igazolására teszünk kísérletet, *de lege ferenda* jelleggel kidolgozva ennek a szabályozási módját.

2. A HAZAI JOGFEJLŐDÉSRE HATÓ NÉMET MUNKAJOGI VÉDELMI RENDSZER

A német munkajogban három fogalomról beszélhetünk a munkavégzők halmazában: munkavállaló, munkavállalóhoz hasonló jogállású személy, és az önálló munkavégző, önfoglalkoztató. Az utóbbi kapcsán bizonytalan fogalomról beszélhetünk, mivel

³ Lásd erről: Mark FREEDLAND: *The Personal Employment Contract* (Oxford: University Press 2003) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199298631.001.0001>; Simon DEAKIN: „The Comparative Evolution of the Employment Relationship” in Guy DAVIDOV — Brian LANGILLE (szerk.): *Boundaries and Frontiers of Labour Law. Goals and Means in the Regulation of Work* (Portland: Hart Publishing 2006) 89–108.; GYULAVÁRI Tamás: *A szürke állomány – Gazdaságilag függő munkavégzés és az önfoglalkoztatás határán* (Budapest: Pázmány Press 2004) 153–157. és 336–337.; JAKAB Nóra: *A munkavállalói jogalanyiség munkajogi és szociális jogi kérdései* (Miskolc: Bibor Kiadó 2014) 12., 27–38., 41–55.

a munkavállaló és a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy is törvényi definícióval rendelkezik. Ezek közül elsőként a munkavállaló „bázisfogalmával” kell foglalkozni, mivel kiindulópontot képez a többi fogalom értelmezéséhez.⁴

Elgondolkodtató a munkavállaló fogalmának jogszabályi elhelyezése, amelyet vélhetőleg az határozott meg, hogy nincs önálló munkajogi kódex a német jogrendszerben, hanem sajátosan, a munkajogi jogintézmények külön törvényekben vannak szabályozva. A polgári jogi kódex azonban közvetve definiálja a munkavállalót. E szerint munkavállaló az, aki elkötelezi magát, hogy egy másik személy szolgáltatásban teljesít utasításhoz kötött, más által meghatározott munkát személyi függésben.⁵ A személyi függés fokát a munka jellege szerint kell minden esetben megítélni.⁶ A törvény indoklása szerint ezen új paragrafusnak a célja, hogy megakadályozza a leplezett munkaszerződéseket, így elősegítve a jogbiztonságot.

A hármas tagolás másik végpontja az önálló munkavégző, önfoglalkoztató, aki Wank szerint nem egyenlő a vállalkozó fogalmával, inkább a munkavállaló ellenpárja a magánjogi foglalkoztatáson belül.⁷ Az önálló munkavégzőt a munkavállalótól pedig a vállalkozási kockázatok és nyereségek egymáshoz képest fennálló aránya választja el.⁸ Az önálló munkavégzők közé tartoznak a legszélesebb spektrumban munkát végző személyek.⁹

A német munkaerőpiacon azonban létezik egy speciális foglalkoztatotti csoport, amely különbözik a munkavállalótól és az önálló munkavégzőtől is: a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek csoportja. Ezek a munkavégzők ugyan nem állnak munkaszerződésben, így a munkajog hatálya alatt sem, mégis gazdasági függésben, kevés számú megrendelőnek végeznek munkát, valamilyen egyéb kötelmi jogi szerződés keretében. A BAG megítélése szerint „munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek a munkavállalónál lényegesen kisebb mértékben függenek személyükben, amelynek oka rendszerint a hiányzó vagy a munkavállalótól csekélyebb mértékű utasításhoz kötöttség, gyakran a hiányzó vagy csekélyebb mértékű üzemi szervezetbe való tagozódás is. A személyi függés helyére lép a gazdasági függés jellemzője.¹⁰ A munkavállalóhoz hasonló jogállás akkor is megállapítható, hogyha a

⁴ A három státusz kapcsán úgy fogalmaz Henrici, hogyha egy munkavégző sem munkavállaló, sem munkavállalóhoz hasonló jogállású, akkor mindenképpen önálló munkavégzőnek kell tekinteni. Horst HENRICI: *Der rechtliche Schutz für Scheinselbstständige: eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Verlagsbereiches* (Berlin: Verlag Dr. H. H. Driesen 2022) 146.

⁵ Az utasítási jog érintheti a tevékenység tartalmát, a véghezvitelét, az idejét és a helyét. Utasításhoz kötöttnak minősül az, aki a tevékenységét és munkaidejét lényegében nem alakíthatja szabadon. A személyi függés foka a mindenkori tevékenység sajátosságától is függ. A munkaszerződés fennállásának megállapításához minden körülmény együttes értékelését kell elvégezni. Ha a szerződés teljesítése azt a képet mutatja, hogy munkaszerződésről van szó, akkor a szerződést elnevezésétől függetlenül munkaszerződésnek kell tekinteni. BGB. 611a § (1) bekezdés, saját fordítás.

⁶ Lásd Matthias PLETKE et al.: *Rechtshandbuch Flexible Arbeit* (Berlin: C. H. Beck Verlag, 2017) 42.

⁷ Rolf WANK: *Arbeitnehmer und Selbständige* (München: Verlag C. H. Beck 1988) 249.

⁸ Lásd WANK (9. lj.) 132.

⁹ Lásd HENRICI (6. lj.) 146.

¹⁰ Lea FREY: *Arbeitnehmerähnliche Personen in der Betriebsverfassung unter besonderer Berücksichtigung des Arbeitsschutzrechts* (Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag 2014) 6. A gazdasági függőség és személyi függőség részletes elemzéséről lásd: Christoph REINHARDT: *Das Phänomen der Arbeitnehmerähnlichkeit* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac 2013) 142.

munkavégző több megrendelőnek is dolgozik ugyan, de az egyik felé történő munkavégzése túlnyomónak minősül, valamint ha az ebből származó jövedelme képezi a megélhetésének döntő részét. Ennek a gazdaságilag függő személynek mindezen kívül a munkavállalóhoz hasonló mértékű védelmi igényvel kell rendelkeznie a szociális szempontból átfogóan vizsgált helyzete alapján.”¹¹ A német megközelítésben is heterogenitás jellemzi a státuszt, hiszen abba különböző jogviszonytípusok, különböző hivatásterületek munkavégzői tartoznak. Kiemelendő, hogy ezen heterogén jogállásnak a szabályozása a német jogban több évtizedes gyökerekkel rendelkezik. Már 1923-ban, amikor még nem szabályozta a német jog ezt a jogállást, felvetette Erich Melsbach,¹² hogy terjesszék ki a munkajogi szabályokat azon személyek jogviszonyaira, akik ugyan nem munkavállalók, de ugyanolyan gazdasági kötöttségben dolgoznak.¹³ 1921-ben Potthoff javasolta a barkácsolással foglalkozó munkavégzők egy új fogalmának megalkotását. Potthoff célja az volt, hogy a munkajogi védelem elérjen azon munkavégzőkig, akik „ugyan formálisan gazdaságilag önállóak, de közvetlenül nem érintkeznek a fogyasztókkal, hanem a vállalkozóknak szállítanak, akik ezeknek a munkaeredményeiket általuk nem alkalmazott személyeknek értékesítik.”¹⁴

1993 és 1996 között a munkaügyért felelős szövetségi minisztérium által a „szabadúszók és önálló vállalkozók személyi és gazdasági függéséről” lefolytatott kutatás eredményeként 1996-ban megszületett a látszat-önfoglalkoztatás megjelenéseit tartalmazó tanulmány.¹⁵ E tanulmány szerint a látszat-önfoglalkoztatásnak három fő kritériuma van, amelyek a következők: 1. a munkavégző nem szerepel a piacon; 2. nem rendelkezik vállalkozási szervezettel. Alkritériumként ezért nincs saját: a) alkalmazottja, b) üzlethelysége, c) üzleti tőkéje és d) cége. 3. főkritérium, hogy a vállalkozással járó kockázatok és nyereségek eloszlása aránytalan, amely négy alkritériumra bomlik, mi szerint nincs: a) helybeli és időbeli vállalkozói döntési szabadság, b) saját ügyfélkör, c) lehetőség szabad árkialakításra, valamint d) saját számlázásra.¹⁶

Különleges dogmatikai struktúrárt tapasztalhatunk a német megoldást vizsgálva, ami a német szakértőket is vitára serkenti. A német szakirodalom egy része a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyeket köztes, harmadik kategóriának tartja a munkavállaló és az önálló munkavégző, önfoglalkoztató között, azonban Rothhaar¹⁷

¹¹ Friderike SCHWARZBERG (2008): *Arbeitnehmerähnliche Beschäftigung als „dritter Weg“ ein Berufsleben lang*. Peter Lang Verlag, Farnkfurt am Main, 72.

¹² Matthias MÜLLER: *Die arbeitnehmerähnliche Person im Arbeitsschutzrecht* (Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag 2009) 37.

¹³ Lásd Claudia SCHUBERT: *Der Schutz der arbeitnehmerähnlichen Personen* (München: Verlag C. H. Beck 2004) 6.

¹⁴ Saját fordítás. Lásd MÜLLER (14. l.) 41.

¹⁵ Lásd MÜLLER (14. l.) 166. A tanulmány címe: „Empirische Befunfzur Scheinselbständigkeit”. Petra FRANTZIOCH: *Abhängige Selbständigkeit im Arbeitsrecht* (Berlin: Duncker & Humblot Verlag 2000) 50., <https://doi.org/10.3790/978-3-428-50148-9>.

¹⁶ Egy 2005. évi német vizsgálat alapján Németországban már akkor 938 ezer személy a főtevékenysége körében, másfél millió személy a mellékfoglalkozására tekintettel került a szürkezőnába. Összesen majd két és fél millió személy állt így e zónában. Részletes számadatokért lásd Dirk DEBALD: *Scheinselbständige – Verbraucher im Sinne des § 13 BGB?* (Berlin: Logos Verlag 2005) 161.

¹⁷ Bernadette Fabienne ROTHHAAR: *Urheberrechtliche Gleichstellbarkeit von Arbeitnehmern und arbeitnehmerähnlichen Personen* (Baden-Baden: Verlag Nomos 2014) 25., <https://doi.org/10.5771/9783845254692>.

és Debald¹⁸ úgy véli, hogy az önfoglalkoztatás alcsoportját képezi a szűrkezóna, így ők fenntartják a bináris modellt.¹⁹ E dogmatikai besorolás azért nagyon fontos többek között a magyar nézőpontból, mivel az eljövendő magyar jogalkotás során a védelem szabályozásakor sorsdöntő jelentőségű annak jogszabályi elhelyezése. Az esetleges köztes státuszt polgári jogi vagy munkajogi kategóriának történő minősítése számos további problémát vehet fel vagy oldhat meg különböző nézőpontok szerint, így a kérdés stratégiai jelentőségű.

Deinert a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyeket az önfoglalkoztatók kategóriájához tartozónak vallja, akik néhány törvény által mégis szociális védelemhez jutnak.²⁰ Ennél a pontnál fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a német megoldásban a szociális védelmi igény fennállásának feltétele részben a munkajogi védelmi igény fennállását is jelenti, így a munkajogi védelem vizsgálatának aspektusából nem jelent hibás előfeltételt. A szociális védelem tág kategória, hiszen hozzátartozik a munkáltató gondossági kötelezettsége, a munkavégzési jogviszony tartalma, a munkajogviszony megszüntetése és a munkának megfelelő, igazságos munkabérezhez való jog is.²¹ A kapcsolódó tudományos diskurzus mindkét álláspontban gondolkodik. A harmadik kategória körüli vita azért erős, mivel a munkavállalóhoz hasonló jogállás nem a másik két foglalkoztatási kategórián kívül áll, önálló végpontként, hanem mindkettő sarokelem, az önfoglalkoztatás és a munkaviszony tulajdonságaiból is kölcsönöz. A hármas modell mellett szóló érv, hogy a státusznak több védelmi intézménye van, mint egy tényleges önálló munkavégzőnek, így e státusz kétféleképp is értékelhető: az önfoglalkoztató alkategóriájaként, illetve különálló, harmadik státuszként. Ezt követi a BAG gyakorlata is, amelyhez csatlakozva Reinhardt köztes álláspontot jelenít meg: ha a jövedelemszerző tevékenység megjelenésének szempontjából vizsgáljuk a jogállást, akkor nem beszélhetünk másról, csak önálló és önállótlan munkavégzésről, így a munkavállalóhoz hasonló jogállás is csak valamelyik alkategóriája lehet. Azonban ha a szociális védelmi igény és annak biztosítása szempontjából vizsgálódunk, akkor a munkavállalóhoz hasonló jogállásuk egy köztes, harmadik kategóriát jelenítenek meg.²² Ezek alapján nem túlzás azt állítani, hogy a munkavégzők számára kissé bonyolult rendszer garantálja a munkajogi védelem különböző fokozatait. A jogi dogmatika szempontjából sem tehető egyértelmű kijelentés arról, hogy a német munkajog a munkavégzőket kettő vagy három kategóriára osztja-e. Mindezek ellenére egy működő munkajogi védelmi rendszer áll fenn Németországban, amelynek egyik legfontosabb oka talán az, hogy a kollektív szerződéskötési képesség garantált a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek számára is. A szociális párbeszéd olyan irány a védelem kiterjesztésében,

¹⁸ Lásd DEBALD (18. lj.) 115.

¹⁹ Nicole NEUVIANS: *Die Arbeitnehmerähnliche Person* (Berlin: Duncker & Humblot 2002) 28.

²⁰ Olaf DEINERT: *Solosebstständige zwischen Arbeitsrecht und Wirtschaftsrecht* (Berlin: Nomos Verlagsgesellschaft 2005) 12., <https://doi.org/10.5771/9783845271637>.

²¹ Kiss György: „Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre” in: Manfred PLOETZ – Tóth Hilda (szerk.): *A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései* (Miskolc: Novotni Kiadó 2001) 233.

²² Lásd FREY (15. lj.), REINHARDT (12. lj.) 81.

amely a felek szándékán alapszik, így valószínűbb annak rugalmas, mindenki számára megfelelő tartalma és hiánytalan érvényesülése.

3. A NÉMET RENDSZERBŐL MERÍTKEZŐ MAGYAR MEGOLDÁSKERESÉS

Az önfoglalkoztatás és a látszat önállóság a magyar munkajog számára az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltoztatás után vált lényegessé, amikor a privatizáció során a nyugat-európai országokban működő termelő és szolgáltató cégek megvásárolták a gazdasági társaságokká átalakított állami vállalatokat. Közülük azok a cégek, amelyek hosszabb távra szólóan nyugati tőkés érdekeltségüekként Magyarországon tovább működtek, a munkavállalók korábbi munkajogviszonyát igyekeztek tartós vállalkozói vagy megbízási jogviszonyát tartós vállalkozási és/vagy megbízási jogviszonnyá átminősíteni annak érdekében, hogy így mentesüljenek a munkavállalók társadalombiztosítási járulékfizetéséhez történő hozzájárulási kötelezettség alól. Míg ugyanis a nyugat-európai államokban általában a munkavállalók társadalombiztosítási járulékfizetéséhez a munkáltatói hozzájárulás felel arányú, addig Magyarországon jóval több mint háromnegyedét a munkáltatónak kell állnia.²³ Ennél fogva a multinacionális nyugati államok főként azokban a munkakörökben, ahol nem, vagy nem teljesen munkahelyi függő munkavégzés folyik, a munkaviszonyt tartós vállalkozási vagy megbízási jogviszonnyá alakították át, amit a szerződés elnevezése alapján a bírói gyakorlat is elfogadott. Ezzel a multinacionális vállalatok, különösen a Magyarországon letelepedett holland biztosító társaságok nagymértékben visszaéltek, mivel a korábban az Állami Biztosító által munkajogviszonyban alkalmazott üzletkötőket nemcsak arra kényszerítették, hogy kötelező társadalombiztosításuk teljes költségét maguk fizessék, hanem arra is, hogy mint vállalkozók és megbízást felvállaló önálló egzisztenciák a munkaidőjüket a szerződés tartalma szerinti tevékenység figyelembevételével maguk oszthatják be, pótlékfizetés nélküli túlmunkát és rendkívüli munkavégzésként ügyeletet vállaljanak el. Amikor Somogyi Zsuzsa hollandiai kutatásai alapján²⁴ Fabók András és Prugberger Tamás kimutatták, hogy a német „Arbeitenehmerähnliche” személyhez hasonló jogállás és szociális védelem illeti meg a holland „freelancert” is, amit a magyar biztosítási üzletkötők esetében is alkalmazni lenne szükséges, úgy kerültek meg e kötelezettségüek, hogy az önfoglalkoztató üzletkötőket hozzátartozóik bevonásával látszat korlátolt felelősségű társaság alapítására kényszerítették.²⁵ A német szabályozásnál már bemutatott kritériumok értelmében ugyanis az önfog-

²³ Lásd KÁROLYI Géza – PRUGBERGER Tamás: „A társadalombiztosítás fedezetrendszerét érintő jogi szabályozás időszerei kérdései” *Új Magyar Közigazgatás* 2018/1. 26–32.

²⁴ SOMOGYI Zsuzsa: „Munkavállalás vagy egyéni vállalkozás? A kényszervállalkozás elkerülésének lehetősége holland megoldás alapján (A freelancer intézménye)” *Magyar Jog* 2006/4. 237–238.

²⁵ PRUGBERGER Tamás – FABÓK András: „A munkaszerződés, a szolgálati szerződés, a vállalkozás, a megbízási és a díjkitűzés elhatárolásának problémái a biztosítási üzletkötési szerződések tükrében” *Magyar Jog*, 2000/12. 736.

lalkoztatónak nem lehet sem cége, sem alkalmazottja. Ilyen módon a joggal visszaélve alkalmazták tovább később már nemcsak a külföldi, hanem magyar cégek is a tartós kényszervállalkozást és a kényszermegbízást. Ez egészen odáig ment, hogy amikor 1999 elején az első Orbán-kormány a minimálbért a duplájára emelte, több termelő és kereskedelmi vállalt annak érdekében, hogy ne kelljen kétszeresére emelve a munkavállalói társadalombiztosítás reájuk eső költségeit kétszeresére emelve fizetni, az alkalmazottak munkaviszonyát négy órára lecsökkentve állapították meg, míg a másik négy órát pedig tartós vállalkozásnak, vagyis önfoglalkoztatásnak minősítették. Mindezt a munkaügyi hivatalok a bírságot kiszabó határozataikkal igen helyesen ál-önfoglalkoztatásnak minősítették, amit a munkáltatók által a bírságok hatályon kívül helyezésére indított keresetek elutasításával az ítélkezési gyakorlat is megerősített.²⁶ Ezt követően a hazai ítélkezési gyakorlat általában csak azt vizsgálta, hogy valódi vagy látszat önfoglalkoztatásról van-e szó, arra azonban nem terjedt ki a figyelem, hogyha az önfoglalkoztató helyzete gazdaságilag független.²⁷ Gyulavári Tamás és Kiss György szerint az önfoglalkoztatás nem más, mint tartós vállalkozás és/vagy megbízás. Viszont ha az önfoglalkoztató a foglalkoztatójától gazdaságilag függ, és annak számlájára és veszélyére dolgozik, abban az esetben már fennáll a munkavállalóhoz hasonló jogviszony.²⁸ Erre az olasz jogirodalom alapján (Adalberto Perulli) Kiss György,²⁹ a spanyol jogi helyzet szakirodalmi feldolgozása alapján (Anna-Lena Kersting) pedig Prugberger Tamás mutatott rá.³⁰ A magyar munkajogban ez a germán és a latin jogokban fennálló megkülönböztetés elsikkad, mivel a látszat-önfoglalkoztatási formákat a magyar munkajog atipikus munkajogviszonyokként nevesítve határozta meg. Hazai jogunknak ez a bináris, csak a munkaviszony és az önfoglalkoztatás kizárólagos kategóriák köré építkező felfogása mára meghaladottá vált.

Ezt a követelményt a 2011. évi hazai munkajogi kodifikációs munkálatok során a későbbi Munka Törvénykönyvének tervezett 3. §-ával a kodifikációs munkálatokban részt vett Kiss György akként kívánta megoldani, hogy az új munkajogi kódexnek a szabadságra, a felmondási időre, a végkielégítésre, a kárfelelősségre és a kötelező legkisebb munkabérré vonatkozó rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyre. Ilyennek tekintendő, aki nem munkaszerződés alapján rendszeresen és tartósan végez egy foglalkoztatónak ellenérték fejében munkát, és személyesen, ellenérték fejében, rendszeresen és tartósan azonos személynek végez munkát, és a szerződés teljesítése mellett nem várható el

²⁶ PRUGBERGER Tamás: „A tartós kényszervállalkozási és megbízási szerződés” *Cég és Jog*, 2003/7–8. 11–13.

²⁷ Lásd HANDÓ Tünde: „Leplezett szerződések a munkaügyi bírságok előtt” *Cég és Jog* 2003/7–8. 14–18.

²⁸ Lásd KISS György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme* (Budapest: Wolters Kluwer Kiadó 2020) 180, <https://doi.org/10.55413/9789632959238>.

²⁹ Kiss (30. l.) 180.

³⁰ Anna-Lena KERSTING: *Arbeitnehmerliche Person im Spanischem Arbeitsrecht* (Trier: Nomos, 2012) <https://doi.org/10.5771/9783845235110>; PRUGBERGER Tamás: „A munkavállalóhoz hasonló személyként történő foglalkoztatás minősítése a külföldi megoldások, valamint az Mt. és a Ptk. tükrében” *Munkajog* 2021/3. 5–6.

részéről egyéb rendszeres kereső foglalkozás folytatása. Munkavállalóhoz hasonló munkának minősült volna még a saját, illetőleg hozzátartozója többségi tulajdonában álló gazdálkodó szervezet nevében végzett munka, továbbá az olyan is, amely az adózási szabályok szerint kapcsolt vállalkozásnak minősül.³¹ Ez a rendelkezés végül nem került bele az elfogadott törvénybe a munkáltatói érdekvédelmi szervezetek heves ellenállása miatt, amit azzal a sajnálatos ténnyel támasztottak alá, hogy az európai uniós jogi alapját képező 86/613 EGK irányelv időközben hatályon kívül helyezésre került, pedig ezzel a munkajogi szabályozásban dogmatikailag áttérhetünk volna a kettős modellről a hármas modellre.³²

Annál fogva, hogy a tervezett státusz, és így a munkajogi védelem munkaviszonyon túlrá történő kiterjesztése nem nyert törvényi keretet, a munkajogi szabályokat „csak úgy lehet alkalmazni, ha a vállalkozási szerződést munkaszerződést palástoló szerződésnek minősíti a bírói gyakorlat. Erre azonban csak akkor van mód, ha a jogviszony egyértelműen munkaviszony jellegű tartalommal bír.”³³ Ez pedig *de facto* nem jelent védelmet a nem ál-önfoglalkoztatók, hanem a *quasi* önfoglalkoztatók számára.

4. AZ ÚJ IRÁNY: A MUNKAVÁLLALÓ FOGALMÁNAK KITERJESZTÉSE AZ EU JOGFORRÁSAIBAN

Az Európai Unió (továbbiakban: EU) a munkaerőpiacot több különböző oldalról közelíti meg, köztük szociális jogi és munkajogi aspektusból is. A *Szociális Jogok Európai Pillére* (a továbbiakban: Pillér)³⁴ jelenti az Európai Unió által adott legfrissebb állásfoglalást arra vonatkozóan, milyen céljai vannak az uniós polgárok, köztük az uniós munkavégzők státuszának szabályozására vonatkozóan. E célokat alapvetően a tagállamoknak kell végrehajtaniuk, így a dokumentum részletes vizsgálata elengedhetetlen az Európai Unió irányában fennálló tagállami kötelezettségek teljesítéséhez. A Pillér az EU szociális dimenziójához, az EUMSZ³⁵ 153. cikkéhez kapcsolódik, amely egybeforr az európai szociális modellel. Az európai szociális modell kifejezést Jacques Delors tette népszerűvé az 1980-as években, amely az amerikai gazdasági modell ellenpárjaként is funkcionált, megjelölve azt a célt, hogy Európa nemcsak a gazdasági célok elérésére törekszik, hanem egyben a szociális egyensúly állapotát is szem előtt tartja a gazdaság alakítása során. A belső piac kialakítása így szociális dimenziót is kapott. A szociális modellhez szervesen kapcsolódik a gazdasági fejlődés és szociális egyensúly ötvözése. Ez a cél megköveteli, hogy szociális és munkajogi védelem legyen kiépítve a tagállamok polgárai azon csoportjai számára,

³¹ A Munka Törvénykönyve. Javaslat, 2011. július. 3. §.

³² JAKAB (5. lj.) 81.

³³ PRUGBERGER Tamás: *Magyar munka- és közszolgálati jogi reform európai kitekintéssel* (Miskolc: Novotni Alapítvány 2013) 238.

³⁴ Online elérhető: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights_hu.

³⁵ Online elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A-12012E%2FTXT>.

amelyek szociális szempontból gyengébbek, kiszolgáltatottabbak. Ez megmutatkozik a munkaerőpiac szabályozásánál is, különösen a munkavállalót védő előírásokban. Így az „európai szociális modell” jelentős részét képezi a munkaügyi kapcsolatok szabályozása is.³⁶ Ez a szabályozás az uniós jogforrások felhatalmazásának jellege miatt főleg irányelveken keresztül történhet meg, amely a lehetséges uniós szabályozás gyenge intenzitását, érvényesülését eredményezheti.

Ennek érdekében az Európai Szociális és Gazdasági Bizottság 2017-ben közzétette javaslatát a Szociális Jogok Európai Pilléréről. A Pillért alkotó húsz elv és a kapcsolódó jogok foglalkoznak az esélyegyenlőség és a munkaerőpiacra való belépés, a méltányos munkakörülmények, valamint a szociális védelem és a társadalmi befogadás kérdéseivel is, amelyeknek célja kezelni a munka világát érintő fejlődéseket. Ezzel elérhető a magas szintű versenyképességgel rendelkező szociális piacgazdaság, amely ötvözi a teljes foglalkoztatottságot és a társadalmi (fenntartható) haladást.

A Pillér második fejezetében található ötödik alapelve rendelkezik a biztonságos és rugalmas foglalkoztatásról, ami a munkavállalóhoz hasonló foglalkoztatásra is kiterjed. Az alapelv a) pontja szerint a munkaviszony jellegétől és időtartamától függetlenül a munkavállalóknak joguk van tisztességes és egyenlő bánásmódban részesülni a munkafeltételek, a szociális védelem és a képzésekben való részvétel tekintetében. Ez a pont kulcsfontosságú a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyeket tekintve, a szociális jogi aspektusokon túlmutató módon, hiszen a szociális pillér által garantált, nem csak szociális jogi védelem nem függ ezek szerint a munkavégzési viszony jellegétől. Ezért úgy véljük, ezen alapelvhez kapcsolódó jövőbeli intézkedései között szerepel a „platformalapú munkavégzés körülményeinek javítására irányuló kezdeményezésének”³⁸ tétele. Úgy véljük, hogy az egyik legfontosabb eredménye a Pillérnek a szűrkezőna munkavégzői kapcsán a „a platformokon keresztül dolgozó és bizonytalan körülmények között működő, kiszolgáltatott önfoglalkoztató vállalkozók”³⁹ felkarolása. Ennek az alapelvnek megfelelően a Bizottság 2021. december

³⁶ Daniela POTTSCHMIDT: *Arbeitnehmerähnliche Personen in Europa* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 2006) 81–82.

³⁷ Az ötödik alapelv ezek mellett felhívja a figyelmet az olyan munkavégzési jogviszonyok elkerülésére, amely a munkavállalók kiszorulásához, a prekárius, bizonytalan munkavégzéshez vezetnek, akár az atipikus szerződésekkel való rendeltetésszerűen joggyakorláson keresztül. Ez a két kijelentés a gyakorlatban egymás ellen is irányulhat, hiszen a prekaritás, bizonytalanság, a munkajogi garanciák nélküli munkavégzés gyakran érinti az önfoglalkoztatókat, ahogy azt a köztes státusz szociális védelmi igénye is jelzi. A hagyományostól eltérő formák azonban nagyon gyakran a foglalkoztatók eszköze arra, hogy a munkajogi garanciák alól kivonják a munkavégző személyt, kényszerönfoglalkoztatást teremtve. Ezért a visszaélés megakadályozását is szolgálhatja a munkavégzés új formáinak megfelelő szabályozással történő ellátása, amelyben a (munkajogi) védelmi intézmények összhangban vannak a munkavégző gazdasági függésének fokával.

³⁸ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_hu

³⁹ *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Cselekvési terv a szociális jogok euró-*

9-én intézkedéscsomagot terjesztett elő a platformalapú munkavégzés munkakörülményeinek javítása és a digitális platformok fenntartható növekedésének támogatása érdekében. Ennek keretében született irányelvjavaslat tartalmaz „a digitális munkavégzési platformokon keresztül dolgozók foglalkozási viszonyának helyes meghatározására irányuló intézkedéseket, valamint új munkavállalói és önfoglalkoztatói jogokat az algoritmikus irányítás tekintetében.”⁴⁰ A helyes meghatározás célját megtestesíti az irányelvjavaslat II. fejezete 3. cikke, amely a nemzeti munkavállalói fogalmak tágítását idézi elő azzal, hogy meghatározott kritériumok esetén az adott kiszolgáltató helyzetben lévő platform-munkavégzőt munkavállalónak kell minősíteni. A kiszolgáltatót álláspontunk szerint az ellenőrzési jogban látja meg az irányelvjavaslat, mivel akként rendelkezik, hogy a meghatározott minőségű munkavégzés-ellenőrzést végző digitális munkaplatformmal fennálló, platformalapú munkát végző személy közötti szerződéses jogviszonyról vélelmezendő, hogy az munkaviszony. Ennek megfelelően egy megdönthető jogi vélelmet (*praesumptio iuris*) állít fel az uniós jog a munkavállaló fogalmának tágítása érdekében a 4. cikk alapján azért, hogy a tényleges önfoglalkoztatók ne kerüljenek tévesen a munkavállalói státusszal járó kényszerek hatálya alá. Az e mögött álló cél egyértelműen fontos és követendő: egyre több platform-munkavégző van, az ő státuszukat minél hamarabb rendezni kell, miként erre Horváth és Petrovics is utal.⁴¹ Ugyanakkor az irányelv kapcsán nem csak a hazai problémák fontosak. Fent bemutatunk egy jól működő német rendszert, több évtizednyi gyakorlattal, folyamatosan zajló szociális párbeszéddel. E rendszer aktívan használja a harmadik kategóriát, amelyet ugyan kaotikusan rendez a német jogalkotó, mégis működőképesnek tűnik a védelem szempontjából. Ráadásul a német rendszer nem tesz különbséget a munkavállalóhoz hasonló jogállás garantálásában aszerint, hogy platformmunkásról van-e szó. Ezek tükrében kérdéses, hogy az irányelv nemes céljai miként csapódnak le a különböző jogrendszerekben, ahol eltérő szinten ugyan, de van garantált védelem a platformon túl is.

Az ötödik alapelvben továbbá megemlítik, hogy támogatni kell azokat az innovatív munkavégzési formákat, amelyek minőségi munkafeltételeket biztosítanak. Ez a felszólítás tágan értelmezhető. A támogatás egyik alapeleme az, hogy a modernizálódó munkavégzési kereteknek átlátható és tiszta jogi kereteket teremt, amelyek a munkavégző helyzetének megfelelő mértékű munkajogi védelmet állítanak fel. Ehhez köthető az uniós legújabb jogfejlesztő tevékenysége az átlátható és kiszámítható munkafeltételekről, amely irányelv 2022-ben lépett hatályba.⁴² Ezek alapján egyet lehet érteni Zaccaria meglátásával, miszerint a Pillér jelentős hatást fog

pai pillérének megvalósítására (Brüsszel, 2021. 03. 04.) eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=COM%3A2021%3A102%3AFIN&qid=1614928358298#footnote34.

⁴⁰ A Bizottság javaslatokat terjeszt elő a digitális platformokon keresztül munkát vállaló dolgozók munkakörülményeinek javítása céljából. Sajtóközlemény. ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_21_6605.

⁴¹ HORVÁTH István – PETROVICS Zoltán: „A jogvédelem irányában – Irányelvtervezet a platformmunka körülményeinek javításáról (1. rész)” *Munkajog* 2022/1. 42.

⁴² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve (2019. június 20.) az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről.

kifejteni a nemzeti munkajogi szabályozásra.⁴³ Érzékelhető egy tendencia az új uniós irányelvek és munkajogi minimumsztyenderdek erősítése, munkavégzői hatókörük kiterjesztése.⁴⁴

5. DE LEGE FERENDA JAVASLATOK A MUNKAVÉGZÉssel KAPCSOLATOS EGYES SZERZŐDÉSTÍPUSOK POLGÁRI JOGI SZABÁLYOZÁSÁT ÉRINTŐEN

Miként erről már szó esett, a 2012. évi Mt. első, 2011. évi kodifikációs javaslatából törölték a munkavállalóhoz hasonlóan foglalkoztatott személyek jogviszonyára vonatkozó szociális munkavédelmi szabályozást tartalmazó 3. szakaszt, ezért ennek a hiányát a joggal való visszaélések kiküszöbölése érdekében a színlelt szerződésekre vonatkozó polgári jogi szabályokkal kell pótolni. Ha erre ugyanis nem kerülne sor, félt, hogy ismét elindul egy olyan irányzat az egyre erőteljesebben liberalizálódó gazdaságban, mely szerint főleg a külföldi érdekeltségű nagyvállalkozók ahol lehet, az önfoglalkoztatást igyekeznek alkalmazni olyan esetben is, ahol a feladatvégzés folyamatos és függő munkavégzés jellegű. Ezért a *de lege ferenda* megoldás a Kiss György által elkészített Mt. javaslat szerint történő megoldás elfogadása, vagyis a jelenlegi Mt.-nek a munkavállalóhoz hasonló önfoglalkoztatásra vonatkozó szakasztervezetével történő kiegészítése lenne. Addig viszont, amíg erre nem kerül sor, *de lege lata* a bírói gyakorlatnak kellene a problémát kezelnie. Ennek megfelelően azoknál a foglalkoztatottnál, akik tartós vállalkozónak vagy megbízottnak minősítve nem saját kockázatra és saját számlára, hanem a megbízónak, megrendelőnek alárendelve dolgoznak tartósan, vállalkozásnak vagy megbízásnak nyilvánított jogviszonyukat a Ptk. 6:92. § (2). bekezdése alapján munkaszerződést palástoló szerződésnek minősítve érvénytelennek, a palástolt munkaszerződést pedig érvényesnek szükséges minősíteni. A magyar munkaügyi és közigazgatási bírói gyakorlat már évtizedek óta ennek megfelelően bírálja el az ilyen ügyeket.⁴⁵ Akkor lenne azonban következetes a bírói gyakorlat, ha az ilyen kényszervállalkozási/megbízási szerződés alapján megvalósult foglalkoztatásnál a munkavégzés közterheinek a munkaviszonyban egyébként a munkáltatót terhelő részének megtérítésére a munkáltató személyt a bíróság hivatalból kötelezhetné.

Ennek kapcsán szót kell ejtenünk még a tartós vagy huzamos vállalkozási és megbízási jogviszonyokról természetes és művi (fingált) jogalanyok esetében. A piaci eladásra késztermékeket előállító, gyártó cégek az egyes alkatrészek, alkotóelemeket előállítását végző cégekkel, vállalkozókkal általában hosszú távú kooperációs szerződéseket kötnek, amelyek szatellit vállalkozásként készítik el a készterméket

⁴³ ZACCARIA Márton Leó: *Összefüggések a magyar munkajog és a Szociális Jogok Európai Pillére között, különös tekintettel az (EU) 2019/1159 irányelvre* real.mtak.hu/130232/1/JURA%202021%20k%C3%A9zirat%20Zaccaria.pdf 1.

⁴⁴ ZACCARIA (43. lj.) 2.

⁴⁵ Lásd: HANDÓ (29. lj.), továbbá SZEKERES Bernadett: *Munkajogon innen, munkaviszonyon túl* (Miskolc: Biber Kiadó 2022).

előállító cég részére az adott alkatrésztípusokat. Az összeszerelést végző készterméket előállító cég és a részére alkatrészt előállító egy vagy több cég között többnyire hosszú távú kooperációs vállalkozási szerződés létesül, amely annyiban közelít a munkaviszonyhoz, hogy nem egyes megrendeléseket ad az összeszerelő üzem és fizet ki az alkatrészt előállító szatellit vállalatnak, hanem dömpingben küldi a megrendelést és havi átalányban fizet. Hasonló a helyzet a kereskedelmi beszállításnál is, amikor a kiskereskedő a nagykereskedőtől kapja meg az árut. Abban az esetben viszont, ha az egyes áruk különböző fajtájúak, minőségűek és értékűek, az esetben az átalány-ellenértékfizetés nem megoldás. Ilyenkor a történelmileg kialakult havi és/vagy évi keretmegrendelésekkel összefüggő keretszámlásokra kerül sor, nem egyszer keretbiztosítási jelzalog alkalmazásával. Ezek a hosszú távú keretmegbízási, keretvállalkozási jogviszonyok. Az ilyen tartós együttműködési vállalkozási és megbízási kapcsolatok kialakulása sokszínű lehet és létrejöhet a legkülönbözőbb vállalkozási formák között.

Kiemelkedik közülük az olyan beruházás, amely építkezéssel függ össze. A nagy beruházások esetében a legtöbbször nemcsak épületfelhúzásáról van szó, hanem ennél jóval többről. Ma már egy lakó- vagy középület megépítésénél nemcsak egy épület egyszerű felhúzását kell a tervek a lapján elvégezni, hanem a mélyépítési és statikai tervek alapján mélyépítéset, erre jön az épületfelhúzás, továbbá a felszín alatti és felszín feletti technológiai szerelési munkák, amelyek a vizesblokkok, a vízvezeték és az elektromos, valamint a távfűtési hálózat kialakításával függnek össze. Mindez komoly kivitelezési hálóterv kialakítását teszi szükségessé, ahol a generálkivitelezőnek a feladata egy olyan alvállalkozói hálózati rendszer kialakítása, amely minden kivitelezési munkarészterületet lefed. Nagyméretű beruházásoknál gyakori az olyan többszintű lépcsőzetes háló, ahol a fő generálkivitelező több reszort generálkivitelezőt irányít, és így nemegyszer kialakul a fő- és alvállalkozók többszintű lépcsőzetes láncolata. Jóllehet, az egyes alvállalkozók feladatai elkülönülnek nemcsak egymástól, hanem a fővállalkozótól is, mégis előfordul, hogy az alvállalkozó hasonló függésbe kerül a fővállalkozótól, mint ami a munkajogra jellemző. A fővállalkozók az új Mt. óta legszívesebben alvállalkozóikat munkavállalóként alkalmazzák, minthogy az új Mt. munkabaleset esetén a munkáltató részére a korábbi jóval nehezebb „vis maior” alapú veszélyes üzemi kimentés helyett a sokkal könnyebb kimentési lehetőséget adó ellenőrzési körön kivülséggel, valamint az előre nem láthatósággal mentheti ki magát, vagy csökkentheti a felelősségét. Ennek a veszélye azonban valószínűleg mégsem áll fenn, mert alvállalkozóként vagy tartós vállalkozóként, megbizottként történő kapcsolat esetén a fővállalkozónak nem kell a munkavállaló kötelező társadalombiztosításának teherviseléséhez hozzájárulniuk.

Ennél fogva nagyobb volumenű tartós fő- és alvállalkozói kapcsolatok esetén nem valószínű, hogy a fővállalkozó az alvállalkozójával vagy alvállalkozóival fennálló gazdasági együttműködést függő munkaviszonyhoz hasonlóvá kívánna alakítani. Ha azonban mégis ilyenre kísérlet történe valamely fővállalkozói szerepet betöltő vállalkozás részéről a bedolgozó alvállalkozójával szemben, a helyes eljárás az lenne, ha a bíróság az előbbi pontban már kifejtettek szerint megállapítaná a tartós vállalkozási és/vagy megbízási jogviszony tényleges munkaviszonyt palástoló jellegét,

ami érvényes lehet akkor is, ha az önfoglalkoztató nem vagy csak látszat gazdasági társaság vagy cég. Ez esetben a jogügyleti kapcsolatot munkaviszonyként kezelve kötelezni lenne szükséges a „*quasi* fővállalkozót”, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállásúvá váló alvállalkozója részére kifizesse azokat a járulékteherket, amelyeket neki kellett volna kifizetnie munkaszerződés megkötése esetén. Ha viszont a *quasi* alvállalkozó nem egyszerű természetes személy, hanem például gazdasági társaság (kkt., bt. vagy kft., esetleg szövetkezet), abban az esetben az így leplezett tényleges tartós vállalkozási, alvállalkozási viszonyt lenne szükséges helyreállítani, mégpedig a Ptk. XXXVII. és/vagy XXXIX. fejezetébe foglaltak alapján.

Itt viszont indokolt utalni arra, hogy nemcsak tartós megbízás, hanem tartós vállalkozás esetén is a jogviszony huzamossága, tartóssága következtében a munkaviszonyhoz hasonlóvá alakul a felek közötti kapcsolat. Ez mindenekezlő az elszámolásban, a vállalkozási és/vagy a megbízási díj átalányjellegű kifizetésében, a tartós vállalkozásnál az eredménykötelmi jelleg háttérbe szorulásával és a bizalmi jelleg előtérbe kerülésében, a tartós megbízási jogviszonynál pedig bizonyos mértékig a vállalkozáshoz hasonló eredményorientáltság jelenik meg. Ezt fejezi ki a megbízási jogviszony felmondását rendező Ptk. 6:278. §-nál, hogy a főszabályt jelentő bármelyik fél részéről történő felmondás mellett tartós megbízás esetén a felek megállapodhatnak a felmondás jogának a korlátozásában és abban, hogy meghatározott idő előtt rendes felmondást a másikkal szemben egyik fél sem gyakorol. A tartós megbízási szerződéseknél e szabálynak a megfogalmazása nagyon is indokolt, mivel a megbízások felvállalásával hivatásszerűen foglalkozó, ha egy vagy néhány megbízónak tartósan leköti magát, csak szűk ügyfélkört tud magának kialakítani. Ennél fogva, ha a tartós megbízásnál a megbízott megbízási jogviszonya hirtelen megszűnik, a munkavállalóhoz hasonlóan kerülhet kényelmetlen helyzetbe a nagyobb megélhetési jövedelmet nem biztosító kis ügyfélkörre következtében.

Hasonló a helyzet a tartós vállalkozás esetében is a „megrendelő” részéről a neki tartósan lekötött vállalkozóval szembeni felmondása esetében is. Ennek ellenére azonban a Ptk. 6:249. §-a a megrendelő részére a szerződés teljesítésének a megkezdése előtti bármikor lehetőséget adó elállási, a teljesítés megkezdését követően pedig ugyancsak bármikor alkalmazható felmondási jogot biztosít azzal, hogy a vállalkozónak a vállalkozási díj arányos részét tartozik megfizetni, valamint az elállással, illetve a felmondással okozott kárt köteles megtéríteni azzal a korláttal, hogy a kártalanítás a vállalkozói díjat nem haladhatja meg. A megrendelői elállásnak és felmondásnak ez a szabálya a tartós vállalkozási jogviszonynál nem vagy csak igen körülményesen alkalmazható. A 6:248. § a szerződés lehetetlenülésének a szabályait az alkalmoszerű vállalkozási modelltől figyelemmel az érdekkörökre tekintettel rendezi, holott a tartós vállalkozásnál az érdekkörök összecsúsznak, és a munkavégzés díjazása sem pusztán eredményorientált, hanem kombináltan eredmény- és időorientált jellegű, aminél fogva a honorárium is automatikus rendszerességgel visszatérő jellegű. Ezért itt is szükséges lenne beiktatni hasonló felmondást korlátozó szabályt, mint amit a 6:278. § a tartós megbízás esetében lehetővé tesz. Sőt, megítélésünk szerint mind a tartós vállalkozás, mind a tartós megbízás esetében túl kellene menni ezen és a lakásbérleti, még inkább a munkaszerződéshez hasonlóan mind

a tartós vállalkozás, mind a tartós megbízás esetében meghatározott idejű felmondási időhöz kötni a rendes felmondást.

Alkalmazni lehetne a bizalmi vagyonkezelés felmondására vonatkozó 6:326. § (1) bekezdés b) pontját mind a két esetben az itt szereplő három hónapos felmondási határidővel, vagy még inkább a Ptk. XLI fejezetébe foglalt közvetítői szerződés 2. alcímében szabályozott tartós válfajára vonatkozó előírásokat. A 6:296. § értelmében, ha a határozott időtartamra kötött tartós közvetítői szerződést a felek tovább folytatják, határozatlan időtartamúvá alakul át. A határozatlan időtartamú viszont a 6:297. § értelmében mindkét fél a másikkal szemben a hónap utolsó napjára mondhatja fel, amelynél a felmondási idő az első évben egy hónap, a másodikban két hónap, a harmadikban és minden továbbiiban három hónap. Ezt kellene a tartós megbízás és vállalkozás esetében is általánossá tenni. Ennek figyelembevételével indokoltnak látszana mind a 6:249., mind pedig a 6:278. §-t ennek megfelelően kiegészíteni, vagy a tartós közvetítéshez hasonlóan külön alpontba foglalni a tartós vállalkozást és a tartós megbízást. Ezen kívül még azt is érdemes figyelembe venni, hogy a XLIII. fejezet a bizalmi vagyonkezelési szerződést foglalja magában (6:310–330. §§), amely lényegében a tartós megbízásnak egy speciális esete. Ezért elképzelhetőnek látjuk azt a lehetőséget is, hogy e fejezet két cím alatt rendezné az elsőben két alcímen belül a fiduciális jellegű tartós megbízást, valamint a bizalmi vagyonkezelési szerződést, míg a második címben egyik alcímében a tartós vállalkozást, míg a második alcímében a tartós közvetítési (alkuszi) szerződést. Ez utóbbinak új, digitális formái az Uber kapcsán ismert „work on demand via apps”-ként szaporodnak a gyakorlatban. Az itt felvetett megoldások átgondolandóak a megfelelő érdekvédelem biztosítása érdekében a kényszerből és nem saját akaratból tartós vállalkozóként és/vagy megbízási jogviszonyként munkaviszonyhoz hasonló feladatot, valamint hasonló módon alvállalkozói tevékenységet ellátó természetes személyek, csoportos munkát végző jogi személyiség nélküli társaságok, valamint jogi személyek kapcsán.

6. ÖSSZEGEZÉS

Hipotézisünknek megfelelően megvizsgáltuk a munkavégzéssel összefüggő szerződéseket, és figyelembe véve a kül- és belföldi szakirodalmat, valamint a magunk komparatív és jogdogmatikai elemzését, arra a következtetésre jutottunk, hogy a szűrkezőnázhoz tartozó önfoglalkoztatás gazdasági függése esetén a munkaviszonyhoz hasonló tartós munkavégzésre a munkavállalót védő munkajogi szabályokat indokolt alkalmazni, míg a gazdaságilag függetlenség esetén inkább tartós vállalkozási és megbízás konstrukciójában érdemes gondolkodni. A tartós vállalkozási és megbízási jogviszonyt a tartós vagyonkezelésihez hasonlóan vagy azzal együtt a klasszikus, illetve a hagyományos vállalkozási és megbízási szerződéstől elkülönítve kellene a Ptk.-ban szabályozni. Ugyanakkor a munkaszerződés jogdogmatikai jellegű szabályai is a Ptk.-ba kívánkoznak. Szerintünk, különösen a beruházásoknál alkalmazott hosszú időre szóló alvállalkozási szerződések joghatásait is *per analo-*

giam a tartós vállalkozási és a megbízási szerződések valamint az önfoglalkoztatás analógiája alapján lehetne elbírálni jogviták esetén. Mindezek alapulvételével a bíróságok gyakorlatát álláspontunk szerint akként lenne érdemes megváltoztatni, hogy a munkaügyi jogviták csökkenése miatt a munkaügyi kollégiumhoz és a munkaügyi jogvitákat tárgyaló bíróhoz kerüljön az összes munkavégzéssel kapcsolatos jogvita, ami tehát a munkaviszonyon túl mutat, amelyet a Polgári Perrendtartásban is szükséges lenne rögzíteni, hiszen ez az ügykör, ez a folyamatosan növekedő horderejű probléma elválaszthatatlan a munkajogi ítélkezéstől.

RECENZÍÓ

RUSSELL KIRK: AMERIKA BRIT KULTÚRÁJA (BUDAPEST: MMA KIADÓ 2020) 158.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.05>

1. Russell Kirk (1918–1994) az amerikai konzervativizmus második világháborút követő történetének megkerülhetetlen klasszikusa. Tudományos életműve – hatalmas publicisztikai munkássága és szépirodalmi alkotásai mellett – részben eszmetörténeti fókuszú volt,¹ részben pedig az amerikai identitás kérdéseire irányult.² E témák mellett Kirk foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy milyen konzervatív vonásai vannak az amerikai alkotmánynak, és – nem meglepő módon – eszmetörténeti szempontból az alkotmány konzervatív jellege mellett érvelt.³ Konzervativizmus, eszmetörténet, irodalom: vonzó tárgyak mind, de mégiscsak kérdéses, hogy egy jogtudománnyal foglalkozó folyóiratban hogyan kaphat helyet egy olyan Kirk-mű kritikai ismertetése, mely a brit kultúra amerikai hatásával foglalkozik. Ha belelapozunk a kötetbe, ez az ellentmondás azonnal feloldódik, ugyanis látható, hogy a kötet négy fő fejezete közül kettő jogi témájú, vagyis nem érdektelen a jogtudomány számára sem.

Kirk *America's British Culture* című műve⁴ 2020-ban jelent meg magyarul az

MMA Kiadó gondozásában.⁵ A fordítást Pásztor Péter műfordító végezte, akinek a nevét angol nyelvű történelmi⁶ és filozófiai⁷ tárgyú munkák fordításai már korábban ismertté tették. Kirk művei közül ez az első, amely magyarul megjelent, és a magyar kiadás sikerének esélyét minden bizonnyal fokozza, hogy megőrizte a szerző stílusának könnyedségét és olvassmányosságát, ami egyértelműen a fordító érdeme. A kötet megjelenése azért is fontos, mert Kirk életművének feldolgozása a magyar nyelvű szakirodalomban ugyan már megkezdődött az utóbbi évtizedben,⁸ de magyar fordítások hiá-

⁵ A kötetről a megjelenést követően Pogrányi Lovas Miklós írt recenziót. POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS: „A szabadság és a rend összeegyeztetése” *Országút*, 2020. augusztus 27., <https://orszagut.com/kritika/a-szabadsag-es-a-rend-osszeegyeztetese-577>. Egedy Gergely már korábban, egy 2016-ban megjelent írásában bemutatta és elemezte Kirk művének alap gondolatait az angol eredeti alapján, lásd: EGEDY GERGELY: „Az Egyesült Államok kulturális identitása: Russell Kirk értelmezése” in POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS (szerk.): *Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban* (Budapest: Századvég 2016) 51–67.

⁶ Pl. James HARPUR: *A kereszties hadjáratok* (Budapest: Egmont 2005).

⁷ Pl. Northrop FRYE: *Az ige hatalma* (Budapest: Európa 1997).

⁸ Lásd többek között: EGEDY GERGELY: *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban. John Adamstól Russell Kirkiig* (Budapest: Századvég 2014) 473–504.; MEZEI BALÁZS: „Russell Kirk és Molnár Tamás kapcsolata” in POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS (szerk.): *Kon-*

¹ Russell KIRK: *The Conservative Mind. From Burke to Santayana* (Chicago: Henry Regnery 1953).

² Russell KIRK: *The Roots of American Order* (Illinois, La Salle: Open Court 1974).

³ Russell KIRK: *The Conservative Constitution* (Washington D.C.: Regnery Gateway 1990).

⁴ Russell KIRK: *America's British Culture* (New Brunswick: Transaction Publishers 1993).

nyában egyelőre az eszmetörténészek és politikatudósok privilégiuma maradt az eredeti művek tanulmányozása. E jól sikerült fordítás talán „kiszabadíthatja” Kirk e művét, illetve a szerzőt is e szűkebb közegekből, és lehetővé teheti, hogy szélesebb körben is ismerkedni kezdjen a magyar közgondolkodás, beleértve a jogászságot is, Kirk oly gyakran stimuló és gondolatébresztő meglátásaival.

2. A kötet – beleértve a bevezetést és a konklúziót is – hat részre tagolódik, és ezek közül két kulcsfejezet jogi jellegű. Összhangban a szerző céljaival – a brit örökség feltérképezése a modern amerikai kultúrában és annak apologetikus védelme – az első fejezet általában foglalkozik a kultúra kérdésével, és amellyel érvel, hogy az elit- és a közkultúra nem választható el egymástól. Kirk egyértelműen úgy látja, hogy a brit kulturális hagyomány a mai napig meghatározó az amerikai kultúrában, noha az leginkább az elit sajátja volt az elmúlt évszázadokban, de egyes elemeit az oktatás, a nyelven és az irodalmon keresztül, hatékonyan közvetítette. Amerika jelenlegi helyzetében ezért a brit kultúra értékei megkerülhetetlenek. Kirk szavaival: „Ha ezt a hagyományt tartósan és széles körben hanyagolnánk, az amerikai nemzet a magánéletben a gorombaság, a közéletben pedig az anarchia és a nyers erő politikájára felé sodródna”. (21. o.)

A kiinduló tézisek megfogalmazását követően Kirk önálló fejezetben mutatja be az angol nyelv szerepét az ame-

rikai identitás formálásában, valamint ahhoz kapcsolódva az angol nyelvű irodalom civilizációs hatásait. A harmadik és negyedik fejezet jogi kérdéseket tárgyal: a harmadikban a szerző a *common law* hagyományának hatását elemzi, míg a negyedikben a képviselő szerepével foglalkozik az amerikai történelemben. Az ötödik fejezet az amerikai erkölcs és oktatás brit gyökereit tárja fel, és kiemeli a kereszténység alapelveinek kultúra- és civilizációformáló hatásait. A záró részben pedig Kirk becsatlakozik abba a kortárs vitába, hogy vajon valóban multikulturális-e a Egyesült Államok és kultúrája, és szenvedélyesen érvel amellett, hogy a brit gyökéret nem „vonható ki” az amerikai kultúrából az identitás elvesztése nélkül. Ezért szerinte helyesebb a multikulturalizmus kihívásait lehetőségnek látni, a vitának pedig valójában a brit eredetű amerikai kultúra megerősítéséhez, revitalizációjához kell hozzájárulnia.

Mint láthatjuk a két jogi kérdéskört – a joguralomét és a képviselőtét – az amerikai kultúra közegébe ágyazva mutatja be Kirk, és ezzel már eleve igen érdekessé teszi a tárgyalást, hiszen azt hangsúlyozza, hogy e két jogintézmény nem választható el a kulturális közegtől, másrészt arra is utal, hogy e jogintézmények egy nemzeti kultúra fontos építőkövei is. E ponton Kirk öntudatlanul is dialógusba lép, és összhangba kerül azokkal a jogelméleti irányzatokkal, melyek a jog és a kultúra szoros kapcsolatát – vagy akár elválaszthatatlanságát – helyezik a középpontba.⁹ Ebben az értelem-

zervatív reneszánsz az Egyesült Államokban (Budapest: Századvég 2016) 123–149.; POGRÁNYI LOVAS Miklós: „Russell Kirk Burke-recepciója” in POGRÁNYI LOVAS Miklós (szerk.): *Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban* (Budapest: Századvég 2016) 150–172.

⁹ Lásd pl. Pierre LEGRAND: „European Legal Systems Are Not Converging” *The International and Comparative Law Quarterly* 1996/1. 52–81., <https://doi.org/10.1017/S0020589300058656>.

ben e mű erősen érvel a jogot és kultúrát összekapcsoló jogelmélet mellett is.

3. Az első jogi témájú rész, a III. fejezet címe a *Törvény elsőbbsége*. E részben Kirk nagy ívű panorámát rajzolva mutatja be a *common law* hagyomány hatását az amerikai jogi kultúra kialakulására, a *common law* hagyomány előnyeit is megvizsgálva. Függetlenül a szerző szándékától, e rész egyfajta szenvedélyes védőbeszédként is olvasható, mely a *common law*, illetve különösen a *rule of law* mellett száll sikra.

Kirk kiindulópontja jellegzetesen konzervatív, szerinte „minden jogrendszer célja, hogy fenntartsa a békét, azaz megelőzze az erőszakot és csalást, vagy pedig elrettentsen az ilyesmitől, hogy az emberek békében, valamelyest biztonságban élhessenek a közösségükben, és művelhessék kultúrájukat”. (41. o.) Az angol jogrendszer véleménye szerint a béke megőrzésének egyik legsikeresebb eszköze, történelmi távlatban is. Ezt követően hosszabban foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy miben tér el a *common law* a kontinentális jogrendszerektől, és a következőket látja a főbb megkülönböztető elemeknek: (i.) a *stare decisis* elvén alapuló precedensrendszer, mely kiszámíthatósága ellenére is kellően rugalmas, (ii.) a *common law* eljárások kiegyensúlyozott rendszerét, mely a semleges bírói szerepre épül, (iii.) a jog elsőbbségének elvét, valamint (iv.) az esküdtszékek intézményét, mely utóbbi a jogi ismeretek terjesztése mellett a polgári képviselő gyakorlatát is továbbhagyományozta. A fentiek miatt a *common law* kifejezetten alkalmas a „társadalmi harmónia” (47. o.) elősegítésére, illetve konzervatív jellege is vitathatatlan. Nem véletlen, hogy a függetlenségi

háború kitörésekor a *common law* által biztosított egyenjogúság kifejezett hivatkozási pont volt, és így „az amerikai forradalom nem szakította szét a brit és az amerikai jogi kötelekeit: az amerikai köztársaság ehelyett újabb fejezetekkel egészítette ki a *common law* szövevényes történetét”. (47. o.)

Kirk szerint a *common law* széles körű amerikai hatásában döntő szerepet játszott Blackstone *Commentaries*-a. Vagyis, szerinte valójában Blackstone volt az a médium, akin keresztül a *common law* szellemisége gyökeret tudott verni az Egyesült Államok jogi kultúrájában, amely a 18. század második felétől kezdett formálódni.¹⁰ Minderre annak ellenére került sor, hogy Blackstone toryként „nem rokonszenvezett az amerikai hazafiak ügyével” (47. o.), jól megírt, szintetizáló munkája mégis amerikai jogászok generációi számára vált alpművé. E recepciósi folyamatot elősegítette, hogy 1771–1772-ben megjelent a *Commentaries* első amerikai kiadása Philadelphióban, majd 1803-ban napvilágot látott az első olyan kiadás is, melyet egy amerikai jogtudós – St. George Tucker – kommentált, az amerikai viszonyokat figyelembe véve. Blackstone hatását értékelve Kirk egészen odáig megy el, hogy ő „szinte nagyobb befolyásra tett szert Amerikában, mint Britanniában.” (48. o.)

Több ténnyel is alátámasztja Kirk a *Commentaries* döntő hatását. Elsőként említendő, hogy intézményesült jogászképzés hiányában Blackstone műve volt a jogi tudás megszerzésének egyik legfontosabb forrása, lényegében a jogászi szocializáció első állomása a 18. század

¹⁰ E formálódási folyamatról lásd: Nagy Tamás: „Jog és irodalom: kezdetek eszmények” *Iustum Aequum Salutare* 2007/2. 57–69.

végén és a 19. század elején Amerikában. (49. o.) Edmund Burke egy beszédében arra hivatkozott, hogy a *Commentaries* ugyanannyi példányban kelt el az Atlanti-óceán két oldalán, ami azért is lehet meglepő, mert az újvilági gyarmatok akkori népessége még jóval kisebb volt, mint az Brit-szigeteké. (50. o.) Továbbá megemlítendő, hogy Blackstone gondolatai nyilvánvalóan áthatották az amerikai alkotmányozást is, akár a szabadság, akár a tulajdon fogalmát tekintjük. Egyértelműen Blackstone hatását mutatja az államhatalom igazolásának visszavezetése is a tulajdon védelmére. A szellemi hatástörténet szempontjából pedig ki kell emelni, hogy az USA első nagy jogásznemzedékének tagjai – John Marshall, James Kent és Joseph Story – tagadhatatlanul Blackstone szellemi örökösei voltak, amit szépen illusztrál az az egyszerű tény is, hogy Kent¹¹ és Story¹² is kiadott *Commentaries* címmel művet: ezek mai napig az amerikai jogtudomány első meghatározó műveinek számítanak. Blackstone *Commentaries*-a „minden más műnél inkább biztosította a brit és az amerikai politikai és jogi intézmények közötti folytonosságot” (53. o.) – összegez Kirk.

A köztársaság megalakítását követően heves viták folytak a *common law* amerikai létjogosultságáról, melynek során komoly ellenérvek is elhangzottak. Thomas Jefferson például kifejezetten megvetette a *common law* intézményét, és Blackstone művének népszerűségét látta a „toryzmus” irányába történő elhajlás

¹¹ James KENT: *Commentaries on American Law* (New York: O. Halsted 1826–1828).

¹² Joseph STORY: *Commentaries on the Constitution of United States* (Boston-Cambridge: Hilliard, Gray and Company-Brown Shattuck and Co. 1833).

egyik okának. A 19. század elején Jeremy Bentham is ajánlkozott egy új amerikai törvénykönyv kidolgozására, mely túllépett volna a *common law* avitt szellemiségén. Azonban, a viták hevesége ellenére, a *common law* intézménye szilárdan fennmaradt az Egyesült Államokban, és ennek fő oka Kirk szerint egyszerűen az, hogy nagyon hatékonyan képes a béke fenntartására a „jog uralma alatt”. (57. o.)

A fejezet lezárásként Kirk még kifejti, hogy a joguralom – *rule of law* – az Egyesült Államokban is ugyanolyan hatékonyan működik, mint Angliában. Ennek hátterében részben az legfelsőbb bíróság munkája áll, de a hatékonyság nem lenne lehetséges az előbbiekből bemutatott brit gyökerek nélkül. A francia forradalom, a szovjet rendszer uralma, valamint a latin-amerikai átalakulási kísérletek mind-mind arra mutatnak rá, hogy e kulturális gyökérzet nélkül az „írott alkotmány önmagában merő csapda és káprázat”. (60. o.)

4. A IV. fejezet – *A képviselői kormányzás öröksége* – a képviselet közjogi kérdéskörét vizsgálja. Kirk az előző fejezettel megegyező narratív stratégiát követ, a brit megoldás rövid bemutatását követően részletesen ismerteti, hogy ez a struktúra hogyan jelent meg az amerikai történelem kezdeti időszakában, és hogyan maradt fenn a forradalmat követően, biztosítva a kulturális kontinuitást.

Kirk értelmezésében a képviseleti kormányzás azt jelenti, hogy „a politikusnak nevezett személyek testülete intézi a közügyeket a jelen lenni nem tudó sokaság helyett”. (61. o.) Különbséget kell tenni a küldött és a képviselő között – ezzel Kirk rámutat az angol politikai képviseleti rendszer egyik essenciá-

lis jellemzőjére. A küldött mindig a küldők pontos utasítása szerint jár el, ezzel szemben a képviselő a választói nevében szavaz ugyan, de azt a saját legjobb belátása szerint teszi. Kirk e ponton egyértelműen Burke felfogását teszi magáévá, amit részletesen be is mutat egy későbbi részben, a Burke korában zajló viták kontextusában (72–76. o.). Kirk véleménye szerint a képviseleti rendszer és a képviseleti kormányzás területén eddig Nagy-Britannia és az Egyesült Államok mutatkozott a „legéletképesebbnek” (62. o.) – jóllehet ezekben az országokban is megjelentek már problémák –, ez a siker pedig elválaszthatatlan a brit történelmi gyökerektől.

Kirk értelmezése szerint a 13. századi Angliában jelent meg először a képviselet intézménye, ami alapvető kapcsolatban állt a királyság működtetéséhez szükséges források iránti igényvel. A *Magna Carta* aláírását követően ugyanis a király már nemigen tudott a nemesektől jövedelmet szerezni, így tehát más rétegekhez, köztük a közrendű polgárokhoz kellett fordulnia adóbevételért. Az angol történelemben 1295-ben, egy országgyűlést összehívó királyi leiratban jelent meg először a „képviselő” kifejezés, a mögötte lévő fogalom pedig azt is jelentette, hogy a képviselők útján a közrendűek is bekapcsolódhattak az államügyek alakításába. E rendszer működésének a kulcsa az a római jogi elv volt, hogy „ami mindenkit érint, azt mindenkinek jóvá kell hagynia” (64. o.), gyakorlati szempontból pedig „az erszény hatalmán” alapult, vagyis azon az elven, hogy a kért forrásokat az közrendűekből kiformalódó alsóháznak is engedélyeznie kellett inentől kezdődően. Ezen az alapon épült fel a brit parlamentarizmus a 17. századra, és külön ki

kell emelni, hogy a *Bill of Rights* 1689-ben kifejezett védelmet biztosított a képviseleti kormányzásnak.

A 17. századi amerikai gyarmatokon ugyanez a felfogás érvényesült: Kirk szerint ezt legszemléletesebben a virginiai Polgárok Házának létrejötte fejezte ki, mely mindössze tizenkét évvel Virginia megalapítását már működni kezdett. A gyarmatokon, amint arra Kirk rámutat, ugyanaz a kormányzati minta működött, mint a Brit-szigeteken: a végrehajtó hatalmat a király vagy a tulajdonos által kinevezett kormányzó gyakorolta, aki mellett gyakran az előkelőség sorából formálódó tanács állt, e két intézménnyel szemben pedig a gyarmatok lakossága az összehívott képviselőkből álló gyarmatgyűléseken fogalmazta meg akaratát. Izgalmas kérdés volt, hogy vajon a gyarmatok mennyiben tartoznak a brit parlament fennhatósága alá: a közvélekedés szerint a gyarmatok elismerték ugyan a korona hatalmát, azonban önálló, a gyarmatok lakosságát képviselő intézményrendszerrel rendelkeztek.

Mivel a képviseleti kormányzás brit hagyománya gyakorlatilag megszilárdult a gyarmatok alapítását követően Észak-Amerikában, nem csodálkozhatunk azon, hogy „a forradalom idején nem okozott különösebb nehézséget a gyarmati kormányzatokat tagállami kormányzatokká alakítani”. (77. o.) Kirk emellett azt is kijelenti, hogy az „1787-es Alkotmányozó Nemzetgyűlés valóban a képviseleti kormányzás soha felül nem múlt teljesítménye volt”. (76. o.)

Az „új köztársaságban” (79. o.) tehát a brit képviseleti kormányzás hagyományos formái éltek tovább a tagállamokban, gyakran csak annyi változással, hogy a gyarmatgyűlésekből tagállami képviselőházak lettek. A nemzeti – köz-

ponti és föderális – képviselő-rendszerének kialakításánál azonban már nem lehetett kizárólag a korábbi hagyományokra alapozni, és végül olyan kompromisszumos megoldás született, mely megosztotta a politikai felelősséget a tagállamok és a központi kormányzat között. Kirk szerint azonban a nemzeti szinten is észre lehet venni a brit megoldásokkal való hasonlóságokat, hiszen a szövetségi Képviselőház „sokban hasonlít a westminsteri Alsóházhoz” (80. o.), míg az „Egyesült Államok Szenátusa többé-kevésbé párhuzamban áll a Főrendiházzal” (81. o.). Kirk arra is felhívja a figyelmet, hogy az elnök intézménye is merít a brit tapasztalatból, az elnök „ugyanis nem más, mint választott király” (82. o.). Az alkotmányozók, érvel Kirk, erős végrehajtó hatalomban gondolkodtak, és „ugyanazokkal a jogkörökkel ruházták fel az elnököt, mint amelyekkel III. György rendelkezett 1765-öt megelőzően”. (82. o.) E ponton Kirk hivatkozik Henry Sumner Maine-re is, aki szintén felismerte ezt a hasonlóságot, és bemutatta *Popular Government* című művében. Kirk végső konklúziója szerint, „akárhogy is, »a királyokat övező isteni természet«, úgy látszik, számos polgár szemében az elnök személyét is körülveszi”. (84. o.)

5. E recenzióknak nem feladata Kirk e művének általános értékelése, különösen azért nem, mert Egedy Gergely, Kirk munkásságának egyik legszakavatottabb hazai ismerője ezt már korábban megtette. Egedy szerint Kirk fő állítása viszonylag tömören megfogalmazható: az amerikaiaknak nem szabad lemondaniuk kultúrájuk alapjáról, a brit örökségről. Ugyanakkor szerinte Kirk „[n]em hitt az amerikai kultúra »exportálható-

ságában«, nem kívánta, hogy Amerika újra formálja a világot, de azt sem kívánta, hogy – a multikulturalizmus jegyében – a világ formálja újra Amerikát.”¹³ Jogászszemmel nézve meg rendkívül izgalmasnak találhatjuk, hogy ebben az ún. „magkultúrában”¹⁴ milyen jelentős a jogi elemek szerepe. Úgy tűnik, hogy az amerikai kultúra nem lehet teljes a *common law* hagyománya nélkül: az amerikai kulturális identitás és a jog természetét a *common law* határozza meg, amelynek a törvény elsőbbségére és ezen keresztül a joguralomra koncentráció felfogása egyszerűen elválaszthatatlan az amerikai kultúrától.

Tágabb perspektívában Kirk megállapításai egybecsengenek René David gondolataival, aki kiemelt szerepet tulajdonít a jogállamiság gondolatának a nyugati civilizáció történelmében, a jog történelmi szerepét egyértelműen a társadalmi rendezettség biztosításában látva. David szerint a jog szerepének ilyen felfogása a nyugati civilizáció egyik sarokpontja, és ez összekapcsolja a *common law* hagyományát az attól egyébként számos ponton különböző kontinentális jogi hagyománnyal.¹⁵ Kirk és David „összeolvasása” meggyőzhet minket arról, hogy a jog elsőbbségének gondolata – akár a *Rechtsstaat*, akár a *rule*

¹³ EGEDY (5. l.) 66.

¹⁴ EGEDY (5. l.) 66.

¹⁵ René DAVID: „Existe-t-il un droit occidental?” in Kurt H. NADELMANN – Arthur T. von MEHEREN – John HAZARD (szerk.): *XXth Century Comparative and Conflicts Law. Legal Essays in the Honor of Hessel E. Yntema*, (Leyden: A. W. Sythoff 1961) 56–64. A fogalom elemzéséhez lásd: FEKETE Balázs: „Nyugati jog” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Jogösszehasonlítás rovat, rovat szerkesztő: FEKETE Balázs), 2022, <http://ijoten.hu/szocikk/nyugati-jog>.

of law formájában kifejeződve – a nyugati civilizáció egyik lényeges építőköve. Kirk gondolatmenetét követve pedig azt is kijelenthetjük, hogy a jog elsőbbségének védelme – akár a joggyakorlat, akár az elmélet területén – egyúttal a nyugati identitás védelmét is jelenti, és így kultúránk továbbélésének is záloga.

Továbbá meg kell említeni, hogy Kirk műve – a szerző szándékától függetlenül – erős érveket szolgáltat a jog kulturális jelenségként való felfogásához. A jog kutatása sosem szorítkozhat a szabályok egyszerű kutatásának szintjére, mindig figyelembe kell venni a jog kulturális begyökerezettségét,¹⁶ illetve kulturális vonzatait is – üzeni Kirk a jogtudósoknak.¹⁷ Ebben az értelemben tehát a jogász kulturális aktor is – akár az egyes ügyekben, akár civilizációs szinten –, és tevékenységével nemcsak egy szabályrendszer érvényesüléséhez járul hozzá, hanem egy nemzeti kultúra önazonosságának fenntartásában is tevékeny szerepet vállal.¹⁸

Utolsóként arra is ki kell térni, hogy a magyar nyelvű szakirodalomban viszonylag kevés olyan munka áll rendelkezésre, melyekből a *common law* szellemisége is megismerhető az angol vagy amerikai jog egyes rendelkezéseinek bemutatásán és elemzésén túl.¹⁹ A kötet *rule of law*-ról és képviselőiről szóló fejezetei kifejezetten alkalmasnak tűnnek arra, hogy az érdeklődők anélkül ismerjék meg az angol és amerikai jogi kultúra alapvető elemeit, ráadásul történeti és kulturális környezetébe beágyazva, hogy az aprólékosan leírt, gyakran szokatlan részletek komplexitása elretenteni őket már az első oldalak után. Emiatt a kötet jogi jellegű fejezetei akár olyan bevezető egyetemi kurzusok irodalomjegyzékében is helyet kaphatnak, melyek a világ nagy jogrendszereinek a hallgatókat bevezetni a jogi kultúra világába.

Fekete Balázs*

¹⁶ A hazai jogirodalomból példaként e megközelítés létjogosultságát remekül illusztrálja Schweitzer Gábor munkássága a jogi felsőoktatás története kapcsán. Lásd pl. SCHWEITZER Gábor: *A katedrán innen és túl: tanulmányok a jogi felsőoktatás múltjából* (Pécs: Publikon 2011) és SCHWEITZER Gábor: „*A tisztességes jogtanár*” Molnár Kálmán pályaképe (Budapest: MTA TK JTI 2018).

¹⁷ Vö. Marina KURKCHIYAN „The Illegitimacy of Law in Post-Soviet Societies” in Denis J. GALLIGAN-Marina KURKCHIYAN (szerk.): *Law and Informal Practices: The Post-Communist Experience* (Oxford: Oxford University Press 2003) 25–47., <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199259366.003.0002>.

¹⁸ Vö. James Boyd WHITE, „Law as Rhetoric, Rhetoric as Law: The Arts of Cultural and Communal Life” *The University of Chicago Law Review* 1985/3. 684–702., <https://doi.org/10.2307/1599632>.

¹⁹ A *common law* átfogó magyar nyelvű bemutatásához lásd: ifj. SZLADITS Károly: *Az angol jog kútfői* (Budapest: Grill 1937); René DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei. Összehasonlító jog* (Budapest: KJK 1977) 255–365.; BADÓ Attila: „Az angol jog vázlata” in BADÓ Attila – BENCZE Mátyás (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába* (Szeged: Studio Batiq 2007) 18–45.

* Egyetemi tanár, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.; tudományos főmunkatárs, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. E-mail: fekete.balazs@tk.hu.

NAGY JANKA TEODÓRA – BOGNÁR SZABINA – SZABÓ ERNŐ
(SZERK.): SZÁZ PLUSZ TÍZ – JUBILEUMI KÖTET (SZEKSZÁRD:
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM KPVK – BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT NTI, 2021) 458 OLDAL

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.06>

2021-ben jelent meg a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport *Száz plusz tíz* című jubileumi kötete, amelyet Nagy Janka Teodóra, Bognár Szabina és Szabó Ernő szerkesztettek. A kötet a 2011-ben alakult kutatócsoport tizedik kiadványa, ami egyrészt Tárkány Szücsnek, a jogtudósnak állít emléket, másrészt a kutatócsoport szerteágazó kutatási tevékenységét mutatja be. A kötet részletes ismertetése előtt érdemes lehet röviden szólni a kutatócsoport névadójára, Tárkány Szücs Ernő munkásságáról és a kutatócsoport működéséről is.

Tárkány Szücsöt a jogtudomány képviselői leginkább a *Magyar jogi népszokások* című 1981-ben megjelent monográfiáról ismerik.¹ A szerző ebben az óriási terjedelmű, közel 900 oldalas munkájában arra vállalkozott, hogy az 1700-tól 1945-ig terjedő időszak népi jogéletéről szerzett tudásanyagot egy kötetben foglalja össze.² A könyv azért csak az 1945 előtti fejleményekről számol be, mert az 1940-es évek végétől az állampárti tudománypolitika a „népi jog-

élet kutatását” nacionalistának és szücségtelennek minősítette, szemben a jog-szociológiával, amelyet alkalmasnak tartottak arra, hogy a „szocialista jognevelő szerepének eredményességét” a jogtudatkutatásokon keresztül értékelhesse.³ Tárkány Szücs munkásságának jelentős részét ezért a jogtörténet és a néprajztörténet tudta hasznosítani.

A 2011. október 5. napján, Szekszárdon alapított kutatócsoport is Tárkány Szücsnek ez utóbbi örökségét ápolja és gondolja tovább a Pécsi Tudományegyetem által biztosított keretek között. A csoport vezetését a recenzióban bemutatott kötetben is publikáló Nagy Janka Teodóra (PTE) és Mezey Barna (ELTE) vállalták, Bognár Szabina (BTK TI) pedig a szervezet tudományos titkára. A csoport tagjainak munkásságában közös a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz iránti elkötelezettség, ezt tükrözi

¹ TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ: *Magyar jogi népszokások* (Budapest: Gondolat Kiadó 1981).

² BALÁZS FEKETE: 'Legal Ethnology and Legal Anthropology in Hungary' in Marie-Claire FOLETS and others (eds), FEKETE Balázs, *The Oxford Handbook of Law and Anthropology* (Oxford University Press 2022) 249–252., <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198840534.013.12>.

³ H. SZILÁGYI István: „A marxista társadalomtudományi fogalmak használhatatlansága” *Világosság*, 2004/4. 86 H. Szilágyi felhívja a figyelmet arra, hogy az általános antropológiában Tőkei Ferenc és tanítványai feladata lett az antropológia alkalmatlanságának megindokolása. „Az ideológiai hadviselés ugyanakkor elszigetelte tudományos gondolkodásunkat az antropológia által megfogalmazott elméleti koncepcióktól és módszertani megfontolásoktól, s ez nagymértékben hozzájárult tudományos gondolkodásunk provincializálásához, elszegényedéséhez, problémaérzékenységének csökkenéséhez. E tünetek megfigyelhetők a jogtudomány területein is.”

a kutatócsoport létrehozása és az évtizedes hagyományra visszatekintő éves nemzetközi konferencia is.

A jelen recenzióban bemutatott kötet is egy ilyen nemzetközi konferencia eredményeként született meg, amelyet 2021. szeptember 30. és október 1. között rendeztek meg Hódmezővásárhelyen, bár a koronavírus-járvány miatt a kötet kiadása megelőzte a konferencia megszervezését. A kötet két nagyobb egységre oszlik: az első rész Tárkány Szücs munkásságának állít emléket, a második részben pedig a kutatócsoport tagjainak tanulmányai találhatók. Az első rész különlegességét adja, hogy nem csupán szigorúan vett szakcikkek olvashatók, de visszaemlékezéseket is találunk benne, többek között Tárkány Szücs fiától, Tárkány Szücs Attilától vagy a jogi etnográfus kollégájától, Szentí Tibor írótól, néprajzkutatótól.

Az első tanulmányt Nagy Janka Teodóra írta, és Tárkány Szücs életének és munkásságának rövid összefoglalását adja (19–23. o.). A fejezetben vázlatos képet kaphatunk a jogi néprajzkutató legfontosabb írásairól, valamint nemzetközi kapcsolatairól és arról, hogyan kapcsolódott a jogi etnológia második világháború előtti kutatásához Bónis Györgyön, Venczel Józsefen, Gunda Bélán, K. Kovács Lászlón és Viski Károlyon keresztül. (19. o.) Sokakat meglephet, hogy Tárkány Szücs legjelentősebb terepmunkáit hallgató korában folytatta, sajnos a folytatás a fentiekben említett történeti okokból ellehetetlenült, de így is négy helyszínen (Mártély, Cún, Kalotaszeg és Bálványosvárálja) vehetett részt falukutatásokban. (19. o.) Újdonság lehet sokak számára az is, hogy Tárkány Szücs az 1960-as évektől kezdődően aktív szereplője volt a nemzetközi jogi

néprajzi diskurzusnak és a tudománypolitikai enyhülést követően haláláig folyamatosan jelentek meg publikációi angol és német nyelven. (21–22. o.) A szerző életművét nem ismerők számára külön érdekességként hathat annak leírása, hogy Tárkány Szücs – eleinte kényszerűségből – bányajoggal is foglalkozott, és minisztériumi kollégáival írt *Magyar bányajog* című monográfiája három kiadást is megélt.⁴ (20. o.) Nagy bevezető jellegű írása tehát bemutatja a kötet olvasóinak Tárkány Szücs életműve minden jelentős szeletét, és ezzel izelítőt ad a kötet első részének elolvasásához.

A kötet egyik legszemélyesebb írása a Tárkány Szücs Attila által írt visszaemlékezés, amely *A Börzsönyi kaland* címet viseli. A jogi etnográfus fia édesapja egyik kevésbé ismert oldalát mutatja be, méghozzá Tárkány Szücs 1944-es partizántevékenységét. A tudós ugyanis fiatalon csatlakozott a Csohány Endre hadnagy vezette Görgey zászlóaljba annak érdekében, hogy „fegyveres felkelést robbantsanak ki a városban, megelőzve ezzel az ostromot és az ezzel járó pusztítást, megakadályozzák a hidak felrobbantását, lerövidítsék a háborút.” (25. o.) A küldetés nem sikerült, és Tárkány Szücsék partizáncsapata a Börzsönyben bujdosott, amíg 1944. december 18-án fel nem adták magukat az arra járó szovjet csapatoknak. Tárkány Szücs Attila szerint a jogi néprajztudós nem sokat beszélt partizántevékenységéről, ugyanakkor tagja volt a Partizán Szövetségnek, és haláláig kapcsolatot tartott fenn Csohányval. A fejezet érdekes olvasmány lehet azoknak, akik több életrajzi adatot szeretnének megtudni Tárkány

⁴ TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ, RADNAY JÓZSEF ÉS KISS LÁSZLÓ, *Magyar Bányajog* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1970).

Szücsről, aki fia elbeszélése alapján „[...] a maga csendes módján kézben tartotta a családot, de ha kellett, határozottan hangot adott véleményének. Nem csak szavakkal, egész lényével tanított. Ha történelemről, néprajzról beszélt, szemei kigyúltak. Kiállása az értékekért, tudományos elhivatottsága, alaposága, cél-tudatossága és elképesztő tárgyi tudása családját, kollégáit és tanítványait is lebilincseltek.” (27. o.)

A jubileumi kiadvány egyik legizgalmasabb tanulmánya Gyáni Gábor *Tárkány Szücs Ernő hagyatéka és a magyar társadalomtörténet* című fejezete. Gyáni azt elemezte, hogy Tárkány Szücs munkásságát miként használhatná fel a magyar társadalomtörténet-írás. A történész úgy véli, hogy a jogi etnológus holisztikus felfogása, amellyel az 1700-tól 1945-ig tartó időszakot egységesen, a megszokott történettudományi elhatárolások nélkül szemléli, magyarázatot adhat arra, hogy a néprajztudománnyal ellentétben a történettudomány miért mellőzi Tárkány Szücs megállapításait. (92. o.) Gyáni megállapítja, hogy:

„Az emberi dolgok lényegi változatlanságának a tudományos tana, ami a sajátosan néprajzi szemlélet sajátja, valamint a historizmus által diktált történetiség elve nehezen békíthető tehát össze egymással.[...] néprajztudomány a lokálist, az egyedít és a partikulárist ünnepli és tiszteli minden ilyen, a beszélőktől nyert adatban. A történész által hasznosított, és a forráskritika szűrőjén átesett forrásadat referenciája viszont azért fogadható el végül »igazságnak«, mert a historikus által vizslatott múltban, azzal egy időben keletkezett tanúságtételt jelenti, jöllehet belőle is csupán a történelmi hát-

ratekintés jóvoltából lesz (lehet) konfabulált tény.” (92–93. o.)

A fejezet szerzője szerint ugyan a néprajzi adatok referencialitása a történészek által megkérdőjelezhető, a Tárkány Szücs által leírtak mégis érdekes lenyomatái annak, hogy milyen módon keveredik össze a jogi néprajztudósnak a jogi népszokások szerepéről alkotott elképzelése az egyes közösségek adott történelmi időszakokban valóban alkalmazott jogi szokásaival. Ezzel ugyan megkérdőjeleződik a személyes elbeszélések alapján leírt jogi népszokások történelmi hitelessége, azonban jelentős információkkal szolgálhat a helyi közösség működésmódjáról. (100. o.) Ennek hiteles megállapításához szükség van a módszertani tudatosságra, amely képes a néprajz nagyvonalú leírásai alapján az „emberi találékonyságot és életstratégiát” megismerni. (100. o.)

Kiemelendő Bognár Szabina *Egy jogi néprajzi szintézis lehetősége: Tárkány Szücs Ernő az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában (1975–1984)* című írása is. Bognár megkísérli Tárkány Szücs életművét három korszakra osztani, melyek a következők: „(1.) A pályakezdés és a Mártély népi jogélete cím alatt. [...] (2.) A kényszerűen nem néprajzi pályán töltött évek [...] (3.) Tárkány Szücs Ernőnek az MTA Néprajzi Kutató Csoportban töltött »utolsó kurta évtizedének« eredményei [...]”. (120. o.) A fejezet írója azon kívül, hogy részletesen bemutatja az életmű utolsó állomásának legfontosabb mozzanatait, bemutatja, hogy Tárkány Szücs kései munkásságából rengeteg feljegyzés és vázlat maradt fenn, amely a népi jogszokások kortárs, azaz 1970-es és az 1980-as évekbeli létét igazolta. (128. o.) Kife-

jezetten izgalmas Bognár fejezetében az a néhány töredék, amelyet a Tárkány Szücs-hagyatékából közöl. (129–130. o.)

Érdekes nemzetközi kitekintést ad Matla Gabriella, aki *A spanyol jogszokáskutatás intézményesülése: Joaquín Costa öröksége* című fejezet szerzője. Matla írásában a spanyol jogi néprajz hazánkban kevésbé ismert szerzőjét és annak munkásságát mutatja be. Costa a XIX. században Savigny hatására a spanyol néplélek feltárásának érdekében kezdett a jogszokások gyűjtésébe. (331–332. o.) A Costa által kidolgozott módszertan mind a mai napig meghatározza a spanyol jogi néprajzot, amit Matla azzal magyaráz, hogy a spanyol jogtudós jogi népszokások könnyen adaptálható definícióját fogalmazta meg, amely alapján a „[...] a kutatások tárgyát egy adott társadalomban és történelmi pillanatban valóban létező, társadalmi gyakorlatként empirikusan igazolható szokások jelentik, amelyek normatív hatékonysága más normatív rendszerekkel együtt – beleértve az állami jogi rendszereket is – ellenőrizhető.” (332. o.) A spanyol jogi néprajz kutatása azért maradhatott mindmáig élő

gyakorlat, mert az egységes Spanyolország mind a mai napig nyelvileg és etnikailag is tagolt tartományokra oszlik, amelyek máig őrzik hagyományos különbségeiket. (339. o.) A jogi néprajz folyamatosságát jelzi az is, hogy Spanyolországban 1997-ben és 2007-ben nagy ívű, átfogó jogi népszokáskutatást végeztek el, amely a magyar jogi etnográfia állapotát vizsgálva igazán irigylésre méltó.

Matla cikke után fogalmazódott meg bennem a kérdés, hogy a magyar jogi néprajznak milyen jövőbeli lehetőségei adódnak, amelyek a Tárkány Szücs-örökségből indulnak ki, ámde kortárs viszonyrendszereket kutatnak. Egyetértve Bognárral, azt gondolom, hogy ennek elindításához megfelelő alapot adhatna a jogi néprajztudós még kiadatlan töredékeinek kutatása. Ez egyrészt kidolgozandó hipotézisekkel szolgálhatna a jövő kutatói számára, másrészt hangsúlyosabbá tenné azt is, hogy a magyar jogi néprajznak nem csupán múltja, de jövője is lehetséges. E feladat megkezdéséhez nagy segítségül szolgálhat a Kutatócsoport jubileumi kötete.

Matyasovszky-Németh Márton*

* PhD, egyetemi tanársegéd, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.; külső kutató, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. E-mail: m-nemeth.marton@ajk.elte.hu.

CARL SCHMITT: GESAMMELTE SCHRIFTEN 1933–1936. MIT ERGÄNZENDEN BEITRÄGEN AUS DER ZEIT DES ZWEITEN WELTKRIEGS (BERLIN: DUNCKER & HUMBLOT 2021) 572.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.07>

Hogy Carl Schmitt meggyőződéses náci, karrierista opportunist, nihilista decizionista vagy a nácizmust „kisebbik rosszként” elfogadó, konzervatív fasiszta volt-e, a mai napig élénk viták tárgya.¹ Amikor 2002-ben franciára lefordították, és a neves Seuil kiadónál megjelentették – a leninista Alain Badiou szerkesztette sorozatban és a marxista Étienne Balibar előszavával – az antiszemita felhangokat is tartalmazó *Leviatán*-könyvét,² Yves Charles Zarka eszmetörténész összeállítást közölt Schmitt náci írásai-ból, amelyek Schmitt egyértelmű nemzetiszocializmusát és antiszemitizmusát voltak hivatottak igazolni.³ Zarka szerint Schmitt nem tartozhat a politikai filozófia klasszikusai közé, csak kortörténeti érdeklődéssel lehetne őt olvasni, mint bármely más náci teoretikust.⁴

A Schmitt írásait kiadó és nézeteihez egyébként is közelálló berlini Duncker & Humblot tavaly egyetlen kötetben adta közre Schmitt (majdnem) mindegyik

1933 és 1936 közötti, valamint néhány, a második világháború idején közölt írását. Aki „bizonyítékokat” akar Schmitt ellen, a kötetben kedvére válogathat: Schmitt a Vezér akaratát tartja a jog egyetlen forrásának; valamennyi zsidó származású jogászt egyfajta „sárga csillaggal” lát el, amennyiben is azt javasolja, hogy őket minden idézetben „zsidóként” megjelölni és a könyvtárakból el kell távolítani munkáikat egyébként is; a nürnbergi faji törvényeket „a szabadság alkotmányának” nevezi; a jogállam helyett a Vezér önkényét támogatja; és áltudományos írásokban igazolja a náci Németország imperalista és rasszista háborúját.

Azonban ezen írások olvasta után se lehet egyértelműen eldönteni, hogy Schmitt – mint mondjuk Otto Koellreutter⁵ – egyértelműen náci jogásznak számít-e, azaz semmiképpen sem a jogtudomány klasszikusának. Schmitt mindig is decizionista lett volna? A náci szerepvállalása szakítást jelentene a tartalom nélküli decizionizmussal? Karl Löwith ismert tézise, miszerint Schmitt tartá-

¹ Reinhard Mehring 42 lehetséges magyarázatot szed össze Schmitt náci „fordulatára”; ld. Reinhard MEHRING: *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall* (München: Beck 2009) 311.

² Carl SCHMITT: *Le Léviathan dans la doctrine de l'État de Thomas Hobbes. Sens et échec d'une symbole politique* (Paris: Seuil 2002).

³ Yves Charles ZARKA: *Un détail nazi dans la pensée de Carl Schmitt* (Paris: PUF 2005).

⁴ Yves Charles ZARKA: „Carl Schmitt, un nazi philosophe?” *Le Monde – Supplément littéraire* 06. 12. 2002; Yves Charles ZARKA: „Que faire de Carl Schmitt?” *Le Monde – Supplément littéraire* 02. 02. 2003.

⁵ Otto Koellreutter azon kevés német közjogászok közé tartozott, akik már 1933 előtt is – noha nem párttagként – támogatták az NSDAP-t. Noha hasonlóan Schmitthez Koellreutter is csak 1933-ban lépett be az NSDAP-ba, Schmittet – annak gyorsabb tudományos karrierje miatti irigységből is – rendszeresen bírálta írásaiban; Koellreutterhez ld. Jörg SCHMIDT: *Otto Koellreutter 1883–1972. Sein Leben, sein Werk, seine Zeit* (Frankfurt/M et al.: Peter Lang 1995).

lomnélküli, nihilista decizionizmust képviselt volna,⁶ amely bármely erőszakalapú ideológiát kiszolgálni lenne képes, ugyan rámutat Schmitt személyiségének gyenge pontjára, azaz morális bizonytalanságára, belső iránytűnélküliségére – vagy ahogy maga az SS hetilapja, a *Schwarzes Korps* írta róla 1936-ban: „személye vonatkozásában Prof. Schmitt lemondott arról, hogy politikai döntést hozzon”⁷ –, de félreismeri az 1933 előtti és utáni Schmitt közötti *tartalmi* folyamatosságot. Éppen a tárgyalt könyvben újraközölt írásokban érthető e kontinuitás tetten, azaz a náci írások nem holmi parantézist jelentenek a schmitti *Oeuvre*-ben.

Schmitt nem támogatta bármiféle döntést, különösképpen, hogy korai írásaiban egyfajta konzervatív „természetjogot” képviselt, amelynek értelmében az állam alá lenne rendelve egyfajta „örök”, államfeletti, önértékű jognak.⁸ Ebben az értelemben vezette be Schmitt a kommisszárius diktátor fogalmát is, akinek – a szuverén (forradalmi) diktatúrával szemben – a „rend” védelme lenne a feladata,⁹ de ezen konzervatív jogképből következik az is, hogy Schmitt az

(akkoriban még egyértelműen konzervatív) bírák többségi véleményét tartotta a helyes jogalkalmazás zsinórmértékének.¹⁰

Mivel azonban a konzervatív „rend” a weimari köztársaságban nem volt már visszaállítható, Schmitt a jogelméletét decizionistaként radikalizálta, amennyiben is a szuverén hatalmat tette meg a jog kiindulópontjává és lényegi tartalmává. A szuverén hatalom hozná létre a jogot, de nem lenne teljességgel és mindig kötve a jog által.¹¹ A jog mögötti/feletti „rend” gondolata szükségképpen jár együtt antipluralista „demokrácia”-elmélettel: amennyiben is Schmitt a demokráciát azonosságként (*Gleichartigkeit*) határozta meg,¹² pseudodemokratikus érveléssel tudta igazolni a pluralizmus felszámolását és a heterogén elemek kizárását.¹³ Schmitt útja a konzervativizmustól a decizionizmusig tehát csupán taktikai természetű volt: a weimari köztársaságban decizionistaként tudta támadni, aláásni a liberális jogállamiságot és vele szemben egy antiliberalis, antipluralis hatalmat – akkor még a birodalmi elnök személyében¹⁴ – alapozott meg.

Noha Schmitt valóban nem volt az NSDAP híve, pláne tagja a weimari időszakban – amit Otto Koellreutter több-

⁶ Karl LÖWITZ: „Der okkasionelle Dezisionismus von C. Schmitt (1935)” in Karl LÖWITZ: *Sämtliche Schriften. Bd. 8. Heidegger – Denker in dürftiger Zeit. Zur Stellung der Philosophie im 20. Jahrhundert* (Stuttgart: J. B. Metzler 1984) 34., 40.

⁷ ANONYM: „Es wird immer noch peinlicher!” *Das Schwarze Korps* 10. 12. 1936. 2.

⁸ Carl SCHMITT: *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen* (1914) (Berlin: Duncker & Humblot 2004) 52., <https://doi.org/10.3790/978-3-428-51442-7>.

⁹ Carl SCHMITT-DOROTIĆ [Carl SCHMITT]: *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf* (München / Leipzig: Duncker und Humblot 1921) 136.

¹⁰ Carl SCHMITT: *Gesetz und Urteil. Eine Untersuchung zum Problem der Rechtspraxis* (1912) (München: Beck 1969) 71, 86.

¹¹ Carl SCHMITT: *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität* (1922) (Berlin: Duncker & Humblot 1996) 18.

¹² Carl SCHMITT: *Verfassungslehre* (1928) (Berlin: Duncker & Humblot 2017) 234.

¹³ Carl SCHMITT: *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* (1926) (Berlin: Duncker und Humblot 1996) 13sk.

¹⁴ Carl SCHMITT: *Der Hüter der Verfassung* (1931) (Berlin: Duncker und Humblot 1996) 101., <https://doi.org/10.3790/978-3-428-48743-1>.

ször is felrótt neki később¹⁵ –, írásai azon elméleteket vetítették előre és alapozták meg, amelyek aztán éppen a nemzetiszocializmusban teljesedtek ki. Ezért váltotta le 1933 után az addigi decizionizmusát a „konkrét rend”-gondolattal.¹⁶ Ebben az értelemben írta elő 1934-ben a német jogtudománynak, hogy „bontsa le a normativista Babel-tornyát és helyére egy egészséges, konkrét rendgondolkodást helyezzen”. (157. o.) A nemzetiszocializmusban váltak valósággá Schmitt korábbi antiliberalis, antinormativista, antilegalista és antiplurális nézetei – ahogy 1933-ban a *Westdeutscher Beobachter*-ben meghirdette: „[A] német forradalom jó joga nem azon nyugszik, hogy tiszteletben tartotta a weimari rendszer és alkotmány legalitását. [...] Ma először megteremtjük a szükséges azonosságot; csak ekkor tud ismét észszerű és igazságos egyenlőség uralkodni; csak ekkor lehet a formális normákat alkalmazni, amelyek magukban fejtik ki az értelmes legalitást. A német forradalom nem hagyja, hogy a számára idegen és ellenséges legalitás foglyul ejtse.” (30. o., kiemelés az eredetiben)

Schmitt a náci rezsimet tehát nem pusztá oportunitizmusból vagy karrierizmusból fogadta el, hanem saját korábbi – kezdetben konzervatív, aztán decizionista – nézeteinek a „konzervatív forradalom” értelmében vett kiteljesedéseként: a náci Németország volt számára az a „rend” – ha már a császárság „rend-

je” nem volt visszaállítható –, amelyet érdemes megvédeni, fenntartani. Ebben az értelemben üdvözölte a nürnbergi faji törvényeket mint „évszázadok óta a szabadság első német alkotmányát”, mivel ezek az alkotmányos szabadságjogokat – azaz „Németország valamennyi ellenségének és parazitájának fegyverét és szóhasználatát” – felszámolták. (284. o.)

Leginkább a *Führer oltalmazza a jogot* írásában érhető tetten, ahogy korábbi, még absztrakt decizionizmusa a nemzetiszocializmusban nyert konkrét értelmet és jelentést. Amit Schmitt 1922-ben a *Politikai teológia* című könyvében még absztraktnan fogalmazott meg – a szuverenitás a kivételes állapotban születnék¹⁷ –, valamint 1932-ban a *Legalitás és legitimitás* című könyvében általánosságban – azaz a szuverén lenne „a legfőbb törvényhozó, legfőbb bíró, legfőbb parancsnok”¹⁸ – határozott meg, 1934-ben már konkrétan Adolf Hitlerre vonatkoztatva: „Eljárásának tartalmát és mértékét a Vezér maga szabja meg.” (203. o.) Amint a Német Jogi Akadémia számára írta: a Vezér akarata révén válik az absztrakt törvény jövőcentrikussá és egy terv részévé. (272. o.)

Schmitt jogelmélete a pluralizmus ellen irányult, mivel ez az állam hatalmát – a társadalmi csoportok, a pártok érdekében – aláásná.¹⁹ Miután a nemzetiszocializmus feladta a szociálforradalmi terveit, Schmitt az új rendszerben éppen azon *minőségi totális államot* pillantotta

¹⁵ Ld. például Otto KOELLREUTER: „Volk und Staat in der Verfassungskrise. Zugleich eine Auseinandersetzung mit der Verfassungslehre Carl Schmitts” in Fritz BERBER (szerk.): *Zum Neubau der Verfassung* (Berlin: Junker und Dönhaupt 1933) 9.

¹⁶ Carl SCHMITT: *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens* (1934) (Berlin: Duncker & Humblot 1993) 17.

¹⁷ SCHMITT (11. lj.) 13.

¹⁸ Carl SCHMITT: *Legalität und Legitimität* (1932) (Berlin: Duncker und Humblot 1988) 10.

¹⁹ A schmitti antipluralizmus autoriter és neoliberalis jellegéről ld. többek között Péter TECHET: „Das Konzept der »Daseinsvorsorge« bei Ernst Forsthoef als Legitimation des autoritären Staates” *Historia Constitucional* 2022/23, 340–347, <https://doi.org/10.17811/hc.v0i23.816>.

meg, amelyet 1932-ben düsseldorfi gyár-
iparosok előtt a jóléti állam neoliberais-
autoriter alternatívájaként fogalmazott
meg.²⁰ Ezért üdvözölte, hogy a Vezér-
elv (*Führerertum*) lett a náci jog alapesz-
méje: „A nemzetiszocialista állam ere-
je abban van, hogy a Vezér-elv uralja és
hatja át felülről lefelé és létének minden
elemében.” (48. o.) Ebben az értelemben
követelte a *Staat, Bewegung, Volk* című
könyvében a belpolitika depolitizálását
– azaz a másként gondolkodók eltávo-
lítását – mint a legfőbb és legfontosabb
politikai döntést (88. o.), ami teljesség-
gel megfelel a schmitti politikai fogalmá-
nak, amelynek értelmében a politikának
nem az államon belül, hanem azok között
lenne csak helye.²¹

A náci korszakban Schmitt folytat-
ta támadásait a liberális jogállam ellen
(136. o.), amelyet „angol-francia recep-
ciójognak” nevezett, amellyel a korábbi
német jogtudomány „nem német rend-
szerek fogalmi hálójába” került volna.
(283. o.) A náci jog mellett kifejtett
partikularista, antiliberális, az intézmé-
nyesedés és absztrakt normativizmus
helyett a konkrét helyzetet hangsúlyozó
nézetei hasonlatosak akár a mai jogtu-
dományban is jelen lévő jogállam-relati-
vizáló nézetekhez is.²² Úgy vélte ugyan-
is, hogy „minden népnek megvan a neki
rendelt jogi típusa” (160. o., kiemelés
az eredetiben), ennek értelmében pedig
az új német jog nem lehet más, mint

„*Adolf Hitler német jogállama*” (295.
o., kiemelés az eredetiben) – ami egy-
ben jól mutatja (a mai korunk populiz-
musára vonatkoztatva is), hogy a „nép-
re” való hivatkozás mindig az uralkodó
osztály érdekét szolgálja (és fedi el).
Schmitt ezt ki is mondta nyíltan a kodi-
fikációról szóló írásában: „Ma a törvény
a Vezér akarata és terve. [...] A bíró is a
népközösség része, amely a Vezér kísé-
rete”. (281. o., kiemelés az eredetiben)
Mind, ami a Vezér érdekében áll, esze-
rint „legális” lenne. Ebben az értelemben
igazolta a *Hitlerjugend* rablásait „a fia-
talos önbizalom és az egészséges politi-
kai öntudat semmiképpen sem kétséges
megnyilvánulásaként”. (157. o.)

Nézete, miszerint a bírának is a Vezér
akarataát kell követniük, megfelelt azon
kritikájának, amit Hans Kelsen néze-
tei – azaz a politika jog általi ellenőr-
zése (alkotmánybíráskodás) – ellen fej-
tett ki még 1933 előtt.²³ 1933 után is hű
maradt ehhez: a *Staat, Bewegung, Volk*
című könyvében elutasította „a belpoliti-
ka jogiasítását” (109. o.), mivel – amint a
Reichstatthaltergesetz című könyvében
írta – „a politika és az igazságszolgálat-
tás ilyen vegyítéséből a politika semmit
nem nyer, az igazságszolgáltatás pedig
mindent elveszít”. (11. o.) Schmitt wei-
mari és náci korszakbeli kritikája a poli-
tika jogi kontrollja kapcsán gyakorlatilag
azon érvekre támaszkodott, amelyeket
manapság a főleg baloldaltól megfogal-
mazódó alkotmánybíráskodás-kritika is
(Ran Hirschl, Alec Stone Sweet, Mark
Tushnet stb.) használ.²⁴

A politika jog általi ellenőrzésének és

²⁰ Carl SCHMITT: „Starker Staat und gesunde Wirtschaft (1932)” in Carl SCHMITT: *Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916–1969* (Berlin: Duncker und Humblot 1995) 74.

²¹ Carl SCHMITT: *Begriff des Politischen* (1932) (Berlin: Duncker und Humblot 1991) 46., 54.

²² *Pars pro toto* ld. David KAIRYS: „Searching for the Rule of Law” *Suffolk University Law Review* 2003/2. 307–330.

²³ SCHMITT (14. l.) 20.

²⁴ Ezek kritikai összefoglalásaként ld. Dieter GRIMM: „Neue Radikalkritik an der Verfassungsgerichtsbarkeit” *Der Staat* 2020/3. 321–353., <https://doi.org/10.3790/staa.59.3.321>.

az igazságszolgáltatás politikai jellegének elutasítása abból fakadt Schmittnél, hogy már a weimari korszában azt a naiv törvénypozitivizmust képviselte, miszerint a jogalkalmazás mechanikus szubszumálás lenne.²⁵ Kelsen elleni támadásai, aki a jogalkalmazás jogalkotó (azaz politikai) jellegét igazolta,²⁶ azonban nem csak Schmitt jogelméleti tévedéséről tanúskodnak, hanem elfedték valódi célját, az igazságszolgáltatás függetlenségének felszámolását. 1933-ban azonban már nyíltan meg tudta ezt fogalmazni a joggyakorlat számára írt „irányelvekben”: „amennyiben a bíró eloldja magát a kötöttségeitől, abba a helyzetbe kerül, hogy a minden jogban és törvényben benne lévő állami politika döntéssel *szemben más* politikai fel fogásokat juttathat érvényre” (54. o.), azaz Schmitt a bírókat az állami akarat szolgálóiként határozta meg, miközben pedig az állami akarat nem volt más számára, mint a Vezér akarat. Amennyiben is „német nép nemzetiszocialista nézeteit” határozta meg a bírói döntés helyességének egyetlen mércéjeként (56. o.) – most arról nem beszélve, hogy Schmitt ismét könnyedén azonosította a mindenkor szükségszerűen heterogén népet a Vezér egységes akaratával²⁷ –, gyakorlatilag 1912-es véleményéhez tért

vissza, miszerint a konvenció, az uralkodó nézetrendszer lenne a jogalkalmazás irányító elve.

Amint a weimari írásában, úgy a náci időkben is Kelsen tiszta jogtana volt Schmitt támadásainak elsődleges célpontja.²⁸ 1933 után azonban Kelsennel szembeni zsidógyűlöletét már nemcsak a naplójával oszthatta meg, de nyíltan is felvállalhatta. Amikor valamennyi zsidó szerző kapcsán – mintegy „üdvözítő ördögűzőként” – „zsidóként” való megjelölésüket, valamint „a könyvtárak megtisztítását [a zsidó szerzőktől]” szorgalmazta (487. o.), kifejezetten Kelsenre és a bécsi jogelméleti iskolára gondolt (488. o.), noha annak számos tagja nem volt zsidó származású.

Mindezen náci és antiszemita vélemények ellenére is Schmittet 1936-ban megtámadta az SS hetilapja, a *Schwarzes Korps* konzervatív etatizmusa és a katolicizmussal való kapcsolata miatt,²⁹ ami után Schmitt a rezsim első vonalából visszavonulni kényszerült. Azonban nemcsak porosz állami tanácsosként és a berlini egyetem professzoraként maradt hű a rendszerhez, de a nemzetközi jogban olyan új elméleti alapokat dolgozott ki (nagyter-elmélet, „európai Monroe-dokt-

²⁵ SCHMITT (14. lj.) 36.

²⁶ HANS KELSEN: „Wer soll der Hüter der Verfassung sein? (1930/31)”, in HANS KELSEN: *Wer soll der Hüter der Verfassung sein? Abhandlungen zur Theorie der Verfassungsgerichtsbarkeit in der pluralistischen, parlamentarischen Demokratie* (Tübingen: Mohr 2008) 67.

²⁷ Annak problematikusságához, hogy Schmitt „elégé hajlamos a mindenkori uralkodó csoportot az állammal és a néppel azonosítani”, ld. MARGIT KRAFT-FUCHS: „Prinzipielle Bemerkungen zu Carl Schmitts Verfassungslehre” *Zeitschrift für Öffentliches Recht* 1930. 519.

²⁸ Schmitt és Kelsen jogelméletei ugyan paradigmátikus módon egymás ellentétei, számos alapkérdésben (például a jog politikai jellegében vagy a törvénypozitivizmus meghaladásában) mégis hasonló kiinduló állásponton voltak, sőt, Kelsen jogtana – a „jogalkalmazás” politikai jellegének kimutatásával – még akár decizionistább is, mint Schmitté; lásd ARI MARCELO SOLON: *Teoria da soberania como problema da norma jurídica e da decisão* (Porto Alegre: Sergio Antonio Fabris 1997) 134–137. és GIULIANA STELLA: *Crisi della legge e potere del giudice* (Milano – Udine: Mimesis 2020) 149–153.

²⁹ ANONYM: „Eine peinliche Ehrenrettung!” *Das Schwarze Korps* 03. 12. 1936. 2.

rína”, nemzetközi jogi intervenciók tilalom stb.), amelyek egyrésztől nagyon is a korábbi elméleteiből következtek, másrésztől a náci háborús politika igazolását szolgálták.³⁰ Schmitt Európa nagyrésztét német nagytérként fogalmazta meg, amiből mind az amerikai, mind a szovjet-orosz érdekeket ki kellene zárni.³¹ A kötetben csak egyetlen rövidebb, angol nyelvű cikk képviseli a nemzetközi jogot, Schmitt ebben összefoglalta a nagytér- és birodalom-elméletét mint egy új világrend alapját,³² amiben nem minden nemzetnek járna az államiság, és csak kevés nemzetnek a birodalmi státusz. (502. o.)

Nemzetközi jogi írásaiban Schmitt az állami szuverenitást mint a nemzetközi jog alapelvét meghaladta. (500. o.) Persze nem arról volt szó, hogy Schmitt – mint Kelsen – a szuverenitás ideológiáját dekonstruálta volna, hanem a célja az volt, hogy kirántsa Európa többi nemzete alól létezésük jogát, és egy nagynémet birodalom alá rendelje őket – amint manapság a putyini Oroszország teszi a posztszovjet térségben.³³ Schmitt nem-

zetközi jogának tehát nem sok köze volt a tudományhoz, hanem politikailag legitímálta a nagynémet imperializmust. Schmitt később Nürnbergben fogvartartottként azt állította, hogy írásainak se politikai céljuk, se nagyobb hatásuk nem lett volna,³⁴ ez azonban nem felel meg a történelmi valóságnak, Schmitt ugyanis a második világháború alatt nemcsak írásaival, de külföldi (például Budapesten is tartott) előadásaival szolgálta a náci háborús propagandát.

Demokráciatantól alkotmányjogon át nemzetközi jogig Schmitt életműve tehát teljességgel folytonos 1933 előtt és után. A náci írásaiban korábbi elméleteit – még ha egy „*völkisch*” nyelvezettel előadva – folytatni, kiteljesíteni tudta: az azonosságból (*Gleichartigkeit*) fajazonosságból (*Artgleichheit*) lett; az absztrakt decizionizmusból konkrét Vezér-akarat; és az antiuniverzalista nemzetközi jogból nagytér-elmélet. Schmitt 1933-ban azon okokból állt a nácizmus mellé, amelyeket 1933 előtt is képviselt – még ha ezen okokat (a konzervatív-antiplurális etatizmust, az autoriter neoliberalizmust) 1933 után is több náci kortársa is elutasította.

Schmitt náci írásait tartalmazó kötet ezért semmiképpen sem csupán egy egyéni sors, bukás kortörténeti dokumentuma. Schmitt a nemzetiszocializmusban továbbvitte korábbi jogelméletét (*jog mint konkrét rend, szuverenitás mint döntés, demokrácia mint homogenitás*), amit a háború utáni írásaiban sem revidéált. Nürnbergi fogságában egyetlen „bűneként” a következőt ismerte el: „Meg kell gyónnom egy bűnt: 1946 augusztusának végén a tábor kétségbeesésében reggel, amikor a Nap első

³⁰ Schmitt nagytér-elméletének protonácizmusához ld. Péter TECHET: „Carl Schmitts Großraumlehre im Kontext des Nationalsozialismus” *Historia Constitutionalis* 2021. 906–936.

³¹ Carl SCHMITT: *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte. Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht* (1939) (Berlin: Duncker und Humblot 1991).

³² Schmitt egyszerre antiuniverzalista és antiszuverenista (mert imperialista) nemzetközi-jog-tanához ld. Péter TECHET: „Carl Schmitt against World Unity and State Sovereignty. Schmitt’s Concept of International Law” *Lisbon Law Review* 2021/2. 447–465.

³³ A putyini politika schmittianizmusához ld. David G. LEWIS: *Russia’s New Authoritarianism. Putin and the Politics of Order* (Edinburgh: Edinburgh UP 2020), <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474454766.001.0001>.

³⁴ Carl SCHMITT: „Antwort an Kempner” in SCHMITT: *Staat, Großraum, Namos* (20. lj.) 453., 456., 462.

sugarai a priccsemre vetültek, hangosan megszólítottam a Napot, és azt mondtam neki: Te csalól!”³⁵ Schmitt a háború után még egy lábjegyzet erejéig se határolódott el korábbi írásaitól – amint mondjuk tanítványa, a szintén kezdetben náci szimpatizáns Ernst Forsthoff közigazgatási jogász tette³⁶ –; azon egyetlen interjúban, amiben náci időszakáról beszélt, megtagadott bármiféle felelősségvállalást.³⁷

Ekként Schmitt náci írásai nem holmi magyarázatra szoruló, „idegen” testek a schmitti életműben: ő maga sohasem

vetette el ezeket, ami érthető is, elvégre nagyon is illeszkednek az egész életműbe. A mostani kötet azért üdvözlendő kiadás, mert Schmitt az itt összegyűjtött írások nélkül – amint a baloldali Schmitt-recepció a „*Schmitt against Schmitt*”-olvasat jelszava alatt szorgalmazza³⁸ – nem érthető meg. Hogy ezután is elfogadható szerző marad-e, ennek értelmében olyan kérdés, amit nem 1933 és 1936 közötti írásainak árnyékában, hanem csak azok fényében tudhatunk eldönteni.

Techet Péter*

³⁵ Carl SCHMITT: *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951* (Berlin: Duncker und Humblot 1991) 27.

³⁶ Ernst FORSTHOFF: *Der Staat der Industriegesellschaft. Dargestellt am Beispiel der Bundesrepublik Deutschland* (München: Beck 1971) 54 (1. lj.).

³⁷ Carl SCHMITT: „Solange das Imperium da ist”. *Carl Schmitt im Gespräch mit Klaus Figgel und Dieter Groh 1971* (Berlin: Duncker und Humblot 2010). <https://doi.org/10.3790/978-3-428-53452-4>.

³⁸ Ennek kritikájaként ld. Amanda LOUMANSKY: „Critical Theory’s Turn to Schmitt: Not Waving but Drowning?” *Liverpool Law Review* 2013. 1–16. <https://doi.org/10.1007/s10991-013-9126-z>; Guillermo Andrés DUQUE SILVA: „Con Schmitt y contra Schmitt: Crítica a la política adversarial de Chantal Mouffe” in Delfin Ignacio GRUESO (szerk.): *Reconocimiento & Democracia desafíos de la Justicia. Reflexiones crítico-teóricas contemporáneas* (Cali: Editorial Universidad del Vale 2015) 201–220. * PhD, Dr. phil., tudományos munkatárs, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Institut für Staatswissenschaft und Rechtsphilosophie, 79098 Freiburg im Breisgau, Werthmannstrasse 4; Universität Zürich, Rechtswissenschaftliche Fakultät, 8001 Zürich, Rämistrasse 74/2. E-mail: peter.techet@jura.uni-freiburg.de.

BALÁZS FEKETE: PARADIGMS IN MODERN EUROPEAN
COMPARATIVE LAW (OXFORD: HART PUBLISHING 2021)

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.08>

Fekete Balázs szintetizáló, közel két évtizednyi kutatás eredményeit összegző monográfiája az elmúlt évben jelent meg, aktualitása ugyanakkor nyilvánvaló. Az összehasonlító jogtudomány, illetve általában a modern komparatiztika talán sosem volt olyan jelentőségteljes, releváns, mint napjainkban, amikor megannyi reform körébe vont jogágban található hivatkozást külföldi példákra, melyek hazai átültetése során figyelmen kívül marad mindaz a történeti, dogmatikai és társadalmi fejlődés, mely megelőzte az adott jogterület fejlődésének aktuális állapotát. A kötet kapcsán számos kettősség jelentkezik, az mind a bölcsészeti-, mind a társadalomtudományok művelői számára hasznosnak tűnik, s – mint arra később kitérek – ez a binaritás megjelenik számos, technikai kérdés kapcsán is. Fontosabb ugyanakkor, hogy milyen ez a történet, amit a szerző elmond.

Nem véletlen, hogy a modern nemzetállamok kialakulásával egyidejűleg jelent meg az igény arra is, hogy egymásról tudjanak, s e politikai és jogi formák kialakulását követően nem sokkal, hozzávetőleg egy évszázaddal ezelőtt, vált jelentőssé a történetírásban is az összehasonlító módszer. Első művelői mások mellett Marc Bloch és Otto Hintze voltak, s éppen 1918 után érezhető a módszer első felfutása, mivel ez volt az az időszak, amikor a modern értelemben vett nemzetállami berendezkedés első válságidőszaka érzékelhetővé vált. Tomka

Béla egy tanulmányában¹ az 1945 utáni impulzusokat emeli ki (pl. integráció, tömegkultúra) az összehasonlító módszer történettudományi alkalmazása kapcsán, álláspontom szerint hasonlóak már 1918–1920 után is léteztek, csak míg Tomka esetében inkább a totális rendszerektől való ijedtség és rossz tapasztalat, 1918 után sokkal inkább a függetlenedés és a régi rendszerrel való szakítás utáni káosz szülte az igényt arra, hogy ismerjük a másikat.

A kötet – mint arra később kitérek – nem „a” történet, hanem „egy” történet, méghozzá az összehasonlító módszer jogi alkalmazásának története. így kézenfekvő, hogy a vizsgált monográfiában megfogalmazott állításokat, magát a történetet egy-egy jelentős, a komparatiztika területén releváns szerző szempontjával vessük össze.

Durkheim megközelítésében a nemzetek összehasonlítása annak a „komparatív folyamatnak a kiterjesztése, amely minden társadalmi elemzés alapja”, ahogy Tomka idézi. A történeti összehasonlítás szükségszerűen megjelenik valamilyen formában minden tudományos munkában, akár implicit módon is, amennyiben értékítéletet mond, s ezáltal feltételezi valamiféle objektív mérce meglétét.

Tomka definíciója szerint „a történeti összehasonlítás két vagy több, különbö-

¹ TOMKA Béla: „Az összehasonlító módszer a történetírásban – eredmények és kihasználatlan lehetőségek” *Aetas* 2005/1–2. 243–258.

ző kontextusból származó múltbeli társadalom explicit és rendszeres szembeállítás vagy abból a célból, hogy meghatározza és magyarázza hasonlóságait és eltéréseit, vagy azért, hogy ezenfelül a társadalmak fejlődésére vonatkozó hipotéziseket alkosson, s a tudományos elméletek érvényességét vizsgálja”.² Tomka szerint továbbá nem tekinthető klasszikus történeti összehasonlításnak az azonos társadalom különböző időpontban történő ismertetése és összevetése.

Összehasonlítani korokat, társadalmakat vagy akár jogrendszereket ugyanakkor több okból, több funkcióval is lehet. Az analitikai funkció elsődlegesen a társadalmakra vonatkozó megállapítások érvényességét vizsgálja. E módszerrel vizsgálhatjuk egy ok és egy okozat kapcsolatát, amennyiben megvizsgáljuk, hogy az okozat a történelem során létrejött-e más okból kifolyólag, illetve hogy az ok jelen volt-e okozat nélkül. Bár ennek lehet kísérleti jellege, ezt megismételni kontrollált és változatlan körülmények között nem tudjuk. Fekete Balázs számára az összehasonlítás egyik bójája Kuhn elmélete, különös tekintettel a paradigmaváltás kérdéskörére (14. o.), amely kétségtelenül ideális ahhoz, hogy az egyébként széthúzásra alapot adó témát egy mederben tartsa, s kijelölje azt a fókuszot, amely mentén haladni kell, vagy inkább: szükséges.

A leíró összehasonlítás alapja, hogy a más társadalmakkal való összehasonlítás nélkül nem lehet a vizsgált társadalom jellegzetességeit felmérni. E körben különösen releváns, hogy milyen összehasonlítási egységet választunk, s arra is figyelmet kell fordítani, hogy a másik

társadalom ne csupán kontrollcsoportként jelentkezzen. Az eltávolító összehasonlítás lényege, hogy egyfelől a megszokottól eltérő perspektívát tud nyitni, másfelől hozzájárulhat a tudományos szempontok érvényesüléséhez az értékelés során.

A kutató valójában bármely módszert is alkalmazza, vezérelve kell legyen, hogy a módszer vagy a kiválasztott egységek jellege, de akár csak az időszak is az előzetesen meghatározott célkitűzést szolgálja. Sokszor egyébként már az is összehasonlítást követel, hogy hasznos-e a későbbi összehasonlítás.

Az összehasonlítás egységeinek több szempontnak is meg kell felelniük. Fontos eldöntendő kérdés, hogy milyen (társadalmi, illetve területi) egységeket akarunk összehasonlítani, ahogy az is, hogy milyen időbeli intervallumban. Fontos továbbá az is, hogy az összehasonlításnak mi a célja. Külön kiemelendő a szkepticizmus önálló egységben tárgyalása (81. o.), mely a XXI. századi (jog)tudományi gondolkodásának egyik sarokköve. Jelen korunkban, amikor kétségtelenül számos korábbi paradigma megdőlt, vagy már rég megdőlt, jó tudni, hogy miként lehet adaptálódni a megváltozott körülményekhez. Pontosabban: milyen adaptációs formák léteznek, hiszen a szerző nem jelöli meg, hogy melyik a „jó” forma, csak az olvasó elé tárja, hogy mik voltak.

Fekete Balázs legújabb kötetében a fentieket akként alkalmazza, hogy nem az összehasonlító jog történetét írja meg, hanem – bevallottan – „csak” egy történetét adja a diskurzusnak, tehát nem valamely módszertani rész szerint halad, hanem a nagy egészről törekszik képet adni. Elismeri, hogy miként az összehasonlítás módszerének több oka, több cél-

² TOMKA (2. lj.) 2005, 245.

ja lehet, úgy a története is több aspektusból vizsgálható, melyek közül ő egyet ragad meg.

Kiindulópont a bevezetőben, hogy az összehasonlítás mint módszer az oktatásban kevés szerepet kap, holott a komparatív kutatások és ezek eredményeinek az oktatásban való leképződése valamennyi társadalomtudomány számára kiemelkedők. Tomka is kiemeli, hogy az ilyen jellegű kutatások segítenek a nemzetközi életbe való bekerülésben, illetve új horizontokat nyitnak. A jogtudomány számára éppen e nemzetközi beágyazottság indokolja az új impulzusok felvételét,³ amelyet az interdiszciplináris kutatások eredményeztek. Ahhoz, hogy e diskurzusból az elkövetkező generációk részt vehessenek, elengedhetetlen, hogy már az oktatás során találkozzanak ezzel a megközelítéssel.

Fekete alapvetően problémásnak látja a leíró lineáris megközelítést, mely szerint minden mindennel összefügg, egymásból következik és a (jog)történelem nem más, mint egymással oksági viszonyban lévő elemek evolúciója (2. o.). Ezt a megközelítést a XX. század második felében például Foucault is megkérdőjelezte, s e kérdésfeltevés a mai napig tart.

A kronológia ugyanakkor mint keret végigkíséri a kötetet, ennyiben a szerkezet szükségszerűen lineáris, de ez csak a vázat adja, melyet a szerző kellő változatossággal tölt ki. A bevezető részben az összehasonlítás korai történetiségét tárgyalja, méghozzá – szemben a jogtörténeti kutatások fősodrában tapaszt-

taltakkal – nem a Római Birodalom, hanem a görög poliszok világában kezdve az ismertetést (5. o.), amely döntés logikus. Szemben a római joggal, mely a birodalom valamennyi szegletében viszonylagos egységet képezett és gyakorlatilag a formakényszernek köszönhetően valamely intézménybe valamennyi polgárnak, lakónak, cselekedetnek, szerződésnek be kellett férnie, a görög világ lényegesen diverzebb volt. Ennek megfelelően az összehasonlítás szükségessége is hamarabb jelentkezett.

Véleményem szerint ezzel függ össze az a tény is, hogy a modern korban az összehasonlítás módszere a jogtudományban az Egyesült Államok jogtörténetében is fontos szerepet játszott (6. o.), mivel jogrendszerének változatossága talán éppen az egykori Hellas berendezkedéséhez hasonlítható (elismerve, hogy lényegesen több az eltérés, mint a hasonlóság).

A kötet első nagy fejezete Thomas Kuhn paradigmaváltás-elméletét illeszti a tudománytörténeti aspektus tárgyalásába. Fontos ez abból a szempontból is, hogy ha a komparatív kutatások szükségességét kívánja a szerző alátámasztani, illetve: az ilyen megközelítések szükségességét, akkor indokolt, hogy tisztázza alapállását a lineáris fejlődéshez való viszonytal. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy ha a paradigmaváltás Kuhn-elméletét elfogadjuk, úgy nem vitathatjuk a fejlődés folyamatosságát sem. A kérdés sokkal inkább ott ragadható meg, hogy ez a fejlődés mennyiben organikus, mennyiben jön „alulról”, mennyiben szorítkozik a szükséges minimumra. Ugyanis ha a változást mintegy „felülről” kényszerítik ki, ha gyökeresen eltér attól az ívtől, mely addig feltűnt a horizonton, szükségszerűen törés fog jelent-

³ BÓDIG Máttyás – ZÓDI Zsolt: „Bevezetés” in BÓDIG Máttyás – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások* (Budapest: MTA TK JTI-Opten 2016) 26.

kezni, mely törés alapjaiban eliminálja a fejlődési eredményeket.

Kuhn megközelítését a szerző a hivatkozott fejezet végén a jogi történetírás kontextusában is vizsgálja, mely üdvös abból a szempontból is, hogy – főleg a magyar – jogi historiográfia mindeddig képtelen volt kiszakadni a kronologikus leírásból, minden jogtörténeti eseményt társadalom- vagy politikatörténeti eseményhez köt, s nem tud vagy épp nem akar intézménytörténeti megközelítésben vizsgálni.⁴ Ebből fakadóan a jogtörténet – Magyarországon – a párhuzamosan létező intézmények vélt vagy valós kölcsönhatásait mindeddig nem vagy nem kellő figyelemmel vizsgálta, az oktatásnak pedig mindeddig részévé teljesen nem válhatott.

Utóbbi kapcsán ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a jogászképzés szerkezete, a bemeneti követelmények jellege és a megelőző évek csökkenő ismeretanyaga mellett a fiatal jurátusok első hónapjaiban egyfajta kiegyenlítés szükséges. Megjegyzendő az is, hogy az egyes stúdiumok közti megfelelő kommunikáci-

óval ez megkönnyíthető lenne, illetve Fekete Balázs ad egy további lehetséges választ arra, hogy miként lehet az elsőéves hallgatók számára a jogtudomány (tegyük hozzá: bármely társadalomtudomány) alapjait megérthetővé és megjegyezhetővé tenni: ha nem hagyjuk, hogy Mohamed koporsójaként lebegjen az információ, az adat, a megtanulandó tétel a levegőben, hanem biztosítjuk azt a lehetőséget, hogy kapcsolni tudja valamely más ország, nemzet jogához, társadalmához, gazdaságához.

A kuhni hatást taglaló fejezetet követi az első paradigma születését – főbb országoként – bemutató egység, melyben Fekete nemcsak az angol és a német korai fejlődést mutatja be, hanem mindazt, ami megelőzte az első paradigma kialakulását, valamint azt is, miként jelentkeztek az első kritikák, megkérdőjelezések. E szakasz tárgyalja azt is, hogy a jogtudományban milyen lehetőségek kínálkoztak a történeti és a komparatív módszerek ötvözésével.

Az ezt követő fejezetek a paradigmaváltások mint csomópontok mentén ismertetik a jelenkorig folyamatosan fejlődő jogi gondolkodást. Ezek közül szükségszerűen kiemelendő a jelenkori alapokat taglaló fejezet, figyelemmel arra, hogy napjainkban olyan új szempontok jelentkeznek az összehasonlításban, amelyek bő egy évszázaddal ezelőtt fel sem merültek volna. Ilyen például a jogi kultúrák sokszínűségének hatása a komparatív kutatásokra. Már-már axiomaszerű, hogy akár csak az alapjaiban viszonylag egységes európai jogrendszerekben is olyan markáns eltérések jelentkeznek országoként, amelyek az összehasonlítás alapjaira is hatással vannak. Ezen eltérések fakadhatnak akár mentalitásbeli, akár történeti okok-

⁴ Idesorolható például: MEZEY Barna – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet* (Budapest, Osiris 2020); MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet* (Budapest: Osiris 2007) Ezen kötetek bár kétségtelenül a korszakokon belül azonos szempontok szerint haladnak, de korszakhatárként olyan politikai eseményeket követnek, főként a XIX–XX. századi történelemben, melyek újabban már megkérdőjelezhetők. Törekvések vannak ugyanakkor ezen szemléletmód megváltoztatására, elsődlegesen az egyetemi oktatás körében, ld. például FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet* (Budapest: ELTE 2020), kérdéses ugyanakkor, hogy egy tankönyv alkalmas-e a szemlélet megváltoztatására és az évtizedek során kialakult gondolkodás megváltoztatására, vagy szükséges-e az egyetemi (esetleg: középiskolai) oktatási és számonkérési szemlélet módosítása.

ból is. Megjegyzendő, hogy e szempontok vizsgálatát a jogtudomány sokáig mellőzte. Kiemelendő – és a kötet nagy erénye – az 1945 utáni korszak összehasonlító jogtudományának mintegy katalógusa (97. o.), melyből a releváns, s bizonyos szempontból máig meg nem haladott szerzőknek a világ jogrendszeire irányuló csoportosítási törekvéseit tárgyalja a szerző, kiemelve azt a tényt, hogy nemcsak a jogot, hanem az arról való diskurzust és az összevetést is alapjaiban határozta meg a kétpólusú (álláspontom szerint sokkal inkább háropólusú) világrend kialakulása.

A kötet terjedelmét tekintve optimális, és összhangban a bevezetőben írtakkal, nem kívánt enciklopédiaként megjelenni, továbbá – minthogy mellőzi az olykor jellemző felülfogalmazásokat – lényegre törő. Több formátumban is elérhető, mára természetes, hogy akár e-könyvként is, bár a kiadó figyelemmel volt a konzervatív érdeklődők igényeire is, és nyomtatásban is megjelent. A szerkezet világos, átlátható, már a tartalomjegyzékből is látható, hogy a szerző a bevezető fejezetben foglaltakhoz tartva magát kívánt képet adni az összehasonlító jog történetének egy megközelítéséről.

Témáját tekintve a kötet véleményem szerint René David hetvenes években megjelent munkájához⁵ fogható, melylyel az összevetés annyiban mindenképp indokolt, hogy az összehasonlítás mint kiindulópont adott, a (nem jelentéktelen) különbség az, hogy míg Fekete munkája a módszer történetét mutatja be, addig David annak alkalmazását. A két szerző munkájának egymáshoz való viszonyát megmondani nem lehet ilyen rövid

idő távlatából, az ugyanakkor kijelenthető, hogy fontos értéket képvisel David munkájának további felhasználásához.

A tény, hogy ez a kötet angolul jelent meg, egyfelől üdvös, hiszen így a hazai (jog)tudomány egy komoly eredménye juthat el a széles (tudományos) közönséghez. Ez ugyanakkor annyiban hátrány is lehet, hogy a hazai felhasználása szűkebb körben valósul meg, így talán több időbe telik, mire a hazai (jogi) gondolkodás meghaladja a tisztán kronologikus megközelítést. Fekete Balázs munkássága ugyanakkor eddig is ismert volt idehaza, így, ha máshonnan nem, korábbi tanulmányaiból az érdeklődők megismerhetik a leíró kronológia meghaladottsága mögötti gondolatokat.

A kötet tehát vélelmezhetően fontosabb szerepet kaphat a jog- és általában a társadalomtudományok területén, ám felhasználása nem korlátozódik csupán ezekre. Ugyanakkor a modern kor olvasójának szemszögéből – utalva némileg a jogászképzés bemeneti követelményeiről írtakra – egy adalék.

Sok évvel ezelőtt jelent meg Nótári Tamás fordításában Cicero összes perbeszéde. A könyvbemutatón a kötetet néhai Zlinszky János professzor méltatta, aki mondandóját azzal kezdte, hogy amikor joghallgató volt, az ilyen fordításokra nem volt szükség, mert aki erre a pályára adta a fejét, az értelemszerűen folyékonyan és legalább jól beszélt és értett latinul. Generációm számára a latin nyelv oktatása már egyetemi szinten sem képes megadni azt a tudást, mellyel akár Cicero, akár más szerzők munkái eredetiben olvashatók és élvezhetőek.

A kötet kapcsán kiemelendő és egy esetleges második kiadás szempontjából megfontolandó észrevétel, hogy az idegen nyelvű idézeteket – gondolok itt

⁵ René DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei* (Budapest: KJK 1977).

elsődlegesen a francia nyelvűekre (4. o.) – érdemes közölni a kötet elsődleges nyelvén, mivel bár a legújabb generációk számára nem feltétlenül okoz gondot több nyelv alapos és élő ismerete, a téma iránt érdeklődők számára hasznos lehet, ha nem törik meg a szöveg. Ez természetesen értelmezhető kisebbségi álláspontként is, ugyanakkor a (jog)tudomány inkluzivitásra törekvése szempontjából mindenképp fontos.

Összességében mindenképp izgalmas munka Fekete Balázs legújabb kötete, amely stílusát, fogalmazásmódját tekintve is illeszkedik a szerzőtől megszokottakhoz. Meggyőződésem, hogy nemcsak a szűken vett jogtudomány, hanem valamennyi társadalom- és bölcsészettudományi területen tevékenykedő kutató haszonnal forgathatja.

Timár Balázs*

* Tudományos segédmunkatárs, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. E-mail: *timar.balazs@tk.hu*.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak, és ismertetőket ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelentető orgánus az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A szerkesztőség a kézirat befogadásáról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruházza a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fozozatot, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail-címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív (40 000 leütés), maximum két szerzői ív (80 000 leütés), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10 000 leütés), maximum egy szerzői ív (40 000 leütés). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 leütés terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újításaira a meglévő írásokhoz képest, valamint – az erényekre és a hiányosságokra egyaránt rámutatva – értékelik a művet, és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánusnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail-címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (például „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (például szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajttan@tk.hu, a recenziókat pedig a rec.ajt@tk.hu e-mail-címre.

A Szerkesztőség

A BETŰTÍPUSRÓL

Az *Állam- és Jogtudomány* betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a XX. század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner Nyomda a tizes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „Ezt a betűt választottuk tipográfiai stílusunk alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papíros síkján.” (KNER Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

Ár: 1554 Ft
Évi előfizetési díj: 6216 Ft
(belföldre postaköltséggel: 7812 Ft)